

HANTESS

chitharistes

Vienne

67.30

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՄԱՄՈՒԼ

ՍՄԱՐԻՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ

21^{րդ} ՏԱՐԻ

1891

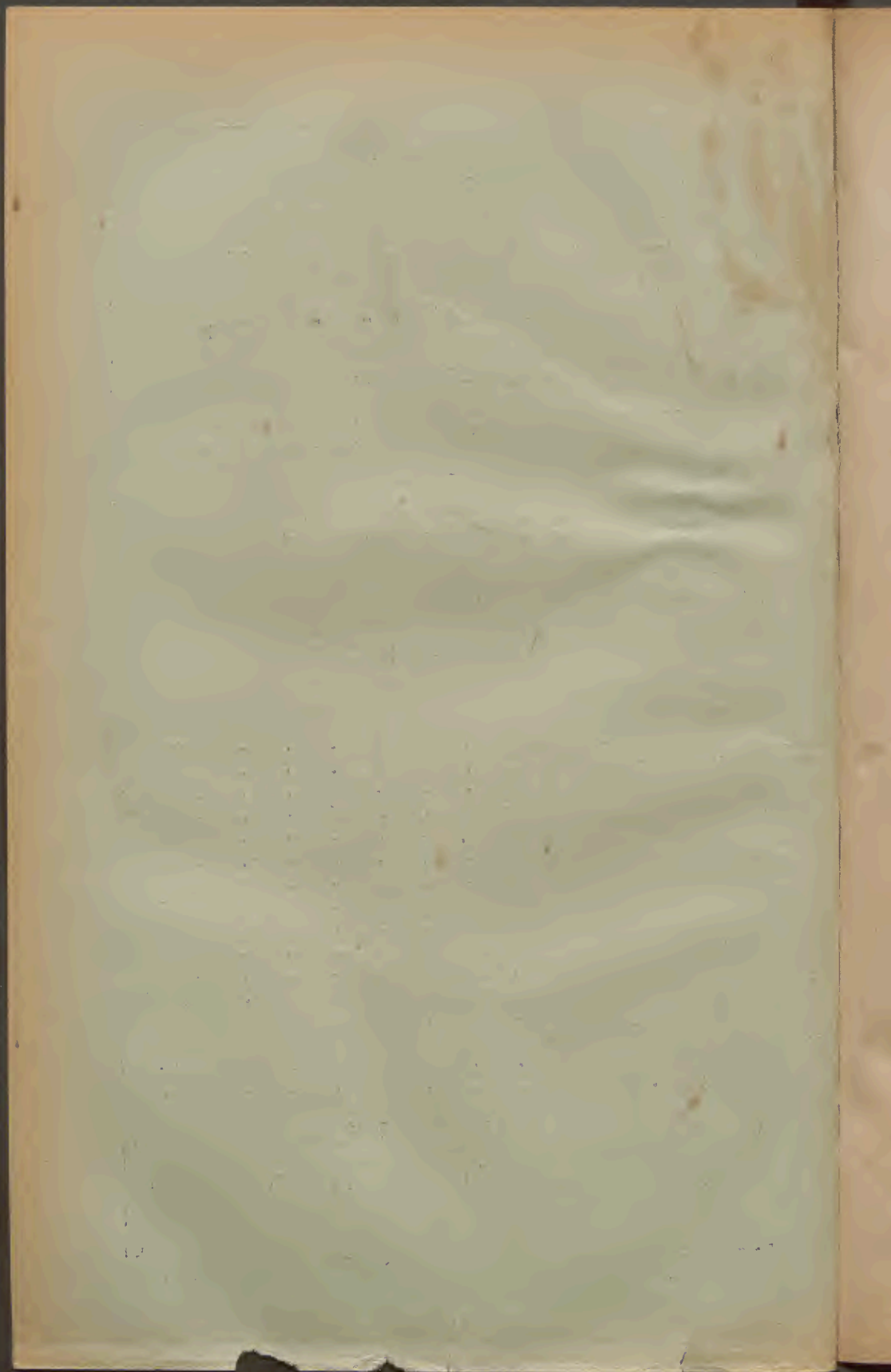
ՆՈՅՆՄԱՐԵՐ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳՈՀԱՐ	481
ՆԱՄԱԿԱՑ ՄԲԱՐ ՄԸ	493
ՊԱՌՈՆ ՀԻՐՇ	499
ԻՅԷ ԳԱՐՈՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ	502
ԱՇՈՒՆ	507
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ	508
ՓՇՐԱՆՔ	542
ԱՇԽԱՐՀԻԿ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ	514
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (ՇԵՐՏ)	524
ԴԱՄԲԱՐԱՆ ՍԷՕՐ-ՄԻՆԱՅԻ	528
ՏՐԱՄԱԽՍՍՈՒԹԻՒՆ	529
ՄԱՆՐ ԲԱՆԵՐՈՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ	534
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	537
ԼՐԱՔԱՂ	542
ԱՅՏԸՆԻ ՎԻԼԱՅԵՒ	543
ԱԶԻ	544

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ ՈՒ Լ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԶԴԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԻԱՍՅԱՐԻ

1891

ՆՈՅԵՄ ԴԵԿՏԵՄԵՐ

ԳՈՀԱՐ

ԳԼՈՒԽ Ը.

— Հիմա կ'տեսնեմ, Աննա, թէ ինչպէս միշտ իրաւունք ունիմ, ըսաւ Ճիւանեան իրկուն մի, ես չեի գիտէր որ Գառնիկ իր նմանը չունի, ահա կ'հաւանի նա Գոհարն առնել առանց հինգ հազարին խօսքն ընելու և ես, այս դժբաղդութեանս մէջ, կը մխիթարուիմ որ այսպիսի փեսացուի մը հանդիսեր ենք, եթէ կայ բան մը որ գիտ կ'յուսահատեցնէ խոստացած դրամօժիտս վճարել չկարենալս է . . . բայց ինչ ընեմ . . . ինչ ընեմ . . . որո՞ւ միտքէն կ'անցնէր որ ինձի սէս մարդ մը, Ճիւանեան մը, իր խոստումը կատարելու անկարող պիտի ըլլար . . . օր մը . . .

Աննա ունքերն վեր ըրաւ և կսկծալի նայուածք մի չրջելով իր չորս գին գլուխն օրեց դառնօրէն:

Իր էրկան ձախողուածը գաղտնիք մի չէր իրեն համար. մի քանի օրէ ի վեր Սեդրակի վրայ յողնութիւն մի, կսկիծ մի նըչ մարելով՝ նէ պատճառն հարցուցած և Սեդրակ ալ, վհատուածեան մի վայրկեանի մէջ, ամեն ինչ խոստովանած էր:

— Բաղդաւոր աղջիկ է Գոհարը, շարունակեց Ճիւանեան, և երբ կ'յիշեմ իր տղայական յամառութիւններն . . . Գառնիկը չուղեւր . . . այլ ինչ և է . . .

— Արդարեւ բաղդաւոր է, միմեաց իր կիներ, միայն թէ . . . ինչ օգուտ որ . . .

— Արդի երիտասարդներուն մէջ, ընդմիջեց իր ամուսինը, մէկ հատիկ է Գառնիկ, մէկ հատիկ իր խելքով, ծանրութեամբ, գործունէութեամբ և թող իրմէ օրինակ առնեն այն կարգ մը թեթեւ պարոններն՝ որք դատարկ գլուխ և դատարկ գրպան ունենալով հանգերձ՝ գլուխ կ'ընեն և կ'սիգան, մարդ չեն հաւնիր և լորտի հովեր կ'առնեն, բէ՛հ, արգահատելի արարածներ: Հարցուր անոնց թէ գարիին արդի զինը ինչ է, գարեջուրին համեմատ պիտի պատասխանեն անպատճառ, հարցուր թէ հարիւր ոսկին երեք ու կէս ամիսէան մէջ ինչ կ'ըրէ տարեկան հարիւրին եօթ տոկոսով, ապուշ ապուշ երեսդ կ'նային. գործի տեսարակներ տուր անոնց ձեռքը և շատ հաւանական է որ թերթեր կ'պատուեն իրենց սիրուհիներու նամակ գրելու համար և բոլոր այս բաները զիտնալէս ետեւ ինչպէս Գառնիկի նման անձի մը յարգը չճանչնամ: Եւ այսօրուան օրս, Աննա, կարդուելու չափ բաղդաւոր ծնած չէ ամեն աղջիկ. իսկ Գառնիկի նման ամուսին մը գտնելու չափ բաղդաւոր՝ ամեննին:

Տիկին Ճիւանեան գովելի կ'գտնէր Գառնիկի ընթացքը. դժբաժնի տներու այս դարուն մէջ, նէ կ'մտածէր, անշուշտ ամեն փեսացու այսպէս չլիտի վարուէր: Սակայն բան մի կար որ մեծ վիշտ կ'պատճառէր իրեն: Գոհարի յարատեւ տրտմութենէ ակներև էր թէ այս ամուսնութեան զաղաւիարն անգամ դժբաղդ կ'ընէր հէք աղջիկը. ուստի աւելի աղել չէ՞ր արդեօք զինքը չըստիպել, այս էր Տիկին Ճիւանեանի խոհերուն յատակը:

— Եւ բան մ'ըսեմ, Աննա, յարեց Սեդրակ, անշուշտ դու ալ կ'զիտես, Գոհար չատ պաղ կ'վարուի իր նշանածին հետ և միշտ կախ է. այս ընթացքը ամօթ է, ինք ուշիմ և կրթուած աղջիկ մ'է և պէտք է զիտնալ թէ անվայել էր իր այս վարմունքը:

Խեղճ Աննա իր ըսելիքը չզիտէր, իր ամուսնոյ հակառակ խօսիլ չէր համարձակէր, Գոհարն ալ փոքր ինչ չզաշտպանել այդ ալ ներելի չէր, ուստի շուարեր մնացեր էր:

— Կարծեմ Գառնիկ Պօլիս կ'երթայ, ըսաւ նէ խնդրէն չեղելով:

— Այո՛, այդ պիտի զիտաւորութիւն մ'ունի բայց չզիտեմ:

Այս միջոցին Գառնիկ և Գոհար ներս մտան:

— Ուղեորութիւնս որոշուած է, ըսաւ առաջինն, կ'երևի թէ առանց երթալու չպիտի կարենամ գործս կարգի դնել, անձնական ներկայութիւնս հարկ է և ճիշտը չէի վստիաքէր որ . . . շատ դժուար կ'երևի ինձ . . .

— Գոհարէ հեռանալ, ըսաւ Պ. Ճիւանեան ժպտելով, հոգ չէ տղաս, գործը ղեկ մ'է որ ուղղութիւն կ'տայ մարդուս, անգործ մարդը անղեկ նաւ մ'է ամեն վայրկեան կորսուելու վտանդին ենթակայ: Ահասկնամ թէ նշանածէդ հեռի գտնուիլ . . .

— Բայց երկու շաբաթի համար միայն:

— Էհ, այդ ալ շուտով կ'անցնի:

— Բայց եթէ աւելի երկարի ուղեորութիւնս, յարեց Գառնիկ՝ որու դէմքն յոյժ դժգոհ արտայայտութիւն մ'ունէր այդ իրկուն:

— Այսպիսի բաներ չեն գիտցուիր, ինչ ընելու է, մաղթենք որ շուտ լմնցնես գործդ և շուտ վերադառնաս:

Եւ Պ. Ճիւանեան կ'հիանար իր փեսացուն աղնիւ դգացումներուն և վստիակ մտածումներու վրայ. ինչ պատուական տղայ, իսկ Գոհարն՝ ինչ բաղդաւոր աղջիկ, և սակայն պատուական տղայէն փափուկ մտածումներու փափկագոյնը ուղեորութեան ծախքն էր որ՝ իր ուղեղը ամբողջովին գրաւած՝ կ'յուզէր զայն:

— Ե՛րբ կ'մեկնիս, հարցուց Սեդրակ:

— Վաղը կէս-օրէ ետե:

— Այսքան չո՛ւտ. վերջի գիշերդ է այս ուրեմն, որքան կը ցաւի Գոհար. այնպէս չէ՞, աղջիկս:

Բարեբաղդաբար իր դուստրին պատասխանին չսպասեց Պ. Ճիւանեան և յարեց. « Ստուծով երկու շաբաթէ կ'վերադառնաս:

Մի ժամ ևս մնաց Գառնիկ և ապա մեկնեցաւ. ողջերթներ և բարի վերադարձեր մաղթուեցան իրեն: Գոհար սրտի թեթեւութիւն մի, ներքին գոհունակութիւն մի կ'զգար. իր սենեակը քաջուեցաւ բոլորովին զուարթ, կարծես հին Գոհարն էր և կ'ժպտէր. ինչ ուրախութիւն. Գառնիկը չպիտի տեսնէր այլ ևս, և որքան երախտապարտ կ'զգար առ այն գործը որ իր խօսեցեալն իրմէ կ'հեռացնէր, սակայն երկար չտևեց այս հրճուանքը, անակնկալ խնդիրներ պղտջակներու նման՝ պահ մի կ'փայ-

լին և չոյտ կ'պայթին և մարդ հազիւ կ'զգայ թէ ուրախ է և տրտմութիւնը կ'հասնի անողոք: Գոհար վճատութեամբ համակուեցաւ վերստին. այո՛, մեկներ էր Գառնիկ այլ երկու շարաթէ չպիտի վերադառնար:

Անցան հինգ—վեց օրեր և Գոհար նամակ մ'ստացաւ իր խոսեցեալէն որով կ'իմացնէր ողջ առողջ Պօլիս հասնիլը. հինգ—վեց օր յետոյ մի ուրիշ նամակի մէջ նա կ'սօսէր օգի ջուրի և ակորժակի վրայ, այլ իր վերադարձի վրայ որոշ բան մի չէր գրէր:

Իրկուն մի Զարեհ գնաց Գոհարը տեսնելու և անոր նամակ մի յանձնելու. ճիւղանեան և կիներ բացակայ էին:

Ժամը վեցուկէսի մօտ էր. Գոհար պարտէզն էր՝ առանձին: Բաւական մեծ էր պարտէզը ծառազարդ և ծաղկազարդ որ թէև ճիւղանեանի ձախորդութենէ ի վեր փոքր ինչ երեսի վրայ ձգուած՝ այլ նորէն սիրուն վայր մ'էր ուր Գոհար կ'սիրէր զգերիլ և իր յատուկ մի քանի տունկերը խնամել և ջրել:

Մի նորատի վարդենիի վրայ բաւական հակած՝ նէ կ'ոռուէր զայն մեղմիկ և անհուն հրճուանքով կ'ղիտէր անոր սակաւաթիւ կոկոններն որք փթթել կ'խոստանային:

Ինչ զգուշութեամբ նէ կ'ջրէր զայն, ինչ համբերութեամբ կ'մաքէր և կ'յարդարէր անոր տերեւներն, կարծես մայր մ'էր որ կ'զուրգուար իր զաւակին վրայ:

Իսկ աշխատութիւն և յուզմունք թեթեւ գոյն մի տուեր էին իր այտերուն և գեղը կրկնապատկեր. երբեմն կանգ կ'առնէր պահ մի. կարծես յոգնեցուցիչ էր այդ աշխատութիւնն անոր սպիտակ և քնքոյշ դաստակներուն և նուրբ մատերուն համար, այլ նէ չէր յոգնած, այն երջանկութիւնը զոր կ'ըզար իր ծաղիկներուն մօտիկ կ'մուցնէին խոնջ և ամեն ինչ:

Անգ առաւ Զարեհ և դիտեց Գոհարն, որքան գեղանի էր նէ, արդարև գեղեցիկ էին ծաղիկներն, այլ Գոհար ալ ծաղիկ մ'էր և ամենէ հիանալին:

Զարեհ ուզեց մեկնիլ, անբացատրելի յոյզ մի շարժեց զինքը, անմիջապէս մեկնիլ ուզեց առանց Գոհարի երևելու, ինչ տարօրինակ զգացում և միթէ առջի անգամն էր որ կ'տեսնէր Գոհարը:

Արագ շունչ կ'առնէր, իր կուրծքը կ'սեղմուէր, յուզուած էր նա սաստիկ յուզուած: ցնցուած և կ'ուզէր մեկնիլ, այլ իր ոտքերն քամուէր էին, կ'ուզէր մեկնիլ և սակայն կ'ուզէր մնալ, աւելի երկար հիանալ այդ տեսարանին վրայ և այս վերջի ըզգացումը աւելի զօրաւոր կ'թուէր, զի չէր շարժէր:

Հոգեպիլ՝ նա կ'զիտէր Գոհարն այդ անուշաբոյր մթնոլորտին մէջ, զնէ շրջապատող այդ երփներանգ գոյներու մէջ որոց թեթեւ սիւսդ մի նոր փայլ, նոր կենդանութիւն կ'տար:

— Զարեհ:

Գոհարի ներդաշնակ ձանն էր. Զարեհ սթափեցաւ:

— Ինչպէ՞ս ես, Գոհար:

— Ահա կ'աշխատիմ, ինչու հոտ կեցեր ձայն չես հանէր, արդեօք վրա՞ս կ'ծիծաղէիր:

— Ո՛չ, ո՛չ, ինչ խօսքէ այդ, Գոհար:

Ծիծաղէ՞ր և ինչու, ինչ հարցում և Զարեհ չէր կրնար բուրովին բացատրել ինքիւրեն թէ ինչու փոքր ինչ արդողէր Գոհարի այս մտածումէն:

— Ինչ ընեմ, Զարեհ, կ'սիրեմ ծաղիկներն, շարունակեց Գոհար և յանկարծ շինկելով և շփոթելով աւելցուց, բայց նեւրէ՛ . . . Հագուստս փոքր ինչ հին է և տձև:

— Այո՛, ցնցոտիներ հագեր ես, յարեց Զարեհ՝ ժպտելով:

— Գրեթէ իրաւունք ունիս . . . կ'ուզէ՞ր ներս երթանք, թերեւ ինծի չափ . . . չես սիրեր ծաղիկները:

— Կ'սիրեմ զանոնք բայց ոչ քեզի չափ, Գոհար, ծաղիկ մը կնոջ մը պէս սիրելու համար կնոջ մը սրտին փափկութիւնն ու նենալու է. անտարակոյս եմ որ եթէ ծաղիկ մ'ըլլայի պիտի ուզէի միշտ կիներէ սիրուիլ, պիտի նախադասէի քնքոյշ օրիորդի մը սէրը, յաւիտեան պիտի . . . նախադասէի . . .

Կանգ առաւ Զարեհ, լռեց այս բարի ծաղիկը յանկարծ, ինչպէս ձիւնի հատիկներն իսկոյն կ'հալին երբ ջուրն ընկնին, նոյնպէս իր վերջի բառերն հալեցան իր շուրթերու վրայ:

— Ձեմ՝ ուզեր ծաղիկներէդ . . . կորզել քեզ, յարեց նա մի քանի վայրկեան ետքը, կ'յուսամ՝ ներս աշխատութիւնդ ընդհատելուս համար, նամակ մը տալու եկայ և կ'մեկնիմ:

Նամակ, անշուշտ Գառնիկէն էր. Գոհար գունտեցաւ:

Զարեհ դիտեց փոփոխութիւնը և « ա՛ռ նամակը, ես կ'մեկնիմ, » կրկնեց:

— Բայց ինչու այսպէս կ'աճապարես, Զարեհ, կեցի՞ր տես նենք ինչ կ'ըսէ . . . նամակը — զայն բանալէ և կարդալէ ետեւ — երկու օրէ ձապայ կ'ենէ Գառնիկը, նէ յարեց տրամադին:

— Այո՛, մեզ ալ գրած է: Մնաս բարև:

— Բայց . . . Զարեհ — ընդհատ և վարանոտ ձայնով մի — կ'փափաքէի . . . ներողութիւն խնդրել քեզմէ զբաժ . . . նամակիս համար, թերեւ չէր վայելէր:

Առջի անգամն էր որ կ'խօսէին այդ նամակի վրայ և անհաւատալի էր աշխոյժ Ջարեհի վեհերոտութիւնն, յանցաւոր տըղեկի մի նման գետին կ'նայէր յիշելով իր անյաջողութիւնն և չգիտէր ի՞նչ ըսէր:

— Անշուշտ չէր վայ . . . թոթովեց և անմիջապէս իր խօսքն ուղղելով, բայց իրաւունք ունիս, Գոհար, դու պէտք ես ներել ինձ որ դեռ չյաջողեցայ եղբայրս համոզել:

— Հաւատա՛, Ջարեհ, որ զղջացի զայն գրելէս ետեւ, որովհետեւ՝ չգիտեմ ինչու, թերեւս . . .

Ծաղիկի մի հետ կ'խաղային իր ջղոտ մատերն և ինք որ այնքան կ'պաշտէր ծաղիկները կ'սեղմէր, կ'ճգմէր կ'յօշոտէր անոր թերթիկներն:

— Ա՛հ դժբաղէ եմ. . . նէ հառաչեց:

Տրտունջ մի, Գոհարի շուրթերէն տրտունջ մի կ'լսէր Ջարեհ, ուրիշ մի, օտար մի, Գոհարէ որ այնքան երկար ժամանակ լռին տառապեր էր երկար, այդ գողտրիկ էակին համար երկար տեւած էր այս լռին մարդը, այդ քնքոյշ կազմուածքին համար տաժանելի եղած էր այն և իր հոգին չէր կրնար այլ ևս լուռ մնալ:

— Իրաւունք ունիս, ըսաւ Ջարեհ չիոթած՝ կ'աշխատիմ քեզ համար . . . մնաս բարեւ:

— Նորէն . . . կ'աճապ . . . արես, ըսաւ Գոհար՝ վեհերոտ:

Ջարեհ պատրուակ մի գտաւ, այլ երբ առաւ Գոհարի ձեռքը չկրցաւ անմիջապէս թողուլ զայն. ցուրտ էր այդ ձեռքը և կըսարսռէր:

— Ի՞նչ ունիս Գոհար, կ'պաղի՞ս, զով է հոս:

— Ո՛չ:

Հառաչ մ'էր այդ օրը, հծծիւն մ'որ կ'եւէր խորէն շատ խորէն, այդ յոյժ փոքրիկ բառին մէջ յոյժ մեծ վշտի մի խոստովանութիւնը կար. և երբ Ջարեհի աչքերն Գոհարի խոնաւ աչքերուն մէջ յարեցան նէ ծուեց իր գլուխը, երբէք այդպիսի նայուածք մի չէին փոխանակած ասոնք, իրենց հոգիներու աղաւաղին էր այդ նայուածքը. փոխադարձ սէր մի որ իրենց հոգիներու մէջ ծներ էր յանկարծ, մի ժամուան մէջ, մի երեկոյ, դաշնակի մի մօտ երբ մին կ'նուագէր միւսը կ'ունկնդրէր, սէր մի զոր տակաւին երկուքն ալ կ'նուագէին այդ երեկոյն և որ՝ սակայն՝ հետզհետէ աճեր, արմատացեր, ցորացեր էր անկից ետեւ, ահա այդ սիրոյ պայթումն էր այդ սիրոյ նայուածքը:

Զարեհ իր ուժեղ թևերուն մէջ առաւ Գոհարն, սիրագին համբուրեց անոր շուրթերն հազար անգամ, ապա մեկնեցաւ հապճեպով, խռոված:

Գոհար մոռցաւ իր վարդենին, իր ծաղիկներն, ամեն ինչ, պահ մ'արձանի պէս մնաց անշարժ, սթափեցաւ յանկարծ, Զարեհն չկար, և ահաբեկ սրտատրոփ, դողդոջուն սրացաւ իր սենեակը:

Պատառ պատառ ըրաւ Գառնիկի նամակը:

Յորդ արտասուքներ կ'ողողէին իր այտերն, հեծկլտանքներ կը ցնցէին իր գլուխը. մերթ մի վայրկենի չափ կ'հանդարտէր, կը ջանար խորհիլ այլ այնքան անհամար մտածումներ կ'պաշարէին զինքը որ խռոված, ճշած վերստին կ'արտասուէր, կ'զայրանար կ'հեկեկար, կ'յուսահատէր:

— Աստուած իմ, կ'հառաչէր, օղնէ ինձ, Աստուած իմ, Զարեհ, որքան կ'սիրեմ քեզ, որքան . . . Բնչու չըլլայիր միւսին տեղ . . . որքան կ'սիրեմ քեզ, Զարեհ . . . :

Թ.

Մայիս: Այս ամիսն՝ ինչպէս յայտնի է՝ ուրիշ չատ տեղերու նման իզմիրի ևս գեղեցկագոյն եղանակն է. Այլ ևս ցուրտ քամի, անձրև, ձիւն, սառ և ուրիշ մի չատ ձմրային հրապոյրներ՝ որք սովոր են սրել բանաստեղծին երևակայութիւնը և թիւտալ անոր խոհերուն՝ հրաժեշտ սուած են: Վերջացած է նաև փողոցին փափուկ տիղմը՝ մարդուս կոշիկներու այս ահարկու թշնամին՝ զոր բանաստեղծը չյիշեր բնաւ վեր նայելու գովելի սովորութեամբ. իսկ միւս կողմէ դեռ չէ սկսած ամրան կիզիչ տապը. ուստի՝ արդարև սիրուն ամիս մ'է Մայիս, դեռատի կոյս մ'է որ ժպիտներ կ'սփռէ իր չորս դին, ծաղիկ մ'է որ կենսատու բոյրով մի կ'բեռնաւորէ օդը և ամեն անոնք որ կենանք յափրացած չեն, կ'զգան ասրելու քաղցրութիւնն այս ամսի սկիզբէն մինչև վերջը, կամ՝ աւելի ճիշտ խօսելով՝ մինչև որ արևը սկսի դուրսիլ, զայրանալ, աշխարհն այրել մրկել և անխիղճ նեղել բոլոր այն պատուական արարածներն որ հասարակ մահկանացուներէ և մանաւանդ գրագէտներէ, խմբագիրներէ և վարժապետներէ աւելի աղէկ կ'սնանին և հետևարար անոնց մէջ փոքր ինչ աւելի արիւնն և փոքր ինչ աւելի ճարպ ունին:

Մայիսի վերջին կիրակին էր և վէսօրէ՝ ետե՛ս՝ ամեն ոք՝ պը-
տոյաի ելած՝ բայի այն՝ տիկիներէ՝ որ կ'ըլանան հազուիլ և
նախադաս կ'սեպեն «թափած՝ թափիթփած» տունը՝ մնալ,
հանգչիլ և գիրնալ:

Հայնոցը ոգևորութեան մէջ էր առտուէն ի վեր, սպասա-
ւորներ կ'երթային կ'գային շտապով, զբաղած յօգնած և սա-
կայն ժպտուն դէմքերով, ծրարներ, հարսանեկան լամպարներ
և ուրիշ առարկաներ աստ և անդ տանելով բերելով և այդ
շտապին մէջ իրենց ուզողուած հարցերու և կատակներու պա-
տասխանելու ժամանակ գտնելով՝ օրը կ'տարածաձէր շարժու-
մը կ'աւելնար, անցողքաճը կ'ստանար մի երկու փողոցներու
մէջ մանաւանդ, հետաքրքիրներ կ'գումարուէին լուսազարդ
տունի մ'առջև, պահ մի կ'հիանային անոր ջահերուն և զարդե-
րուն վրայ, իրար հարցումներ կ'ընէին և ապա կ'շարունակէին
իրենց ճամբան ուրիշներու անց քանալու համար, պայթիկ վա-
ճառողներու բարձրագոյն աղաղակը օդը կ'պատէր անդադար և
պայթիկներու բոժբիւնը հարսնիք կ'աւետէր:

Այս, հարսնիք կար հայնոցը ուր այնքան հազուադէպ է
հարսնիքը և մանաւանդ այսպիսի փարթամ հարսնիք մի, զի այդ
գիշեր Պ. Սորէնեան կտրուանանար Օր. Ճիւանեանի հետ, ուս-
տի դժուար չէ երևակայել տիրած ազմուկն ու ժխտը:

Տուներէ շատերն, մանաւանդ՝ այն տուններն որոց առջևէ
պիտիւնացնէր հարսանեկան թափորն, լի էին բաղնութեամբ —
«երկու սեռէ հոծ բաղնութիւն մի» ինչպէս կ'ըսեն լրագիր-
ները, — որու պարտքն ու պաշտօնն է՝ ոչ միայն հարսանեկան
թափորը տեսնել այլ և ազադաժար մի յայտնել հարսին վրայ,
փեսային վրայ, հրաւիրեալներու վրայ և ուրիշ մի չառ բանե-
րու վրայ զորս մարդ մի պու մի թուելէ կ'սորչի, յիշելով վեանքի
կարծութիւնը, միայն այժման ըսեմ թէ այդ կիրակի գիշերն ալ
որ տունը՝ որ բաղմութիւն կար, հոն խօսիլ-խնդալ կար, չա-
մուսնացած ազնկներու գեղեցիկ մաղթանքներ ընել և զանոնք
մխիթարել կար, այս հարսանիքին և ուրիշ հարսնիքներու վե-
րաբերեալ պարագայներ զստմել կար, անմեղ զրօսանք: Մի-
այն թէ կայ բան մի զոր կարելի չէ մեկնել և որ, կարծեմ,
միշտ գաղտնիք մի պիտի մնայ, այս է թէ կիներն ինչպէս կ'իմա-
նան ու և է հարսի մի շրջադէստաներուն թիւը, գոյներն, ձևքը,
արդուզարդը, ժապաւէնները, անոր երեսին վայելելը կամ չը-
վայելելը, սղուծիւնը կամ աժնութիւնն, նաև դժհարեղենները

և աղամանդները, անոնց արժէքը, զինք, որո՞ւ նուէր ըլլալը և ուրիշ բիւրաւոր մանրամասնութիւններ, որք կ'իններու յիշողութեան մէջ կ'տպաւորուին յստակ անջնջելի, անմոռանալի և որոց վրայ անոնք պատրաստ են ամեն ժամանակ այնպիսի ճշգրիտ տեղեկութիւններ տալ որ մարդ կ'զմայլի, կ'ապշի:

Հիանալի գիշեր մ'էր. փալվիլուն աստղեր՝ բիւրաւոր աչքերու նման՝ կ'պատրաստուէին հանդիսատես լինիլ և լուսինը՝ որ սովոր է այսպիսի առիթներ երբեմն իր ներկայութեամբ սկստուել, տակաւին կ'ննջէր:

Այս—գիշերի կ'մօտի, լուսինն՝ ընդոստ արթննալով՝ ցոյց կուտայ իր գեղանի դէմքը և տակաւ առ տակաւ իր արծաթեայ սաւանը սահելով դէպի վար, այն կ'ձեմէ դէպի վեր յամր, լոին վսեմ: Եւս կ'պատէ չորս զին, աղօտ, հեշտ, ոսկեխառն արծաթի լոյս մի:

Եւ յանկարծ կ'սկսի մի ընդհանուր իրարանցում, ապակեայ բեղկեր կ'բացուին, գլուխներ կ'դիզուին պատուհաններու մէջ, դուռերն կ'լեցուին հետաքրքիրներով, ձայներ, մրմունչ և ապա ընդհանուր լուութիւն:

Զի յառաջանայ թափօրն:

Թեթև, ալեծուր շղարշով մի փաթաթուած, նարնջի ծաղիկներով և թելով զարդարուն հարսանեկան մօմը, զոր լրջագէտ մարդ մի բռնած է, ճամբայ կ'բանայ, կ'հետեւին հարսը կնքահայրին թեւը, կնքամայրը՝ փեսային թեւը, հրաւիրեալներու երկար շարք մի, հետաքրքիրներու կարևոր մարմին մի և այս է ահա թափօրն, և տեղ տեղ թափօրին երկու կողմէ կ'երթան անձեր որք հրաւիրեալներու լամպարներն կ'կրեն, հին, աւանդական, մեծ լամպարներ որոց լոյսը կ'ծածանի, կ'քալէ սալարկին վրայ: Իրօք գեղեցիկ է տեսարանը սպիտակ և երփներանգ հագուստներու, պճնոտ գլուխներու, ծաղիկներու և աղամանդներու հաւաքոյթ մ'է որ կ'դրաւէ մարդուս աչքը և մի քանի օրիորդներու սիրուն ժպիտներն բաւական կ'բարեխառնեն մի քանի պարոններու յետին լրջութիւնն, անտեղի, անպատեհ խոժոռ լրջութիւն մի զոր մարդ երբեմն կ'նշմարէ այրերու վրայ նոյն իսկ այսպիսի առիթներու մէջ:

Իսկ հարսն, ինչպէս նկարելու է. իր սև մազերուն վերև կը բոլորի նարնջի ծաղիկներու պսալը և գլուխէն վտր, մինչև ոտքերն կ'հասնին ոսկի թեւն և սպիտակ շղարշը, շողողուն ծփուն հողմատատան՝ մասամբ ծածկելով ձիւնափայլ անդուսէ երկար

և սահուն շրջազգեստը որու վրայ նարնջի ծաղիկներ կարծես կ'իթթին և որ հեշտ, ներդաշնակ շղթիւն մի կ'հանէ, եղևինեւրու մէջ մրմնջող սիւղին նման շղթիւն մի, ստիտակներով պարուրուած սպիտակ հրեշտակ մ'է այդ սևահեր կոյսը որ թեթևոտն կ'դիմէ խորան, ծաղիկներու չքեղ փունջ մի ձեռքը, այլ իսկապէս ի'նչպէս նկարելու է հարսը, ի'նչ շնորհ, ի'նչ գեղ, ի'նչ վայելչութիւն, ի'նչ հրապոյր:

Եւ կ'յառաջանայ թափօրն մերթ պենկալեան այլազան դոյներու հոսանքի մի, մերթ պատուհաններէ նետուած նշաշաքարներու տարափի մի մէջէ և կ'հասնի եկեղեցի:

Պատկի արարողութիւնը որ՝ ըստ պարագային՝ երբեմն երկար կ'տևէ և երբեմն կարճ, այս պարագային մէջ շուրջ մի ժամ տևեց:

Այլ ինչ փափուկ ժամ, ինչ ահաւոր ժամ, ժամ մ'որ երկու կեանքեր կ'միացնէ յաւէտ, նոր դոյն, նոր ուղղութիւն կ'տայ անոնց, այր ու կին իրար կ'պատկանին, միասին պիտի ապրին այլ ևս այդ մի ժամէ ետեւ, իսկ թէ ինչ կ'վերապահեն այն ժամերն, օրերն և տարիներն որ այդ մի ժամին պիտի հետևին, ափսոս մութ է:

Պ. Սուրէնեան և Օր. Ճիւանեան անցուցին այդ մեծ ժամը, թէ հարստութեան և թէ աղքատութեան մէջ, թէ հիւանդ և թէ առողջ ժամանակ զիրար սիրելու, յարգելու, պատուելու և ցկեանս անբաժան մնալու վսեմ ուխտն՝ զոր այնքան քիչեր ըրին՝ կ'յիշեն ապա՝ փոխանակեցին անոնք:

.

Շաբաթ մի յետոյ նորապսակ ամուսն՝ առանձին նստած մի զարդարուն սենեկի մէջ՝ կ'գուրդուրային իրարու վրայ զոյգ մի տաիրակներու պէս: Երանութեամբ կ'փայլէին հարսին աչքերն, երջանիկ էր իրեան ևս որ իր կողակցին ոտքերու մօտ նստած կ'նայէր առ նէ և կ'հիանար անոր գեղին վրայ. սիրով արքիւռ էին երկուքն ալ:

— Գո՞հ ես, Գոհարս, կ'հարցնէր նա ցած ձայնով:

Ձէր պատասխաներ Գոհար այլ բաւական պերճաբոս էր իր լուրթիւնը:

— Ձինան իրաւունք չունէր, Գոհարս:

— Ձինան, դու, դու էիր Ձինան, թէ և մինչև այսօր կ'ուրանաս, այլ դու էիր Զարհն, դո՛ւ, դո՛ւ, ես անմիջապէս դուշապէս:

— Ի՞նչպէս, սիրելիս:

— Կ'հարցնէս, Զարեհ, կ'հարցնես:

Արագ կ'խօսէր Գոհար, իր կուրծքին հեքը և նուաղ ձայնը կ'մատնէին ներքին բուռն յուզում մի, չէր կրնար շարունակել և մի քանի շիթեր, մանր աղամանդներու նման փայլելով իր երկար արտեանունքներու ծայրն՝ կ'աւարտէին իր խօսքը:

Եւ Զարեհի սիրատապ շուրթերն կ'ըմպէին այդ ուրախութեան արտսուքերն որոց մէջ կային նաև մի քանի դառն կաթիլներ — անցելոյն վերջին հետքը:

.

Արդ կարծեմ ամեն ոք, գոնէ Գառնիկի բարեկամներն կը փափաքէին իմանալ թէ ինչպէս այս համակրելի երիտասարդը կ'անհետի ասպարէզէն, հետևեալ նամակը թերևս հայթայթէ պէտք եղած տեղեկութիւններն:

Կ. Պօլե . . .

Սիրելի Զարեհ,

Ապրիս եղբայրս, Գոհարը քեզ կէն առնելով չես գիտէր ինչ մեծ բեռ վերուցիր վրայէս, միայն կ'ցաւիմ որ չգիտէի թէ անոր համար պատրաստ ամուսին մը կայ միշտ. եթէ գիտնայի աւելի շուտ կ'գրէի քեզ զինքն ազատ թողելու որոշումս, դու ալ աւելի շուտ կ'ամուսնանայիր անոր հետ:

Այս ինչ է եղբայր, հազիւ ամիս մ'է նշանուիլդ և ամուսնանալդ կ'հեռագրես: Ե՞րբ կերար, է՞ր խմեցիր. շատ ատենէ ի վեր ուրեմն կ'սիրէիր Գոհարը, այս պատճառով արդեօք խնամի ըլլալ չուզեցիր, բայց այն ատեն ինչ հարկ կար որ գինքը միտքս ձգէիր, արդեօք այցելութեան գացած առաջին գիշերնիս սիրահարեցար. ինչ և է, շնորհակալ եմ, ապրիս եղբայրս, մեծ բեռ մը վերուցիր վրայէս, միայն քեզ սիրելուս համար կ'ըսեմ, — դի թէև յիմար մ'ես այլ կ'սիրեմ քեզ — թէ գոնէ ամիս մ'ևս սպասել պէտք է իր որպէս դի Գոհարը լիովին ձանաչելու ժամանակ ունենայիր, ես քեզմէ մեծ եմ և աւելի խելք ու փորձառութիւն ունիմ, ուստի գիտցիր, Զարեհ եղբայր, որ Գոհար, իրաւ բարի՝ այլ մարդու մօտ աղջիկ չէ՛. ասպացոյց կ'ուզեմ, ահա ես, եղբայրդ, Գառնիկ Սուրենեան որ վեց ամիս չափ անոր նշանածն ըլլալէ ետեւ վերջին օրն այնքան հեռու էր իլմէ որքան առաջին օրն, այս այսպէս է Զարեհ և կ'յուսամ ամեն ինչ նկատողութեան առած ես և, խօսքը մեր մէջ, ինչ կարգադրութիւն ըրիր աներիդ հետ, կ'յուսամ ծայրը դրամ կայ,

դոնէ անոր մահէն ետեւ ձեռքդ կարեւոր գումար մը պիտի անցնի՞ր։ եթէ պիտի չանցնի մեղք քեզի, ապուշ մ'ես, մի վիրաւորուիր, բայց այս ալ այսպէս է։

Իսկ գալով իմ մասին՝ աշխարհի էն երջանիկ մարդն եմ։

Գիտես որ նախորդ մի նամակիս մէջ գրած էի քեզ որ բաւական խորհելէ ետեւ որոշած էի Գոհարի և իմ միջև եղած խօսկապը խզել և պաշտօն տուէր էի քեզ որ յայտնես որոշումս իրեն։ Արդ բաղդը կ'որոշէ որ ես ամուրի չմնամ և զիմացս կ'չանէ կին մ'այնքան չքնաղ որու խենդի պէս կ'սիրահարիմ։ Լա ամիս չանցած կ'ամուսնանամ, մի զարմանար, մի զարմանար, այո՛, ես ալ ամուսնացայ, ես ալ աճապարեցի քեզ պէս, այլ իմ կինս առաւելութիւններ ունի զորս թուեմ։ Այլ ասկեց առաջ այս մասին չգրեցի քեզ պառճառն այս է որ ամեն ինչ առանց աղմուկի ուղեցի կարգադրել, պարզ եղաւ մեր հասնիքը մի քանի բարեկամներու ներկայութեան առջև, պարզ մեծարանք, ես հաշիւս դիտցող մարդ եմ։

Գալով կնոջս առաւելութեանց՝ նախ այրի մ'է։ զիտէ խօսիլ և երգել։ տաս հազար ոսկի ունի պատրաստ, տուն մի փառաւոր և կահ կարասիք։ Կ'լսես Զարեհ, տաս հազար հնչիւն, փայլուն ոսկիներ, տուն մի և կահ կարասիք։ ասկեց զատ իզմէ փոքր ինչ աւելի մեծ է, այս ալ անշուշտ առաւելութիւն մ'է, բայց չնչին է տարբերութիւնը, ես հինգ տարի ըսեմ, դու տաս ըսէ՛ ինչ որ բան մ'ըսել չէ և ասկեց զատ եթէ իզմէ առաջ ծներ է անշուշտ իրը չէ յանցանքը։ ունի նաև խոհանոցի մասին մասնաւոր տաղանդ թէ եփելու (ի հարկին) և թէ եփողներն եփելու։ աննման ձիւղեր չեն բոլոր ասոնք։ Ըսէ, Զարեհ, Զարեհ եղբայր բաղդաւոր եմ կամ ոչ։ Մամային իմացո՛ւր թող ուրախանայ։ արդէն իրեն գրելու եմ վաղը։ տակաւին երկու շաբաթի չափ հոս մնալու դիտաւորութիւն ունինք։ Գրէ և իմացուր ինձ ինչ կարգադրութիւն ըրիր աներիդ հետ դու, կը վախճամ սակայն որ ստակի խօսք ըրած չես, եթէ իրաւ ըրած չես, ապուշ մ'ես, ինչպէս վերն ըսի, բայց մի վիրաւորուիր։ Կընօքս և իմ կողմէ Գոհարի և քեզ բարեւ։ Մամային ձեռքը կը պահենք։ Սիրով, եղբայրդ։

ԳԱՌՆԻԿ ՍՈՒՐԵՆԵԱՆ

ՎԵՐՋ

ՄԻՀՐԱՆ ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ

ՆԱՄԱԿԱՑ ԾՐԱՐ ՄԸ*

Օր մը՝ Բէշտ քաղքի մի նշանաւոր բժշկի, տոքտոր Ք . . . ի, կ'այցելէ օտարական մը: Դիւրին էր նշմարել իր դժգոյն երեսին վրայ ֆիզիքական և բարոյական տառնապանաց նշանները: Իր աջ ձեռքը թեւակալէ՝ մը կախած էր, և թէև կ'ջանար իր ցաւը ծածկել, բայց մերթ ընդ մերթ կ'ստիպուէր խուլ հառաչ մ'արձակել:

— Միթէ դձուք էք տոքտոր Ք . . . , հարցուց նա ցած ու տկար ձայով մը:

— Այո՛, պարոն, այդ է իմ անունս:

— Իմ բնակարանս գիւղը լինելով՝ միայն ձեր համբաւը լըսած եմ: Բայց չէմ կարող ըսել որ շատ կ'երկրիրիմ ձեր ծանօթիւթիւնն ընելուս, վասն զի իմ այս այցս շատ ակոթեցի չէ:

Նկատելով որ օտարականը հագիւ կարող է ոտքի վրայ կենալ, բժիշկը հրաւիրեց որ նստի:

— Արդարեւ շատ յոգնած եմ. չաբաթէ մ'ի վեր աչքս չեմ գոցած, ցաւ մ'ունիմաս ալ ջեռքիս վրայ: չգիտեմ թէ ինչ ցաւ է—արդեօք պալար մ'է թէ ոչ սարաստան: Առաջ՝ շատ թեթեւ էր ցաւը, բայց այժմ անընդհատ է, սոսկալի կերպով կ'այրի և օրէ օր կ'սաստկանայ: Այլ ևս չեմ կարող գիմանալ. ուստի կառքը մտայ վուրթով և ահա ձեզի եկայ, որպէս զի խնդրեմ որ կտրէք ցաւած տեղն, վասն զի եթէ այս տանջանքս ժամ մ'ևս տևէ սկիտի խենդենամ:

— Ո՞ւր է ցաւաբեկ կողմը:

— Ահա, պարոն, ըսաւ օտարականը ցոյց տալով ձեռքին վրայ կէտ մ'ուր զիրար կ'կտրէին երկու լայն երակներ, մինչդեռ իր բոլոր մարմինը կ'զողար երբ բժիշկն իր մատին ծայրովը թեթեւ մը նոյն տեղին դպաւ:

— Ահա այդ տեղը կ'զգամ հրատապ ցաւ մը, ահռելի:

— Միթէ կ'զգաք ճնշումն երբ մատս վրան կ'դնեմ:

Օտարականը պատասխան չտուաւ, բայց իր աչքերն արտասուօք լցան, այնքան կծու էր ցաւը:

* Սոյն տարօրինակ պատմութիւնը հունգարացի Մօրից Ժօքսի վիպասանին գործերէն քաղուած է:

— Ձարմանալի՛ է. բան մը չեմ նշնարեր այդ տեղը:

— Եւ ոչ ես, և սակայն զգացածս այնքան ահաւելի է որ ատեն ատեն կ'փափաքիմ գլուխս պատին զորնել և զայն ջախջախել:

Բժիշկը վերստին քննեց նոյն տեղը խոշորացոյցով մը, և ապա գլուխը շարժեց:

— Կալին տնվթար է. արիւնը կանոնաւորապէս կ'կատարէ իր շրջանն. ոչ բորբոքում կայ և ոչ խիւրդ անոր տակ. այնքան առողջ է որքան մարմնոյդ միւս կողմերը:

— Սակայն կարծեմ թէ այս տեղ աւելի կարմիր է:

— Ո՞ւր:

Օտարականը մատիտ մը հանեց իր թղթակալէն և ձեռքին վրայ մանր բոլորակ մը գծելով՝ ըսաւ.

— Ահա այս տեղ է:

Բժիշկը զարմացմամբ դիտեց որ օտարականը լրջօրէն կ'խօսէր: Իր թիկնոցը հանեց, չապկին թեղանին սոթթեց և նշտրակ մ'առաւ ձախ ձեռքով: Մի բոսէի մէջ նշտրակն խոր ձեղք մը բացած էր կաշիին վրայ:

— Կեցիր, գոչեց բժիշկը, առ ահի որ իր այցելուն անձարաւ կութեամբ կարևոր գործարանի մը փնաս չպատճառէ:

— Քանի որ վիրահատական գործողութեան պէտքը կ'զգաք, ըսաւ, թոյլ տուէք որ կատարեմ:

Ուստի վերստին առաւ նշտրակն և ձախ ձեռքին մէջ բըռնելով հիւանդին աջն, խնդրեց որ երեսը մեկուսի դարձնէ, արեան տեսքը շատ անձերու անտանելի համարելով:

— Բոլորովին անօգուտ է: Ընդ հակառակն՝ ես պիտի ցոյց տամ ձեզի հատանելի կողմը:

Եւ իրօք՝ օտարականն այս գործողութիւնը ցվերջ դիտեց սառ անտարբերութեամբ՝ հատման սահմանն իսկ նշանակելով: Աղատ ձեռքն և ոչ իսկ սարսուռ մ'զգաց և երբ բոլորածն կաշիի կտոր մը հանեց բժիշկը, հիւանդն խոր հառաչ մ'արձակեց, իրբն մարդ մ'որ անհուն սպիտակեց մը կ'զգայ:

— Հիմակ չայրիր ձեռքդ, կարծեմ:

— Ո՛չ, ամեն կսկիծ դադար առաւ, պատասխանեց օտարականը ժպտելով: Կարծես թէ հանուած կտորին հետ անհետ եղաւ լիովին ցաւս: Հոսող արեան պատճառած թեթեւ անհանդստութիւն, միւս ցաւին հետ բաղդատելով, ղովարար քանի մ'է դժոխային անդունդէ մը փչած հրաշունչ հովէ մ'էտք: Ճշմարիտ

սխտիանք մը կ'դգամ տեսնելով արեանս հասիլը թողէ՞ք որ հասի, անչափս կ'հրճուի հոգիս:

«Եւ օտարականն ստուգիւ կ'դիտէր խնդաղին վէրքէն վաղած արիւնն, մինչդեռ բժիշկը կ'պնդէր թէ հարկ էր զայն կուպել: Այս գործողութեան ժամանակ օտարականին դէմքը բուրովին փոխուեցաւ. վշտակիր տեսք մը չունէր այն, այլ զուարթագին ակնարկ մը որ բժշկին ուղղուած էր: Օտարականն այլ ևս չէր կարկամեր իր երեսը. այլևս յուսահատական չարժումներ չունէր: Կենաց համար նոր հրապոյր մը կ'դգար, ճակատը կ'պարզուէր, այտերուն գոյնը կ'վերադառնար. մէկ խօսքով՝ մարդը կատարեալ այլափոխութիւն մը կրեր էր:

«Ափս մը կ'անցնի և տարօրինակ հիւանդը վերստին կ'դառնայ մի և նոյն կսկծազին ցաւերով. իսկ բժիշկը մի և նոյն գործողութիւնը կ'կատարէ որու կ'հետեի նոյն սխտիանքը: Շաբաթներ կ'անցնին: Ի վերջէ բժիշկը հիւանդին կողմէ նամակ մը կ'ստանայ: Այդ նամակն խիտ առ խիտ գրուած էր, և ստորագրութենէ կ'երևէր որ նոյն իսկ հիւանդին ձեռագիրն էր. ուստի կ'հետեւէր որ հիւանդութիւնը դադրած էր, ապա թէ ոչ շատ դժուարին պիտի լինէր գրիչ մը բռնել: Սակայն նամակին պարունակութիւնն այս էր:

— «Սիրելի տղայ, չեմ կարող ոչ ձեզ և ոչ բուժական գիտութիւն տարակուսանաց մէջ թողուլ իմ տարօրէն հիւանդութեան գաղտնիքի մասին, որ քիչ ատենէն զիս գերեզման պիտի տանի: Այժմ պիտի պատմեմ ձեզ այս սոսկալի հիւանդութեանս ծագումը: Անցեալ չարաթ երրորդ անգամն էր որ կ'տանջէր զիս և այլևս չպիտի մաքառիմանոր դէմ: Այս պահուս կարող եմ գրել միայն ցաւած կողմիս վրայ դնելով հրապառարկութիւն մը տաժի ձեռով: Երբ արեթ է կ'վառի ես միւս ցաւը չեմ զգար, որու բաղդատմամբ կրած նեղութիւնս շատ թեթեւ է:

«Վեց ամիս առաջ տալիսին երջանիկ մարդ մ'էի: Անհոգ կ'ապրէի իմ եկամտովս, ամենուն հետ սիրովէի և կ'վայելէի ամեն ինչ որ ախորժեղի է երեսունհինգ տարեկան մարդու մը համար: Ամուսնացած էի տարի մ'առաջ—սիրային ամուսնութեամբ—նորադի օրիորդի մը հետ, սիրուն, զարգացած մտքով և կարելի եղածին չափ բարի սրտով: Նէ երբեմն դաստիարակուհի մ'էր եղած կոմսուհւոյ մը մօտ, որ մեր դրացուհին էր: Ունեոր չէր այդ օրիորդն և նէ ինձ կապուեցաւ չէ թէ միայն երախտագիտութենէ այլ աւելի ևս մանկային սիրով: Վեց ամիսներ ան

ցան, երբ ամեն մի օր երջանկագոյն կ'երևէր ինձ քան նախորդն: Չգիտեմ որ սատանան մի օր ականջիս փսփսաց. — Ենթադրէ թէ այս ամենը կեղծիք է: — Յիմար են մարդիկ որ տանջանք կ'փնտռեն իրենց ամենէ բարեբաստիկ օրերուն մէջ: Այնս աշխատանքի սեղան մ'ունէր որու գլորոցն խնամօք կ'կղտէր: Ստէպ դիտեր էի այս բանս: Երբէք չէր թողուր բանալին և ոչ գլորոցը բաց: Այդ խնդիրն միտքս սղտորեց: Ի՞նչ դաղտնիք, ի՞նչ թագուն բան մը կրնայ գտնուիլ այդ գլորոցին մէջ: Խելագարեր էի: Այնուհետև չէի հաւատար ոչ իր դէմքին անմեղութեան, ոչ իր ականարկներուն անուշութեան, ոչ գգուանաց և ոչ համբոյրներուն: Ի՞նչ սոսկալի բան եթէ այս ամենը կեղծիք լինէին:

«Առաւօտ մը կոմսուհին եկաւ վերստին որպէս զի կինս հըրաւիրէ իր տունն, և չառ թախանձեւէն ետև յորդորեց որ երթայ այն օր իրեն հետ անցնէ: Մեր բնակարաններն իրարմէ մի քանի մղոն հեռի էին, և խօսք տուի մի քանի ժամէն կենակցիս միանալ: Այն ինչ կառքը բակէն հեռացաւ, ես տան բոլոր բանալիները հաւաքեցի և մի առ մի փոքրիկ գլորոցը ընկաւ փորձեցի: Մին բացաւ զայն: Կ'զգայի որ առաջին ոճիւրը գործող մարդու մը կ'նմանէի: Գող մ'էի որ իմ խեղճ կնոջ գաղտնիքը կորզելու կ'փորձէի: Ձեռքս կ'դողար երբ զգուշութեամբ գլորոցը կ'քաշէի, և բոլոր առարկաները մի առ մի տուի, կարգաւ առանց շփոթելու որպէս զի չիմացուի թէ օտար ձեռք մը խառնած էր գլորոցը: Սիրտս կ'ճմլուէր, գրեթէ կ'սառէր: Յանկարծ շղարչի մը տակ նամակներու ծրար մ'ընկաւ ձեռքս: Կարծես թէ գլխէս փայլակի նման բան մը թափանցեց սիրտս: Ո՛հ, այնպիսի նամակներ էին որ մէկ ականարկով կարելի էր հասկնալ թէ ինչ կ'ընչանակէին — օրրայի՛ն նամակներ: Մտարը կապուած էր վարդագոյն ժապաւէնով մ'արծաթածիր: Երբ ժապաւէնին դպայ այս մտածմունքն սլաշարեց զիս. — Միթէ հաւատալի՞՞ է — միթէ պարկեշտ, պատուաւոր մարդու գործ է ըրածս. դողնալ կնոջ գաղտնիքը — գաղտնիք որ կ'պատկանէր ժամանակի մ'ուր նէ տակաւին նորատի օրիորդ մ'էր: Միթէ իրաւունք ունի՞մ իրմէ համար սղանջնել այն զգացմանցը համար զոր կրնար ունենալ իմ կինս լինելէ առաջ: Իջաւունք ունի՞մ նախանձիլ ժամանակէ մ'երբ անծանօթ էի իրենս: Ո՛վ կարող է մեղադրել զինք սըլաւոնունքի մը համար. ո՛վ. ես մեղապարտ եմ որ կ'կասկածիմ իր վրայ: Նոյն սղահուն սատանան վերստին փսփսաց իմ ականջիս: — Բայց եթէ այդ նամակները այնպիսի թուտիւն մը կը

կրեն երբ դու արդէն իրաւունք ունէիր իր բոլոր խորհուրդները զիտնալ, երբ դու կրնայիր մինչև իսկ իր երազներուն համար նախանձիլ, երբ նէ արդէն քուկդ էր:

«Ժապաւենը քակեցի: Ոչ ոք տեսաւ զիս: Եւ ոչ իսկ հայերի մը կար սենեկին մէջ որ մէջը նայելով կարմրէի, ամօթահար սոսկայի: Բացի նամակ մը, ապա ուրիշ մը, և մինչև վերջը կարդացի: Ո՛հ, սոսկալի ժամ՝ մէր այն ինձի համար: Ինչե՞ր կային այդ նամակներուն մէջ: Ամենէ վատթար մատնութիւնն որու մարդ կրնայ ենթակայ լինիլ: Այս նամակներուն հեղինակն իմ մի սրտակից բարեկամս էր: Եւ ի՞նչ ոճով գրուած էին, ի՞նչ տալիանք, ի՞նչ սէր, որ անշուշտ փոխարէնը կ'ընդունէին: Եւ բոլոր այս գրերը կ'կրէին մեր ամուսնութեան ժամանակի թուականը: Ի՞նչպէս կարելի է բացատրել զգացածս նոյն պահուն: Երեւակայեցէք մարդ մ'որ արշիւ է մահաբեր թոյնի մը զօրութեամբ: Կարդացի բոլոր այդ գրերը — բոլորն ալ մի առ մի կարդացի: Ապա ծրարեցի, ժապաւենով կապեցի և շղարին ներքև դրի՝ զգորցը կըպելով: Գիտէի որ կիսն եթէ զիս կէսօրին չտեսնէր՝ իրիկունը պիտի դառնար իր այցելութենէ — ինչպէս որ իրօք դարձաւ: Կառքէն իջաւ նէ արտործք, և դէպ ինձ վազեց՝ երբ դրան սեմին վրայ կ'սպասէի: Անհնարին գորովով համբուրեց զիս, և շատ երջանիկ կ'երևէր որ վերստին զիս կը տեսնէր: Ի՛նչքիս վրայ սրտէս անցածը ցոյց չտուի. խօսակցեցանք, միասին ընթրիք ըրինք, և ապա մեր առանձին ննջարանները քաշուեցանք: Բայց աչքս քուն չմտաւ: Բոլորովին արթուն էի: Ժամերը կ'համրէի: Երբ ժամացոյցը զարկաւ կէս դիւեր քառորդ ժամ՝ անցած, անկողնէս ելայ և կնոջս սենեակը մտայ: Իր գեղանի դեղձան գլուխն կ'անգչէր մեղմիկ սալիտակ բարձին վրայ — ձիւնափայլ ամպերու մէջ նկարուած հրեշտակներուն նման: Բնութեան ինչ ահուելի ստութիւն է այն մոլութիւնն որ այնպիսի անմեղ կերպարանքով կ'երևի: Արդէն հորոշումս ըրեր էի խեղճարի մ'անյողղ ողջ կամակորութեամբ, որովում մ'որ իբրև անշարժ դադարաւ գլուխս գրաւեր էր: Թոյնը լիովին ապականեր էր հոգիս: Որոշեր էի, այո՛, քնացած ատեն զինք սպաննել: Այս ոճիւրը չեմ ուզեր մանր պատմել: Մեռաւ նէ առանց թեթեւ ընդգիծութիւն մ'անգամ ցոյց տալու, իբր թէ հանդարտ խոր քուն կ'մտնէր: Նէ բնաւ դայրով չյայտնեց ինձ դէմ — մինչև իսկ երբ զինք սպաննեցի: Արեան կաթիլ մը միայն իմ ձեռքիս վրայ ընկաւ — դիտէք արդէն թէ ուր ընկաւ:

« Կոմսուհին, որ ստէպ կ'իշուի մերտաւան իր երբ գերեզ մանատունէն վերադարձայ: Այնքան լաւ կարգադրեր էի ամեն բան որ նէ ես չատ ուշ հասեր էր և թարթան ներկայ չէր: Երբ նէ տեսաւ զիս շատ այլայլութիւն դրաց: Այնչափ սարսափ, համարութիւն, վիշտ, և չդիտեմ ուրիշ ինչ բաներ ցոյց տուաւ նէ իր խօսքերուն մէջ, որ չկրցայ ըմբռնել թէ ինչ ըսել կուզէր զիս միտարելու համար: Եւ միթէ կարօղ էի մտիկ ընել. միթէ միտարութեան կարօտ էի: Ոչ, տրտում չէի: Ի վերջէ՞ կոմսուհին ընտանեաւոր ձեռքէս բռնեց և ձայնը մեղմելով, յարեց թէ պարտ կ'համարի ինձ դադունիք մը հաղորդել, և թէ իբրեւ պատուաւոր մարդու մը կ'վստահի իմ վրայ որ այդ դադունիքն պիտի մնայ մեր մէջ: Նէ կնոջս տուած էր նամակներու ծրար. մը որպէս զի պահէ, վասն զի չէր կրցած իր տան մէջ պահել, և այժմ կ'պահանջէր որ այդ ծրարը իրեն վերադարձնեմ: Մինչդեռ նէ կ'խօսէի՝ ստէպ գրացի բոլոր մարմնոյս մէջ սոսկալի սարսուռներ: Սակայն երևոյթական պազութեամբ հարց ու փորձ ըրի թէ ինչ կ'պարունակեն այն նամակները: Այս հարցմանս վրայ կոմսուհին շարժում մ'ըրաւ և բարկութեամբ պատասխանեց.

— Պարոն, ձեր կիներ շատ աւելի վեհանձն գտնուեցաւ քան դուք երբ նէ այդ իմ նամակներս առաւ, չհարցուց բնաւ թէ ի՞նչ կ'պարունակեն: Նէ խոստացաւ անգամ որ ակնարկ մ'իսկ չպիտի նետէ անոնց վրայ, և ես համոզուած եմ և ոչ մի տող կարդացած է: Նէ ազնիւ սիրտ մ'ունէր, և իրեն ամօթ պիտի համարէր եթէ դրժէր տուած խոստումն:

— Շատ լաւ, պատասխանեցի, բայց ի՞նչպէս պիտի ձանձնամ այդ ծրարը:

— Այդ ծրարը կապուած էր արծաթածիր վարդազոյն ժապաւէնով:

— Այժմ պիտի երթամ զայն փնտռելու:

Առի կնոջս բանալիները, քաջ գիտնալով թէ ուր կ'գտնուի ծրարը, թէ և այնպէս կ'կեղծէի թէ մեծ դժուարութեամբ պիտի գտնեմ:

— Միթէ այս՞ է, հարցուցի կոմսուհւոյն, զայն իրեն տալով:

— Այո, այո, այդ է: Տեսէք, իմ կապած հանգոյցս նոյն վիճակին մէջն է:

Իմ աչքս չկրցայ դարձնել իր աչաց, կ'վախնայի որ չ'կարդայ անոնց մէջ թէ ես ծրարին կապը քակեցի, և ուրիշ շատ բաներ:

Յանկարծ հեռացայ իրմէ, և կոմսուհին ցատկելով իր կառքին մէջ ձիերը քշեց:

Արեան կաթիլը անհետ եղեր էր, արտաքին Նշանով մը ցաւը չէր յայտնուեր, և սակայն այդ կաթիլին ընկած տեղը կ'այրէր զիս իբր թէ ուտիչ թոյն մը զայն կ'լափէր: Այդ ցաւն ժամէ ժամ կաւեւնայ: Երբեմն կ'քնանամ, բայց երբէք չեմ դադրիր իմ վշտացած զիտակցութիւնն ունենալէ: չեմ գանգատիր մարդու մը, ոչ ոք արդարեւ պիտի հաւատայ իմ պատմութեան: Դուք տեսաք իմ տանջանաց սաստկութիւնն, և գիտէք թէ երկու վիրաբուժական գործողութիւններն որքան սփոփեցին զիս: Բայց երբ վէրքս կ'ըլլաւ, ցաւը երեւան կ'ելնէ: Այս չորրորդ անգամն է որ կ'չարջարէ զիս, և այլևս ոյժ չունիմ դիմանալու: Ժամէ մը պիտի կնքեմ կեանքս. մահս մօտալուտ է: Միայն մը տաճում մը կ'մխրթարէ զիս. այն է որ նէ, իմ կինս, վրէժ լուծեց այս աշխարհիս մէջ: Թերեւս հանդերձեալ աշխարհի մէջ ներէ ինձ: Ենորհապարտ եմ ձեզ բոլոր ձեր հոգասիրութեան համար: Թող երկին վարձատրէ ձեզ:»

Քանի մ'օր ետք՝ օրագիրներուն մէջ ամեն մարդ կարդաց թէ՛ Ս . . . ամենէ հարուստ հողատէրներէն մին, իր ուղեղը պայթեցուց:

ՊԱՌՈՆ ՀԻՐԾ

ՀՐԷԻՑ ՎՐԱՅ

Պ. Հիրշ Նիւ-Երթ ֆօրմ-ը լրագրին մէջ յօդուած մը գրած է, որով ի մէջ այլոց, կ'այտնէ թէ՛ — Աղքատիկ հրէից անհամար երամն, տառապանաց՝ յաւիտենական նախաախպարն է: Անպաշտպան և անօրէն՝ դարերէ ի վեր կ'թափառին՝ իրրեւ մարդկային ընկերութեան Բարիաներ՝ նկուռ իրենց չքաւորութեան և հանրային արհամարհանաց բեռին ներքեւ: Մարդիկ անգաղար կ'ամբաստանեն այս մարդկային կոյտերն իրրեւ ընկերութեան անարդէն ոյժեր, որ միայն տուրեառով կ'զբաղին և չուտով կ'հարստանան: Ենթադրելով իսկ որ այդ ճշմարիտ է,

միթէ հնաճ էր այլապէս լինիլ երբ տարերէ ի վեր հրէից կը-
զլացուի քաղաքացիութեան իրաւունք—յատկապէս հողագոր-
ծութիւնը. երբ կ'արտաքսուին պատուաւոր պաշտօններու շը-
ջանէն և այսպիսի վիճակի մը մէջ՝ բնապէս կ'ստիպուին, սովա-
մահ չմեռնելու համար, միջոց մը վնտուել, որպէս զի իրենց և
ընտանեաց հացը ճարեն: Եթէ այսպէս հնարագիտութեան մէջ
զարգացած են հրէայք ուրիշ լաւագոյն յատկութեանց ի վնաս
կարծեմ թէ ոչ ոք իրաւունք ունի զանոնք մեղադրելու:

Բայց կ'յարէ Պառոն Հիրշ, հրէայք բնաւ առուտորի մար-
դիկ եղած չեն խմբովին: Ոմանք երաժիշտ, այլք բանահիւս, և
մին գոնէ նշանաւոր քաղաքագէտ, եղած են: ԼորտՊիքօնսֆիլտ,
ինչպէս Պ. Պրուտ կ'յիշատակէ, ի սրահ—«երբայեցի մնացած էր
գլխովին, և իր բոլոր յաղթանակներուն մէջ թերեւս ամենէ
մեծապանծը կ'նկատէր այն թէ՛ արհամարհեալ ազգի մի անդա-
մըն ինքնիշխան տէր կանգնած էր ամենէ խրոխտ քրիստոնեայ
աղգի մը նաւատորմին և բանակին»: Ամեն անգամ որ հրէայք
ազատ մնացած են «կաշկանդող շղթաներէ» իրենց բոլոր ոյժն
ի գործ դրած են գիտական խուղարկութեանց, արուեստի և
և դրականութեան մէջ:—«Տիդրայէիի, Մէնտէլսոնի, Հէլէվիի,
Մէյերպէրի, Հէյնի անուններն, որոց կարելի է յաւելուլ ուրիշ
անուանի անձերու երկար ցուցակ մը բաւականին կ'հաստատեն
մեր ասութիւնն: Արդէն հանրածանօթ և վկայեալ իրողութիւն
մ'է որ բժշկական մարմինն նշանաւոր անդամակիցներ ունեցած
է հրէական ժողովուրդէն և թէ Եւրոպայի ամենէ հռչակաւոր
բժիշկներն այդ ազգին կ'սլատկանին: Համարսարաններու մէջ՝
ուր որ աթոռ ունին գլխաւորապէս վերացեալ գիտութեանց
դասախօսութեամբ կ'սլարապին, իսկ գիտական հետադոտու-
թեան ոգին էապէս անոնց բաժինն է: »

Պ. Հիրշ կ'խոստովանի որ հրէայք հողագործութեան մասին
յետադէմ են, բայց կ'կարծէ թէ մեղապարտ չեն այս մասին,
վասն զի թոյլ չէ տրուած իրենց հող մշակելու:—«Այն երկիր-
ներն ուր հրէայք արտ նութիւն ստացած են հողատէր լինելու,
ուր առիթ ունեցած են հողագործութեան նուիրուելու, ըստ
Պառոն Հիրշի, պատուական ազարակապաններ եղած են: Օրինա-
կի համար, ի Հունգարիա հողագործներու մեծ մաս մը կ'կաղ-
մեն և այս իրողութիւնն այնքան ստոյգ է որ Հունգարիոյ բարձր
եկեղեցական դասուն աւատական հողերու վարձկանները հրէայք
են, նոյնպէս փարթամ հողատէրներ նախամեծար կ'համարին

իրենց հողերը վարձել հրէից. վասն զի աւելի ճարտար, հնարա-
ղէտ և ուղղամիտ են: Այս իրողութիւններն քաջածանօթ են,
այնպէս որ Հունգարիոյ մէջ երեւան ելած հոկասեմական շար-
ժումն ի վերջէ պիտի դադրի: Պիտի դադրի, վասն զի ամեն
մարդ կ'տեսնէ որ երկրին արդիւնաբեր մի ճարտարութեան մէջ
այսպիսի կարևոր դործող մ'անհրաժեշտ է: Անձնական փորձով
զիտեմ թէ հրէայն շատ յաջողակ է երկրագործութեան մէջ:
Նոյնը զիտեցի Թուրքիոյ այն հրէական գաղթականներու մէջ
որ մշակութեամբ կ'զբաղին: Արժանդինեան հասարակապե-
տութեան զրկած պատգաւորներուս յայտագիրները մի և նոյն
ուղղութիւնը կ'պացուցանեն:

Պառն Հիրշ իր յօդուածը կ'աւարտէ մի քանի ընդհանուր
տխտողութիւններ ընկելով եւրոպական ազգին վրայ:—Բաժնենք,
կ'ըսէ, հրէայ ժողովուրդն երեք դասակարգի — աղքատ, միջին
և հարուստ: Աղքատ դասակարգն ի սպառ քամահուած է, և
հետեւապէս չէ կարող նախանձու առարկայ լինիլ. միջին դա-
սակարգն այնքան բարձր դիրք մը չունի որ կարենայ բարձրա-
դիր ժողովուրդներու ուշադրութիւնը գրաւել. ուրեմն երրորդ
դասակարգը միայն, այսինքն հարուստը, կ'մնայ որ դարուս
վերջին կիսոյն մէջ չէ թէ միլիոններ այլ երկրիւոններ գիղած և
մասնաւորապէս նախանձ գրգռած են, վասն զի մինչդեռ նիւ-
թական բարօրութեան մէջ կ'ըարձրանային շարունակ, ուրիշ-
ներ, որ երբեմն աւանդական դասակարգերուն միակ ընկերա-
յին առաջնորդներն էին, փոխանակ յառաջանալու ետ մնացին
— առանց ի նկատ առնու իրենց թերութիւնները — սկսան հը-
րէաները համարել իրրեւ պատճառ սոյն անկման: Բաց աստի՜
պերճանքն որ հարստութեան արդիւնքն է անշուշտ, և միան-
գամայն մեծագոյն ծախուց, ընդհանուր ուշադրութիւն և
նախանձ կ'զրգուէ: Հետեւապէս այս դասակարգի հարստու-
թիւններն իրրեւ մեղք հրէից երեսին զարկին, առանց նկատելու
որ իրենց եռանդուն ձեռներիցութեամբ, իրենց զարմանալի
ճարտարութեամբ ճոխացուցած էին իրենց բնակած երկիրն ու
ազգային բարօրութեան նոր մղում մը տուած: Եւրոպա յատ-
կապէս հրէից պարտաւոր է զանազան նշանաւոր մեծ ձեռնարկ-
ներու յաջողութիւնը, այնպէս որ աջակից գտնուած են Տէրու-
թեանց մեծագոյն բարեւաւութեան: Հարստութիւնն ունի իր
պարտիքն ու արտօնութիւնները: Հրէայք միշտ պատրաստ զըտ-
նուած են այդ պարտիքը կատարելու, և այն ամեն երկիրնէ-

րուն մէջ՝ ուր բաւական հարստութիւն դիպած են զերծ մնալու կարօտութենէ, չեն խնայած իրենց ձեռնտութիւնն մարդասիրական ձեռնարկներու համար, առանց կրօնքի և ազգի խնայողութեան: Եթէ այս ճարտիկութիւնը, ձեռներիցութիւնն ու զօրութիւնն, որով հրէայք լիապէս օժտուած են, նախապաշարման և ատելութեան պատճառներ կրնան նկատուիլ, կ'հետեւի թէ մեղաւորը հրէայք չեն այլ մեր քաղաքակրթութիւնը, և և մեր այս քաղաքակրթութեան կորովաբիր ուսանողը պիտի խոստովանի անշուշտ որ տասնեփններորդ դարու յատուկ նիւթական բարօրութենէ մեծապէս օգուտ քաղած են ստորին կարգերն, որ, ամեն լուսաւորեալ երկիրներու մէջ, տիրացած են կենաց բազմազան վայելումներու, վայելումներ՝ որ անցեալ դարերու մէջ լոկ սակաւաթիւ անձերու մենաշնորհն էին:

19րդ դարու Գիտութիւնը

Սբ. Հրէի Տէմ — Խորհրդէն — Աղանդութեան Լապտեր — 1815 — Եւրոպայ — Նիւ-Են — Քալիֆ — Ֆրանսի — Ճոն — Տալ — Օրէն — Բաղդադի հաստատութեանց — Հիւսիսային Գիտութեան — Լիւսի — Գործնական Բնականութեան,

ՍԸՐ ՀԻՄՅՐԻ ՏԵՎԻ, 1778-1829. — Վերջին գիտուն մէջ տեսանք թէ ինչպէս Օէրսդէտ, Տէվի, Անրէր, Ֆէրատէյ և Սիպէք իրենց այլազան գիւտերով ցոյց տուին երէկտրականութեան, մագնիսականութեան և ջերմութեան մէջ գտնուած յարաբերութիւնը: Այժմ պարտինք ուսանիլ թէ ինչպէս երէկտրականութեան և քիմիական փոփոխութեան մէջ եղած յարակցութիւնը գտնուեցաւ: Այս գիտն ըրին Սըր Հ. Տէվի և Ֆէրատէյ, որ այսպէս վերստին Անգլիոյ տուին տարրալուծական գիւտերու մասին այն առաջնակարգ տեղը զոր Ֆրանսա ընդ երկար ընդած էր ի շնորհս Լավուազիէի ֆրանսական դպրոցին:

Հ. Տէվի, զոր արդէն յիշած ենք իբրեւ ջերմութեան վրայ փորձեր ընող, ծնաւ 1778ին Գորնուալի Բէնզէնս քաղաքը և մեռաւ 1829ին ի Ճէնովա: Իր մայրն որբեարի լինելով՝ Տէվի, երբ դեռ ևս դեռատի, մտաւ դեղագործի մը մօտ և այդ գործատան մէջ ըրաւ իր առաջին բռնալուծական փորձերը՝ գինիի բաժակներու, դեղի հին շիշերու, ծխափայտներու և տրեխի մը միջոցաւ: Երբ հազիւ քսան տարեկան էր՝ Պէտտօս բժիշկն, որ՝ այլ և այլ կազերու կիթառութեամբ հիւանդներ բուժելու նպատակաւ՝ հիւանդանոց մը բացած էր, այնքան գովեստներ լսեց նորատի դեղագործին ճարտարութեան վրայ, որ զանի Պրիսդօլ հրաւիրեց և անոր ձեռօք սկսաւ զանազան քիմիական փորձեր ընել:

Այս կերպով Տէվիի ուշագրութիւնը գրաւեց բորակուտ թթուն, կազ մը զոր Միշէլ, նշանաւոր բժիշկն՝ իբրեւ յոյժ թունաւոր նկարագրած էր: Մեր նորատի բնալոյծը ուզեց իր անձին վրայ փորձն ընել և սկսաւ քիչ քիչ նոյն կազը ներշնչել որպէս զի իմանայ թէ իր վրայ աղբեցութիւն պիտի ընէ՝ թէ ոչ: Տէվի ցոյց տուաւ որ Միշէլ բժիշկին գրածին չափ թունաւոր չէ այդ կազն, և հետզհետէ աւելի մեծ քանակութեամբ գործածել յանդգնելով՝ յաջողեցաւ ներշնչել զայն մի քանի վայրկեան, այնպէս որ ի վերջէ գիտակցութիւնը կորոյս և ինքզինք գրտաւ երազներու աշխարհ մը: Յետոյ քիչ քիչ սթափեցաւ առանց ո և է վնաս կրելու: Այնքան լինդութիւն զգաց Տէվի այս նոր գիւտին համար, որ տաս ամիս իր փորձերը շարունակեց և երբ անոնց արդիւնքը հրատարակեց և յայտարարեց որ կազ մը ներշնչելով մարդ կարող է նիրհել, երազել ու ծիծաղիլ առանց պատճառի, մեծ աղմուկ հանեց և իր անունն շուտով համբաւ ստացաւ:

Նոյն միջոցին Անգլիոյ գիտութեանց ճեմարանը նոր հիմնուած էր և Ռքմֆըլտ կոմսը նկատելով որ Տէվի շատ տաղանդաւոր պատանի մ'է, օգնական քիմիագէտի պաշտօնը տուաւ անոր: Տէվի ընդունեց այդ պաշտօնը և այնուհետեւ ինքզինք լիովին գիտութեան նուիրեց: Տէվի

գեռատի, կայտառ և եռանդուն էր. իսկ բանախօսու-
թիւններն այնքան պայծառ ու պերճ էին, որ Արքունի
ճեմարանը շուտով մեծ անուն ստացաւ իր ազդեցու-
թեամբ, մինչդեռ ամեն նոր քիմիական փորձեր իրեն կը
յանձնուէին որպէս զի բնալուծարանի մէջ կատարէ: Ահա
այդ ճեմարանին մէջն էր որ իր դիտողութիւնները ներ-
կայեց 1815ին բոցի վրայ և շինեց Ապահովութեան լապ-
տերն, որ այնքան մարդիկ մահուանէ ազատեց: Այս դիւ-
տին համար Տէվի պառոնութեան տիտղոսին արժանա-
ցաւ: Նոյն բնալուծարանին մէջ նաև իր առաջին փորձե-
րն ըրաւ ելեկտրաքիմիականութեան վրայ, և իր բազմա-
թիւ դիւտերէն միայն ասոր վրայ կարող ենք խօսիլ:

ԵԼԵԿՏՐՈԼՈՑԻ ԳԻԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԱՐԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ.—Եր-
կու մարդիկ, Նիքօլըն և Քարլայլ, 1800ին դիպուածով
գտան որ երբ վոլդայեան մարտկոցի մ'երկու թելերը
ջրի մէջ թաթխուած են, կազի պղպշակներ կ'արտադրեն:
Նոյնպէս փորձով գտան որ մի թելին հանած կաղը թըթ-
ուածին էր և միւսինը ջրածին: Բայց այս կազերն ուստի՞
կ'եղնէին. արդեօք ելեկտրականութեան, մարտկոցին թէ
ոչ ջրին արդիւնքն էին, այս երկու բնագէտները չկրցան
բացատրել: Բայց աստի արտադրուած թթուածնէն ու
ջրածնէն զատ՝ կերեէր տեսակ մը թթու դրական բեւե-
ռին վրայ, ինչպէս որ տեսնուեցաւ երբ թաց կապոյտ
(litmus) թուղթն կարմիր դոյն ստացաւ: Իսկ ժխտական
բեւեռին վրայ ալքալի մ'երեւան ելաւ որ սոյն կարմիր
թուղթը վերստին կապտագունի դարձուց: Այնպէս կը-
թուէր թէ ելեկտրական հոսանք ջրին մէջմի բան արտա-
դրեր էր, վասնզի Գալէնտիչ, ինչպէս տեսանք, ցոյց տը-
ւած էր արդէն որ մաքուր ջուրը բաղադրուած է թըթ-
ւածնէ ու ջրածնէ միայն: Հետեւապէս շատ քիմիագէտ-
ներ ջանացին երեւան հանել թէ ջրի վրայ ինչ ներդոր-
ծութիւն ունի ելեկտրական հոսանք, և Տէվի 1806ին յա-
ջողեցաւ այս խնդիրը լուծել:

Տէվիի փորձերուն պատմութիւնը շատ շահեկան է,
վասն զի ցոյց կ'տան, ինչպէս ստէպ նկատած ենք, որ բը-

նութեան երևոյթներու յարատե և մտադիր խուզարկութեամբ մարդ ի վերջէ ճշմարիտ պատասխան մը կ'ընդունի։ Տէվի չէր հաւատար որ ելեկտրական հոսանք ջրի մէջ բան մը կ'արտադրէ, նա կարծէր թէ թթուն ու միանգամայն ալքալին գործածուած խողովակներէն յառաջ կ'գային։ Այսպէս անգուլ աշխատութեամբ ջանաց ամեն աղտեղութիւն մաքրել։ Նա առաւ զտուած ջուր և նախ ահադէ շինուած թասեր գործածեց, ապա զուտ ոսկի ամաններ, վասն զի նա դիտեց որ ապակեայ թասերու կաւը կ'այլայլէր ելեկտրական հոսանքէն։ Եւ սակայն, այս և ուրիշ զգուշական միջոցներու հակառակ, տակաւին երեւան կ'գային թթուն և ալքալին։ Ապա Տէվի ի գործ դրաւ ծանր ծանր շոգիացած ջուր զտուածի տեղ, վասն զի դիտեց որ զտուած ջուրը, միշտ իր մէջ քիչ շատ աղ կ'պահէր։ Երբ որ այս զգուշութեամբ շարունակեց իր գործը թթուն աւելի տկար դաւաւ, իսկ ալքալին աւելի զօրաւոր էր քան երբէք։ Նոյն միջոցին մտածեց որ թերեւս ալքալին օդէն կ'դոյանայ, ուստի իր ոսկեղէն թասերն օդահան գործիքի մը մէջ գրաւ և օդը բոլորովին արտաքսեց, օդահանը ջրածնով լեցուց, որպէս զի ապահով լինի թէ ուրիշ ու եւ կաղ չմտար ներքին կողմը։ Երբ այս փորձը մի քանի անգամ քրաւ մեծ զգուշութեամբ, յաջողեցաւ ստանալ վերջապէս՝ գրեթէ յստի ինտանսէն մէկ բլեւին ձայն, միայն խաւերուն մէջ ջուրը կ'նստալէր։

Այս փորձով Տէվի ոչ միայն հաստատեց Գալէնտիի գիւտը՝ թէ յստակ ջուրը լոկ ջրածին ու թթուածին կը պարունակէ, այլև նիւթերը լուծելու և անոնց բաղադրիչ տարրները գտնելու նոր եղանակ մը գտաւ։ Այս եղանակը կներպով մ'աւելի ապահով էր քան Պերկմանի փորձերու եղանակը, վասն զի երբ տարր մը կ'արտաքսես ուրիշ մը անոր տեղը դնելու համար, անշուշտ դժուարաւ պիտի իմանաս թէ իրօք ինչ պատահեցաւ, բայց երբ ելեկտրականութեամբ նիւթ մը տարբադադրես, իրապէս այդ նիւթը մաս առ մաս կ'քաթնես և անոր գոյարար տարրները կ'գտնես։

ԲՕԴԱՍԻՈՆԻ ԵՒ ՍՕՏԻՈՆԻ ԳԻԻՏԸ. — Երբ Տէվի ջրի խնդիրը յաջողութեամբ աւարտեց, ձեռք զարկաւ ելեկտրական հոսանքին ներդործութիւնը փորձել ուրիշ մարմիններու վրայ, և իր առած առաջին մարմիններն եղան տնկաղև օշնան, որ միշտ կ'նկատուէին իրրեւ պարզ նիւթեր, որ չէին կրնար տարբազադրուիլ: Տէվի շատ պատճառներ ունէր կարծելու որ կարելի էր այդ մարմինները զանազան նիւթերու վերածել: Այսպէս նախ մաքուր տնկաղ դաքցուց դգալի մը մէջ՝ մինչև որ լիովին հեղուկ մարմին մ'եղաւ, և դգալին երկու ծայրերը մարտկոցի մը թելերուն կապելով ելեկտրական հոսան մը յղեց տնկաղին: Գիշ ժամանակէն ետք՝ տնկաղն ոկսաւ շարժիլ և պղպջակի պէս վեր ելնել ապա երեսն ելան գեղեցիկ արծաթանման գնտիկներ, որու մէկ քանին բոցի նման պայթեցան, մինչդեռ միւսներն մնացին տեսակ մը ճերմակ մաշկով ծածկուած:

«Տէվին խնդութիւնը, կ'գրէ իր եղբայրն, երբ տեսաւ մանր փալվիւն գնտիկները՝ սնդկի նման, որ տնկաղի մաշկը պատուելով դուրս կ'ելնէին, այնքան մեծ եղաւ, որ չկրցաւ այդ խնդութիւնը զսպել:» Արդարեւ՝ ինքնին շատ գեղեցիկ տեսարան մը պիտի լինէր այդ, բայց Տէվին ուրախութեան պատճառն այս պիտի լինէր որ անոր մէջ նոր ճշմարտութիւն մը կ'նշմարէր: Նա ցոյց տուած էր որ տնկաղը պարզ նիւթ մը չէր, այլ բան մը կ'պարուսակէր որ դեռ բնաւ գտնուած չէր:

Նախ մեծ դժուարութեամբ այդ գնտիկները հաքաքեց. վասն զի ոչ միայն օդին շփուելով կ'պայթէին բոցավառ, այլև ջրի մէջ կրակ կ'առնէին, միանալով թրթուածնին և ջրածինն աղատ թողլով, ի վերջէ յաջողեցաւ քարիւղի մէջ հաւաքել զանոնք, որ բնաւ թթուածին չպարունակեր: Այն ժամանակ կարող եղաւ զանոնք զննել, և դտաւ ցարդ անծանօթ եղած մետաղ մը, որու Բօդաօնի անունը տուաւ: Մի քանի օր ետք՝ «օփն» մետաղը հանեց հասարակ օշնանէ մինչոյն մեթոտով:

Նիւթերը տարբազադրելու մեթոտը կ'կոչուի Էբէլ-

որովայն, որ կ'նշանակէ ելեկտրականութեամբ աշխիւն Տէվի այդ
միջոցը գործածեց որպէս զի տարբազադրէ զանազան հո-
շեր, ինչպէս կիր, մականէզիա և այլն, և շուտացի նշանա-
ւոր քիմիաբանն՝ Պերզէլիոս (1778-1848) նոյն եղանակաւ
քիմիական շատ նոր նիւթեր գտաւ:

Ա Շ Ո Ւ Ն

Եկա՞ր վերջապէս, տխո՞ւր եղանակ,
Աշո՛ւն, երգերով քո աններդաշնակ
Յոյգեր գանազան առքիւ մեր հոգեաց
Եւ քաղծեալ պատկեր մ'պարգել մեր աջաց:

Աշո՛ւն, սգաւոր աղջիկ մ'ես որք գոց,
Կեանքդ հառաջով, վշտով հիւսուած լոկ.
Դեմքդ մեյամաղմիկ, հոգիդ ալեծուփ.
Երկնից ճակատն իսկ պղտորես ընդ հուպ. . . :

Հառաջ քո սրտին հո՞վ մ'ե սառնաշունչ,
Որ ջինջ առուակին խեղդէ ըզմրմունջ.
Տերեւք ազագուն, գօս եւ ուժասպառ,
Տրտնջով մ'անհուն վար քափին ի սպառ:

Ի տես քո դիմաց դժգոյն ու տխուր
Թառամին ծաղկունք, արդէն ալ անբոյր,
Ձերդ չարաբաստիկ հոգիներ բշուառ
Շնչոյդ յորճանքեն տարեալ անդադար . . . :

Երերն ալ որ մերք ժպտեր գերդ մի կոյս
Աջօք կապտագեղ, վճիտ, լիայոյս,
Մեւարոյր ամպեր զգեցաւ, յուզուած
Հառաջէդ խորին գոգ եւ յարաստուաց . . . :

Այլ քո այդ յուզում, աշո՛ւն տխրունակ,
Տխուր սրտից մեջ սփռփի կայլակ
Մի ցօղէ մեղմիւ եւ բազումք ի քեզ
Թուին գտանել հոգի մ'սիրակեզ . . . :

ԱՂԵՑՍԱՆԴՐ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ *

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Սորեն . — Մանկավարժական հրահանգ . — Սովորաբար դասարանները ստախոսութեան սովորութիւնը ջնջելու համար մանկանց խելքին և պատուոյն կոչում կ'ընեն: Սակայն այդ կոչումն անարդիւն կ'մնայ, վասն զի մանուկ մը չէ կարող ըմբռնել միշտ պարտաւորութիւն, պարտ, խոշոր բառերուն կարեւորութիւնը: Իբրեւ ունայն բառեր կ'հնչեն ասոնք ականջին, և անշուշտ անօգուտ պիտի լինէր զգացնել տղոց որ սուտ խօսելով կերպ մը գողութիւն կ'ընեն ի միտս ընկերութեան, որ ճշմարտութիւնը լսելու իրաւունք ունի: Եւ միթէ մանուկ մը կրնայ հասկնալ որ կ'նուաստանայ սուտ խօսելով: Հետեւապէս հարկ է ուրիշ միջոցներ գործածել, և առաջինն ու ամենէ կարեւորն է ճշմարտութեան օրինակը տալ մանկանց:

Բայց արի տես, որ թէ ընտանեկան և թէ ընկերային շրջաններու մէջ՝ դիտօրէն կամ անգէտ սուտ խօսիլն սովորութիւն դարձած է: Եւ ինչ են օրինակի համար, անհիմն գովեստներն, քաղաքավարական արարողութիւններն, բանաասանքն, որոց ստէպ մանուկները ներկայ կ'գտնուին, ինչ են այն սուտուպաւոր ձևերն, միադաքշական խօսքերն, որ ցոյց կ'տրուին մինչև իսկ այն անձերու որ ի սրտէ կ'ատուին: Շատ անգամ պարկեշտ մարդիկ անգամ՝ անկեղծութեան ներհակ չեն համարիր հաճելի սուտեր գլորել, մտերմական ցոյցեր ընել այնպիսի անձերու որոցմէ չեն ախորժիր: Բաց աստի՝ սպասաւորներն որոց հետ տղայք միշտ յարաբերութեան մէջ են, անոնց այդ ստախոսական հակումները կ'զրգուեն, ճշմարտութիւնը կ'քօղարկեն, որպէս զի իրենց յիմարութիւնները թագուն պահին: Ահա այս տեսակ ստութիւններէ մանաւանդ պարտ է զգուշանալ:

Ուրեմն՝ դաստիարակին ու ծնողաց պարտքն է նախ ճշմարտութեան տիպար լինիլ և ապա պահանջել որ տղայք այդ տիպարին հետևին: Եթէ ընթացքն ու օրինակն չեն համաձայնիր

* Հե'ս Մայիս ամսագիր:

խօսքին ու խրատին հետ, ինչպէ՞ս կարելի է որ մանուկն հաւատ ընծայէ այդ խօսքին և խրատին և չկեղծէ: Հետեապէս տմեն պարագայի մէջ ոչ միայն ճշմարտութեան քարոզ այլ և օրինակ լինիլն առաջին պայմանն է ճշմարտութեան սէրը ներշնչելու մանկանց, որ քաջ գիտեն գիտել և մինչև իսկ իրենց խնամակալներու և ծնողաց վարմունքը քննադատել:

Դաստիարակին պաշտօնն է բացատրել ստութեան հետեւանքը, զգացնել մանկան, որ սուտ մը՝ թե թեթեւ՝ կրնայ ուրիշ սուտերու առաջնորդել, թէ մի անգամ այդ ճամբան մտնողը չէ կարող դուրս ելնել և ստախօսին հնարներն ոչ միայն չեն կրնար տեսել, այլ և իրեն տանջանք մը կ'դառնան և ամեն վստահութիւն և համարում ի բաց կ'վանեն:

Նորատի օրինորդներն իրենց վառվռուն երևակայութեան զրդմամբ և սաշպ այլոց օրինակին հեռեկրով՝ դիւրաւ կեղծուորութեան կ'վարժին, նա մանաւանդ երբ կ'տեսնեն երբեմն որ կեղծիքն ու շարն յաջողութեամբ կ'պսակուին: Բայդ այդ յաջողութիւնը վաղանցիկ է, և զիմակ մը չկրնար յաւէտ բնական երևիլ որքան ճարպիկութեամբ նկարուած լինի:

Գեղեցիկ եւրբ. — Գեղեցիկն զգացումն այն յօժարութիւնն է որ մեզ դէպ ի գեղեցիկը կ'մղէ և տգեղէն կ'հեռացնէ: Այս յօժարութիւնը կ'կոչուի նաև գեղատիպական դժպտ:

Գեղեցիկ և ճշմարիտ յարաբերութիւն. — Ճշմարտի սէրն է որ յառաջ կ'բերէ գեղեցիկի սէրը և գեղեցիկն ուրիշ բան չէ բայց եթէ զգալի, կենդանի դարձած ճշմարտութիւնն՝ որ կ'ազդէ երևակայութեան և սրտին, և այս պատճառաւ հեղինակ մը ըսաւ որ գեղեցիկն ճշմարտին շէրտաբաշխութիւնն է:

Մէկ գեղեցիկ եւրբ Բնական է. — Եթէ ուրանանք որ մարդու սրտին մէջ կայ բնազդային, հանրային սէր մը գեղեցիկին համար, այն ժամանակ մարդս աւելի վար պիտի դասենք քան կենդանին, որ մի քանի բնասպասումներուն նայելով, նախափրութեան նշաններ ցոյց կ'տայ գեղեցկութեան համար: Ամենէ հին ժամանակները՝ մարդս փորձով ցոյց տուած է իր ճաշակն, և նախապատմական հնախօսութիւնը մեր առջև կ'պարգէ գէնքի և գոհարներու բեկորներ որ կ'վկայեն թէ հին մարդիկ նաև ինչ որ գեղեցիկ է արհեստիւ երևան հանած են:

Պղտիկ մանուկները մեծ համակրութիւն կ'ցուցնեն գեղածիծաղ և շնորհալի դէմքերու համար, և թէպէտ ուշ կ'ծաղին անոնց մէջ բուն գեղեցիկի զգացման նշանները, բայց և այնպէս

ցոյց կ'տան որ այդ զգացումը գերագոյն զարգացում մ'ընդունելու ընդունակ է: Ի վերջէ՝ հասուն մարդն իսկ, պէտք կ'զգայ երեակայութեամբը գունաւորել գեղափայլ՝ իր կենաց ամենէ տաղտկալի կողմերն, խեղճանքի համար բուռն ճաշակ մը կ'տա՝ ծէ, մերթ ընդ մերթ դէպ ի անծանօթը կ'սաւառնի իր հոգին և գերագոյն բերկրութիւններ վայելելու տենչանք կ'յայտնէ: Այս ամեն երեւոյթները գեղեցկին սէրը կ'հաստատեն, բաւական է որ մարդկային հոգին իր ազնւութիւնն անվթար պահած լինի:

Գեղեցիկ զգացումը դաստիարակութեամբ. — Գեղեցիկը կրնայ լինիլ քաւոյական և խմայական: Առ այժմ՝ բարոյական գեղեցկութեան վրայ պիտի դառնայ մեր խօսքը:

Սակայն պարտ է նշանակել որ գեղեցիկի զգացումն մասնաւոր խնամոց կարօտ է զարգանալու, այսինքն՝ ինքնուրոյն և առանց դաստիարակութեան կարելի չէ իմացական գեղեցիկը վայելել: Գրական հրաշակերտ մը, արուեստագիտի մը պատկերը, նշանաւոր ներգաշնակութիւն մը, սքանչելի յիշատակարան մը կրնան գնահատուիլ միայն այն անձերու կողմէ որ նուրբ, բարձր, կիրթ ճաշակ ունին: Այդպիսի գերընտիր գործեր բնաւ նշանակութիւն չունին կոշտ իմացականութեան մ'առջև, և մինչև իսկ մտացի անձի մը առջև, որ սակայն արուեստագիտական դաստիարակութիւն մը չէ ընդունած: Նշանակութեան արժանի է նաև թէ ճշմարտապէս գեղեցիկ բաներուն մեր վերայ ազգած այլայլութիւնն որքան տարբեր է այն այլայլութեանէ որ լոկ սիրուն գործերը կ'արտադրեն: Այս վերջինները քիչ չափ շուտ տաղաուկ կ'պատճառեն մեզ, շուտով անոնց կ'ծանօթանք, և այսպէս աւելի ևս վայելելու փափաքը կ'դադրի: Ընդհակառակն, ինչ որ ճշմարտապէս գեղեցիկ է, միշտ մեզ հաճելի լինելու, մեզ դիւթելու, մեզ գերելու ձիրքն ունի, և քանի ուսումնասիրենք զայն, քանի ընտանեանք անոր հետ նորանոր գեղեցկութիւններ երևան կ'հանենք:

Նոյնը կարելի է ըսել բնութեան գործերուն համար: Բնութիւնն այնպիսի տեսարան մը կ'ընծայէ մեզ որ անձանձիր կըզմայլիք անոր վրայ, և որքան քննենք այնքան մեր վայելելու ճաշակը կ'աւելնայ: Գեղեցիկն ու վսեմն կրնան մանրամասնօրէն քննութեան երթարկուիլ, այլ լոկ սիրունն ու շնորհալին չեն կարող տանել այդ գննութիւնը:

Ուրեմն՝ կարելի է դաստիարակութեամբ զարգացնել գե-

ղեցկութեան բնածին զգացումն: Այս խնամքը միայն չպատկա-
նիր այն ուսուցիչներուն որ մեծ քաղաքներ կ'ընակին՝ ուր ար-
ուեստի հրաշակերտներ կան անհամար: գիւղին, գաշտն ևս այդ
զգացումը մշակելու կ'օգնեն: Պ. Պուխտն կ'ըսէ. — «Տար երե-
կոյ մը ամենէն տարւօք և ամենէն լրջամիտ աշակերտներէդ մի
քանին գիւղէն դուրս, այն պահուն որ աշխատութեան և կե-
նաց շուկները կ'դադրին և պատուիրէ անոնց որ դէպ ի վեր,
աստեղադարձ երկինքը նային: Երբէք տեսած չեն այդ երկինքը:
Երբէք չեն խորհած անհամար աշխարհներու վրայ, յաւիտենա-
կան կարգին և տիեզերաց շարժման վրայ: Այս նոր գաղափար-
ներով գրգռէ անոնց միտքը, ցոյց տուր անոնց այս անհունու-
թեան տեսարանն որու առջև Ասիոյ առաջին հովիւները կ'եր-
կրպագէին և որու առջև Բասգալի հանճարն անոնց պէս կ'ըր-
շար:

«Արդարեւ՝ երկու բան կայ որոց վեհափառութեան առջև
զմայլոււմով և յարգանքով կ'ոգևորի մարդ. կ'ըսէ Գանդ — «Այ»
է ասորի-սուրբ երկինքը մէջ գիւղին վերև և պարսկ-սոր-միտն զգացումն
մէջ ասորի-խորը:

Վասն զի պարտ է գիտնալ որ իմացական գեղեցիկն և բա-
րոյական գեղեցիկն իրարու հետ սերտիւ կապուած են: Գեղե-
ցիկն էսպէս գերագոյն կարգը լինելով՝ կարելի չէ երեւկայել
էակ մ'որ կենաց սա տարօրինակ երևոյթը ներկայէր. մէկ կող-
մէ ներդաշնակութիւն և գեղեցկութիւն լինէր այդ կեանքն,
միւս կողմէ՝ չիւթութիւն և տգեղութիւն: Երևակայութեան
և մտքի մէջ գտնուած կանոնաւորութեան սէրը ի հարկէ կ'անց-
նի վարմանց մէջ: Սիրտն ու իմացականութիւնը համահետ
կուգն քալել գեղեցկութեան այդ շաւղին մէջ, և՛ մինչդեռ
մին ճկունութիւն և աշխուժութիւն կ'ստանայ, միւսը կ'ստա-
նայ զօրութիւն և կամք բարւոյն համար:

Սիրել ալ տղոց բարոյական գեղեցիկն և այդ զգացումը
մշակելն ուրիշ բան չէ այլ միայն սիրելի ընել բարին:

Բարեացի «երբ. — Ուրեմն, այս խօսքերէն կ'հետեւի թէ՛ բար-
ւոյն սէրն բարոյական գեղեցիկն սէրն է:

Ամեն մարդիկ բնազդով գիտեն բարին, այսինքն՝ ամենքը
կ'խոստովանին թէ կայ բան մ'որմէ խոյս տալ հարկ է, կայ
որ ներելի է: Նոյնպէս կ'իմանան քաջապիտան ֆահաւախութիւն,
խղճի խայլ, ապաւան, ցաւ, աճիլ: Նմանապէս կ'ընան զգալ յարգ,
համահոս, համարում և զմայլում, որ բարոյական զգացումներ են:

Կրօնական ղգացում. — Այս ղգացումն՝ որու արտայայտութիւնները կ'ըսուին քանի մարդ կ'ըզաքալըթուի, մարդկային հոգւոյ բարձրագոյն ղգացումն է, և որ կ'ներկայէ գերազանցապէս իր տենչանքը զէպի իրեալն: Այն կ'բաղկանայ «բէ և յարգանք», որ միանալով և անհուն էակի մ'ընծայուելով՝ մի բառով կը կոչուի երկրպագութիւն:

Կրօնային ղգացումն անկախ է վարդապետութենէ և պաշտամանէ: Նախնական է այն, բնական է մարդու սրտին, և կրօնային յղացումներու և ծէսերու անսահման այլազանութիւնն ոչ միայն այդ ղգացումն չթխտեր այլ աւելի ևս կ'հաստատէ: Դաստիարակին պաշտօնն է արդ կարելի եղածին չափ ղարդացնել ինչ որ ընդհանուր, տիեզերական, խորունկ է կրօնային ղգացման մէջ:

Վ.

Փ Շ Ր Ա Ն Ք

Եսասիրութիւնը սիրոյ ամենաշուքնամիրն է:

Ք.

Բաղդատմամբ տանելոյն հետ կենակցութեան՝ բարիք մ'է անհկանօք փնտռել սիրականը:

ԼԱ ՊՐԻՆՏԻՐ

Կիները ծայրայեղ են. աւելի լաւ կամ աւելի վատ են քան մարդիկը:

ՆՈՅՆ

Ինչո՞ւ համար բանահիւսներն ու նկարիչները կ'ներկայեն կանանց կերպարանօք մարդկային ամենէ անարկու պատմաբանները. Պատերազմը, Սովը, Ժամատառը, Մահը, Պարկայքը. Պարս է նաեւ յաւերժ որ նոյնպէս ամենէ գեղեցիկ բաները կ'նկարուին կանանց պատկերով. Արդարութիւնն, Առաքինութիւնը, Բարեպաշտութիւնը, Փառքը եւ աչքն. Պատմաբան այս է որ կիներն ամեն բանի մէջ ծայրայեղ են. կանանց գեղը ու առաքինութիւնք գերազանց են մարդոց գեղոյն եւ առաքինութեանք մօտ, բայց ազգը եւ չար կին մ'աւելի ազգը եւ չար է քան ամենէ ազգը եւ չար մարդը:

Վ. ՔԱՐ

Պարս է հոգւոյ եւ չէ քէ ձեռաց վեհաճանութեան նայիլ:

Ժ. Ժ. ՌՈՒՍՈ

Կնկան խղի խաղը կ'ծնի լուսն եւ չէր պատմուցէ:

ՏԻԻՄԱՆ ՈՐԴԻ

Հաւանախոնարէն ապահարգան եւ ամուսնութիւն մի եւ նոյն քուտայանն ունին: Եսկայն կարծեմք թէ ամուսնութիւնը մի բանի շարաքով աւելի հին է:

ՎՈԼԴԵՌ

Կիները կ'ամանին հողմացոյցներու: Կ'կենան երբ կ'ժանգատին:

ՆՈՅՆ

Այն աշխարհս մեծ սեղան մ'է որու շուրջը մտացի մարդիկ կեր ու խաւով կ'անցնեն: Փշրանքը յիմարենքուն համար է:

ՆՈՅՆ

Ո՛ր կուսակցութեան մարդիկ, դաշկահար մարդիկ, ամեն բան միշտ դեղնագոյն պիտի տեսնէ:

ՆՈՅՆ

Այժմ բրբրակ լեւու մը, ձիգ բիւ մը, պարուն սքուններ շատ աւելի յաղթանակներ կ'աւանդին օրիորդներու մէջ բան լեցուն գը-լուխ մ'եւ շնորհալի դեմք մը:

Ք.

Երբ ամձ մը կ'սիրուի բան մը կրնայ լինիլ, մինչ 'սուաջ ոչ ինչ էր:

Ռ. ԿԻՒՅԱՐ

Երջանկութեան երազն իրական երջանկութիւն մ'է:

ՖՕՆԴԱՆ

Որ'ան գեղեցիկ լինի շաւիղն ուր կ'ապնեն կնկան մը հետ, միշտ կ'հասնի վայրկեան մ'ուր մարդ կ'ստիպուի սիրտելու հա-մար նամբուն սահմանադրերն համբել:

Բ. ՍԴԱՀԼ

Երանի այն մարդուն որ իր սիրականին ցկերք հրեշտակ ա-նունք կ'ուայ:

Ք.

Սիրահարին համար քանակաւորութիւնը մշուշապատ լուսանք մէ: Կ'գուսաւորէ առանց մշուշը ցրուելու:

ԳՍ.ԲՕՆ

Կարծեմք թէ մարդիկ ծաղրելով այսօր կ'ամանց արուած հաստատուն դաստիարակութիւնն ուղղապետական բնական գործ մը կ'լիարարեն: Բայց կ'հասկնան որ իր պաշտպանութեան դրու-քիւնը կատարելագործելով կենաց պայտարին համար, մեծ պար-տեալն աւելի հեշտիւ պիտի դիմադրէ յաղթանակին:

Տ՝. Ժ. ԱՏԱՄ

Աղշկանց դատարարական վերջնական նշմարիտ արդիւն-
քն ուսմանց վերջին վկայագիրը չէ, նշմարիտ գերագոյն վկայա-
գիրն ամուսնութեան պայմանագիրն է։

Ժ. ՌԷՅՆԱՆ

Քանի՜ քանի հաշտեալէս եւ գեղատէր օրիորդներ, աւժամայ
մնահանայից եւ սնուի փառաց բերմամբ, մարմնով, մտով ու
սրտով հրէշի մը ծոցը կ'ենառնին։

Ք.

Եկեր ստեղծուած է տառապելու համար, իսկ մարդս հանդուր-
ժուելու համար։

Օ. ՖԷՅՅԷ

Ձկայ բան մ'այնքան դժուարբարենքի տմեկէ դժուարին քա-
ներու մէջ որքան այն կէտն օրով բարութիւնը կ'որոշուի տկարու-
քենէ։

Ժ. ՍԻՄՕՆ

Միւր դարուն նշմարիտ պիտակն այն է որ օտարտի տնուշտ-
բոյր հօտ չունի ոչ միայն իր սովորութեանց, իր վարմանց այլ
եւ իր ամենէ մտերմական շարժմանց մէջ, եւ որ չգիտեր արտա-
շայտել — այնքան անուշ, այնքան անուշ դարուս շրջերուն վրայ,
ստուրիւնը։

ՇԷՅՔՍԵԻՐ

Ոչ ինչ կայ կայուն այս վաղանցիկ կենաց մէջ. ոչ տնտեսական
վիշտ, ոչ մշտապէս ուրախութիւն, ոչ մնայուն ապաւորութիւն,
ոչ յարատեւ խանութ, ոչ վեհ խորհուրդ . . . Ամեն ինչ կ'լուծուի
տարիներու հեղեղին մէջ։ Բաղէները, մանր իրերու անհամար
հիւլէները, մեր ամեն զործերուն բնկերներ կը ծան որդիք եւ որ
կ'տանքնն ինչ որ կայ մեծ ու վեհաշուք . . . մարդկային կենաց
մէջ։ Լրջօրէն կատարուած ոչ ինչ կայ . . . Եւ ի՞նչ փայլ, քանի
որ չարժեք փռչիլիս համար այնքան սիրա բափիլ։

ՇՕՔԷՆՀԱԻՐ

ԱՇԽԱՐՀԻ Կ ԳՐԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ

— Քանի՜ աղքատ է, քանի՜ միտկողմանի է մեր հին
գրականութիւնը յունականին եւ հռոմէականին մօտ, կը-
կըկնէր անցեալ օր իբրեւ հին արձագանք նոր բանադատ-
ներու աշակերտող հայ ուսանող մը, եւ կ'յաւելլուր, — ի
շուր կ'փնտռեմ մեր ոսկեդարու հեղինակներու մէջ բար-

ձըը հանճար մը՝ Արիստոտելի, Պլատոնի, Տակիտոսի նման Գոթադղարար ինչ որ ժամանակը մեզի աւանդած է՝ կրօնական և մանաւանդ պատմական գործեր, այժմ կորովաբիր քննադատութեան մը շնորհիւ բզիկ բղիկ կ'լինին, և եթէ այսպէս շարունակուի մեր գրականութեան ամենէ պանծալի մասն նկարագրած տեղերու և իրերու նման աւերակներու կոյտ մը պիտի դառնայ: Կրօնն ու եկեղեցական արարք ամենէ մեծ դերն ունեցած են մեր կենաց մէջ, այլ այդ կենաց բնիկ գոյները, բարքը, սովորութիւններն ու շարժումները և ոչ ուրեք կ'գտնեմ հնաւանդ գրականութեան ստուար թերթերուն մէջ:

— Այդ հին երգ մ'է զոր կ'երգես ականջիս, ըսի իմ ուսանողիս: Թող մեռելները հանգիստ իրենց գերեզմանին մէջ, թող կրիտիկոսներն որչափ կամին պեղեն, մաղեն հին շիրիմներու հողն ու փոշին, դարձեալ պիտի գտնեն բան մ'անջնջելի, վասն զի դաբեր ապրող, գործող, դառապող և կրօնային դաշափաբի մը համար նա հատակող մարդկան կենաց յարակից կենդանի բան մը կայ որու ներգործութիւնը դարէ դար շարունակուելով կ'ոգևորէ մինչև իսկ այն մարմինն որ իբր թէ լոյսի և գիտութեան մէջ չունչ կ'առնու կ'տայ, չունչ՝ որ թերևս ի սպառ դադրէր եթէ այն պատմական մատենագրութիւնն որու դէմ այժմ ոռնալն ազատախօսութեան նըշան կ'համարուի, գոյութիւն չունենար: Եւ գոյութիւն ունի մեր հին գրականութիւնն այնպէս ինչպէս որ ժամանակի, տեղոյ, հոգեկան և մտային հանգամանքն աշնոր էութեան առիթ տուած են: Եթէ Պլատոն, եթէ Պիլատադորաս, եթէ Եպիկուրոս և բոլոր յունական մատենագրութեան լէգէոնն գտնուէր այն միջավայրի մէջ ուր գտնուած են մեր հայրապետներն ու վարդապետներն, պիտի ընէին ինչ որ մեր հին մատենագիրներն ըրած են: Ուստի թող հանգիստ այդ երանելի հոգիներն իրենց դամբանին մէջ, կարգած ինչ որ գրած են այնքան տքնութեամբ և անհնարին դժուարութեամբ, և խնդրեմ ըսէ ինձ թէ արդեօք նորերն, 19^ն դարու գրական հերոսներն,

որ լուսոյ և գիտութեան մէջ կ'ըողան, որ իրենց պապերը կ'անգոսնեն ու կ'գատափետին, որ միայն իրենց երկին մեծ արժէք կ'տան, ինչ ըրած են և ի՛նչ կ'ընեն: Ըսէ՛ ինձ խնդրեմ, ինչ ջրի մէջ է մեր աշխարհիկ գրականութիւնը, որ անտարակոյս արդի հայ հանճարի, իմաստասիրութեան և քննադատութեան արդիւնքը պիտի լինի:

Խօսակից ուսանողս պահ մը ճակատը շփեց և ապա պալլափանեց. — Հարցումդ տարօրինակ է, համեմատութիւն չկայ մեր հին և նոր մատենագրութեան մէջ: Թող թէ եւրոպական ամենէ ընտիր մտային արտադրութիւններն ի հայ կ'հեղին, այլև բնիկ, ինքնածին, եթէ ոչ հանճարի, ճշմարիտ տաղանդի պտուղներ օրէ օր երևան գալով սքանչելի փայլ մը կ'սփռեն մեր բաղմամզի և բաղմազան նոր գրականութեան գաշտին վրայ: Կարելի՞ է միթէ ուրանալ այս իրողութիւնները, միթէ փաստեր, օրինակներ կ'պակսին: Տես մեր վանքերն, էջմիածնի, Երուսաղէմի, Մխիթարեանց, Արմաշի, որ այնքան տարիներէ ի վեր բանահիւսական, դասական, գիտական, բանասիրական, եկեղեցական, արհեստական, պատմական, փիլոսոփական և այլն երկեր հրապարակ կ'թափեն: Տես նաև Մոսկուա, Բեդրզպուրկ, Թիֆլիս, Պոլիս և այլ բաղմամբիւ քաղաքներ բնակող մասնաւոր հեղինակներու այլազան գործերը, պարբերական, օրագրական հրատարականութիւններն, որ շարունակ նոր, կենսատու և լուսատու գաղափարներ կ'ծաւալեն, ժողովրդեան զարգացման կ'նպաստեն, աշխարհիկ գրականութեան նշանաւոր թուական մը կ'կազմեն: Զի այդ գրականութիւնն ոչ միայն ժողովրդեան մտաւոր և բարոյական պիտոյից կ'պատասխանէ այլև ազգային կենաց ճշմարիտ պատկերը կ'ներկայէ: Միթէ կարո՞ղ ես այս ուրանալ:

— Բայց դու, պարոն ուսանող, ինչպէս սովոր են ընելու նորընծայ ուսանողներ, մի պարբերութեամբ տասնեակ խնդիրներ կ'յուզես, այնպէս որ ամենուն ալ պատասխանելու համար պէտք է շատ փափուկ կէտեր շօշափել: Պէտք է քննել, բացատրել մեր վանական, հիմ-

նարկութեանց արդի վիճակը, անոնց արտադրած արդասիքը, մեր դրագէտներուն ոգին, երկերն և ուղղութիւնը, մեր ժողովրդեան լուսաւորութեան աստիճանն ու տեսակը, և ի վերջէ՝ մեր պահանջութեան արդիւնքը: Եւ ես ոչ կարողութիւն, ոչ ժամանակ և ոչ, կարեւորագոյն պայման, համարձակութիւն ունիմ, այդ ծանր պաշտօնը կատարելու: Եւ թերեւս դու ալ ակոթժ չունիո երկար գրական դաս մը մտիկ ընելու:

— Այդ փախուստ մ'է, պատրուակ մը կամ տկարութեան նշան մ'է: Եթէ չէ կարելի մանրակրկիտ քննութիւն, միթէ դժուարին է ընդհանուր գաղափար մ'արտայայտել արդի աշխարհիկ գրականութեան ոգւոյն և ընթացքին վրայ: Շատ աւելի իրաւունք պիտի ունենայիր եթէ առարկէիր որ չեմ կարող դնել հին հեղինակներէդ Բագրատունիի մը, Ալիշանի մը, Մուրատեանի մը, Գարագաշեանի մը, Սըրուանձտեանցի մը, Աղաբեկեանի մը, Պարոնեանի մը, Պէրպէրեանի մը, Չիլինկիրեանի մը, Պէշիկթաշլիանի մը, Խրիմեանի մը, Օտեանի մը, Խլթիւճեանի մը, Ոսկանեանի մը, Տէմիրճիպաշեանի մը, Քէչիեանի մը, Նուսպարեանի մը, Թէրզեանի մը, Գուրեանի մը, Փանոսեանի մը, Պատկանեանի մը, Էմինի մը, Բաֆֆիի մը, Երեւնցի մը անուն մօտ. Այո, հնարին չէ զուգակշիռ մը հաստատել հին ու նոր գրական անձնաւորութեան մը մէջ, վասն զի, որքան երկիրս երկիրն քէն, նոյնպէս հինը նորէն հեռի են թէ հանճարի, թէ գրչի, թէ հմտութեան թէ գիտութեան և թէ արուեստի կողմէ:

— Արդարեւ՝ մեր վէճը տղայական կ'դառնայ, ըսի խօսակցիս, այդ կերպ պատճառաբանութեամբ: Համեմատութեան կէտերդ չեն այնքան տարապայման որքան որ դու կ'երեւակայես: Որովհետեւ Պտղոմէոս չէ կարող լիակատար լինիլ Կոպէրնիկի և Կալիլէի, որովհետեւ թաւէս, Արիստոտել, Պլատոն չեն կրնար համազօր նկատուիլ Պապոնի, Քերլէրի, Նիւդընի, Տարվինի, միթէ իրաւունք է, տրամաբանական է Պտղոմէոսն, Արիստոտէլն և հին աշխարհի բոլոր լոյսերն իրենց գահէն վար նետել: Կարէ

մարդկային յառաջդիմութեան չլթային մի օղակն և իսկ
կոյն կ'ընջես ոչ միայն գործարանաւոր մարմիններու այլև
իմացական աշխարհի բարեշրջութեան օրէնքը: Արևուն
լոյսը մեզի դալու համար, տարիներու կարօտ, անհուն
անջրպետներէ կ'անցնի, թէև մեզի այնպէս կ'ընդունի թէ
երբ ծագի այն իր լոյսն անմիջապէս աշխարհս կ'ողողէ:
Մասնական նշոյլներու արդիւնքն է այժմեան իմացական
համասփիւռ լոյսն որ ըստ կարգի պիտի մի մասն թուի
այն ծանր և հոծ լուսաւորութեան մօտ որ ապագային
մէջ պիտի ճառագայթի: Ինչպէս հիւլէ մը, նոյնպէս գա-
ղաղափար մը, թէև անտես, թէև անշօշափելի և ստէպ
հալածական, յարակցութեան օրինօք կ'ըցորդի ուրիշ
համասեռ գաղափարներու հետ և կ'կազմէ մտային այն
պաշարն որով դիտութիւնն ու արուեստները կ'անանին
ու կ'ընթան, նոյնը կարելի է ըսել մեր հին ու նոր գրա-
կանութեան մասին: Մին միւսին ծնունդն է, այլ ցաւ է
ինձ ըսել, որ հակառակ դարուս այն լուրջ իմաստասի-
րութեան ու դիտութեան որով կ'փայլին եւրոպական
վեհաշուք երկեր, այդ ծնունդն, այս է աշխարհիկ գրա-
կանութիւնն, գրեթէ վիժած մարմին մ'է:

Եւ իրօք ի՞նչ է գրականութիւնն եթէ ոչ ժողովրդեան
մը կենաց այլ և այլ երեւոյթներու հաւատարիմ հայելին,
հայելի մ'որ պատկերէ ճշգրիտ, բնական և չքեղ գոյնե-
րով այդ ժողովրդեան բազմակողմանի փիճակը: Երբ Սբեն-
սէր մը կ'ընթերցի ու կ'եղբակացնէ, այլադան իրողութեանց
վրայ հիմնուելով, կ'իմանամ թէ ի՞նչ նիւթական և իմացա-
կան աշխարհի կազմակերպութեան և գործողութեան օրի-
նաց տրամաբան թարգմանը կ'կանգնի: Երբ Հիւկօ մը կը
որոտայ, այդ որոտման մէջ կ'լսեմ մարդկային ազգի սր-
տին ու խղճին սարսուռներուն և անձուկներուն արձա-
ղանքը: Երբ Լամարտին մը կ'գեղգեղէ, կ'ղգամ թէ իր
գեղգեղումինչ իտէական հորիզոններ կ'բանայ աչացս
առջև, երբ Տիւմա մը կ'դժագրէ, ինձ կ'ներկայի իրեն
յատուկ գոյներով ընկերային բաղմադիմի վիճակ մ'որու
մէջ մարդիկ և իրերն ոգի ու շունչ առած կ'շարժին, կը

գործեն, իշենց միջավայրին ամեն կրից, սովորութեանց և բարուց մանրանկարը ցոյց տալով: Տուր ինձ երկ մը, տուր ինձ գործ մը որ հայ հանճարի բնիկ դրոշմն ու բոլոր յատկանիշներն ունենայ: Մի քանի հազուադիւտ բացառութեամբ, ի վեր կ'փնտռեմ գրական արտադրութիւն մ'որ լիապէս և հաւատարմաբար ընծայէ ինձ հայութեան ճշմարիտ պատկերը: Կ'հաւատամ որ աշխարհիկ լեզուն օրէօր կ'զարգանայ, կ'ընդունիմ որ դուն ուրեք հանճարի կայծեր կ'բեկբեկին հայացի գրական դաշտին վրայ, բայց ցոյց տուր ինձ գրական կամ գիտական այս կամ ճիւղին մէջ գերակշիռ նշանակութիւն, և եթէ ոչ եւրոպական, աղգային անզուգական հռչակ վայելող մեծ հանճար մը:

Եւ ուր որ չէ ծագած ու հասած գորեզ գրիչ մը, բեղնաւոր դըռւի մը, որ յեղաշրջէ, ստեղծէ, կաղմէ, կանոնաւորէ լեզու մը, որ բնածին հանճարի լուսով գրաւէ, յափշտակէ հոգիները, անդ գրականութիւնը իր մանկային հասակին մէջ, ստորին կամ հետեւի, անճարակ կամ միջակ, դրութեան մէջ կ'մնայ:

Եւ ահա այս բանիս զգալի ապացոյցը մեր մէջն է, մեր գրականութեան, մեր մտային արդի դրութեան մէջ է:

Մասամբ կամ գրեթէ գլխովին եւրոպական գրականութեան լուսով և ստէպ աղօտ նշոյլներով սնած հայ գրագէտն կ'հեռանայ աղգային կեանքէն, կ'ծծէ օտարին լաւ ու վատ յատկութիւններն անխտիր, կ'տողորուի և կ'յափշտակուի այն այլազան գրական դպրոցներու տեսութեամբ որ շարունակ ուղղութիւն, ձև և նպատակ կ'փոխեն, և այսպէս իբրեւ նոր հասարակութեան մէջ որպէսզի իր լուսաբեր թուիքը, տեսիլները, երազները, ցնորքն իսկ թափէ ծաւալէ շուրջն և պահանջէ որ իբրև նոր հանճար յարդուի պստուի այն ժողովրդեան կողմէ որ թէև ոչ իր լեզուն կ'իմանայ և ոչ իր գաղափարները կ'ըմբռնէ, բայց որովհետև անսովոր, տարօրէն բաներ կ'ըարողէ ու կ'երգէ նոր գրական հերոսը ստէպ կուրօրէն կ'կետեի այդ նոր լայն և կերպ մ'ապշուրթեամբ իբրև նոր մարգարէ կ'ողջունէ զանի:

Ահա այս է պատճառն որ գրական ամեն նորեկուկ գրութիւն, թէ պատմական, թէ վիպական թէ բանասիրական կարգին մէջ, որ թերեւ իբրեւ փորձ կամ ենթադրութիւն ի գործ կ'գրուի յեւրոպայ, մեր դաս մը գրագէտներն իբրեւ ապացուցեալ ճշմարտութիւն կամ իբրեւ բացարձակ տեսութիւն կ'դաւանին և կ'հռչակեն, առանց նկատելու որ լիովին կ'աղտորեն այն աղբիւրներն որ միայն բնիկ հայ գաղութեան, հայ ոգւոյ ներշնչութեանց մէջ կարելի է գտնել: Չեմ ուրանար որ եւրոպական գրական մեթոտներն և կենսատու ճառագայթներն առ հարկի պիտի ներգործեն մեր մտային արտադրութեանց վրայ, սարակոյս չկայ որ յատկապէս ֆրանսական, գերմանական և անգլիական գրականութեան լուրջ ու լուսաշող ուղղութիւնը պարտի կենդանացնել մերիներն, սակայն հարկ է նաեւ չմոռնալ որ մինչև անգամ այն լուսամբիս ժողովուրդներն որ ընկերային, քաղաքական, անտեսական յարաբերութեանց շնորհիւ անընդհատ շրջման մէջ են, ունին ուրոյն ոգի գրական, ունին ձեւ, ոճ և ընթացք, որ դիտովին իրարմէ կ'զանազանին: Այս ինքնուրոյնութիւնը կազմող տարրներն են աղբային բնիկ յատկանիշները, այս է բնաւորութեան, դաստիարակութեան, կենցաղավարութեան, բարուց ու վարուց յարակից յատկութիւնները:

Այս այնքան ճշմարիտ է, որ երբ մեր գրական դաշտին մէջ երևան կ'ենէ՝ գործ մ'եւրոպական շոյշոյուն գոյներով, լերկ ու մերկ ոճով, հում ու անմարսելի համեմներով տողորուն, առ հասարակ տնհասկալայի կ'մինայ հայ ժողովրդեան մէջ կամ մարդուն մտաց մէջ կը դանէ առժամեայ ընդունելութիւն մը՝ նորածին և միամիտ սրտերու մէջ աւերումներ գործելով:

Հետևողութեան, չըսեմ կապկութեան, ոգին է որ կը տիրապետէ գլխաւորապէս մեր աշխարհիկ գրականութեան մէջ, մանաւանդ վիպական ճիւղը կ'ըլլաւէ, որ այժմ ամենէ կարեւոր ու աղբեցիկ ճիւղը կ'նկատուի ժողովրդոց մաքին ու սրտին վրայ ներգործելու և միանգա-

մայն ոսկւոյ հետ համբաւ ստանալու։ Այս հետեւողութեան շնորհիւ ինչ որ ահա Բարիզի նշանաւոր այլ յափ-
րած վիպասան մը իբր նոր եղանակ կ'գործածէ այսօր,
վաղը կ'տեսնուի մեր հրապարակին վրայ։ Թո՛ղ թէ մեր
իմաստասէր դասակարգին մէջ ունինք Սպինոզայի, Քան-
դէի, Հեկելի, Գոնդէի, Շօքէնհաւերի, մինչև իսկ Պուտաի
գիտակ ու անգիտակ հետեւորդներ, ամենաստուածեան,
նիւթապաշտական, ոգեկան, դրական և անէական վար-
դապետութեանց աշակերտներ, որ աջ ու ահեղ կ'ընեն
անգէտ ու խեղճ ժողովրդեան մը մէջ գաղափարներ որոց
ոգւոյն ստէպ անտեղեակ են և միայն ամենագէտ երեւե-
լու փառամոլութեամբ և ուամիկն ապշեցնելու մեծա-
մտութեամբ կ'փքանան, թող թէ պատմագէտ դասա-
կարգին մէջ ունինք պատմաբաններ որ արդի գերմանա-
ցի հնագէտներու և բանագատներու միայն հովերն ու
նին, առանց անոնց հմտութեան աղբիւրներն և քննասի-
րութեան ոգին ու նպատակն ունենալու, թո՛ղ այն գեր-
մանանման հայ մանկավարժներն որ արեւելեան ոգւոյ և
իմացականութեան բնութեան անգէտ՝ կուրօրէն կը
թարգմանեն ինչ որ օտարին յատուկ և ստէպ մեզ տաղ-
տուկ են՝ մանրակրկիտ և մանրախոյզ իմաստակութեամբ,
կան նաև մեր մէջ վիպագիրներ որ հաւատարմօրէն կ'հե-
տևին ամեն նոր գպրոցի դրութեան և այսօր Բանդի,
վաղն Բանդի, միւս օր Բանդի են և ապա Բանդի, սպա-
սելով անհամբեր որ նորագոյն գպրոցի մը մունետիկը լի-
նելու փառաց արժանանան իրենց երկերուն մէջ, Կ'զըտ-
նուին նաև այնպիսիներ որ այս տարբեր եղանակներն ի-
րարու հետ շփոթելով կ'մեծարեն Ազգին այնպիսի խառ-
նուրդ մ'որ մտային փախում յառաջ բերելու մէկ հատիկ
միջոցն է։ Չեմ ուզեր յիշատակել երկեր որ ամեն ինչ են
բաց ի հայացի լինելէ, վասն զի նպատակս, ինչպէս որ
փափաք յայտնեցիր, լոկ իմ տպաւորութիւններս հարե-
անցի մէջ բերել է։ Ուստի՝ դաս մը մանր ու մեծ Բանդի-
ներու, վէպիկներու, վէպերու մէջ ուրիշ բան չեմ տեսներ
այլ միայն ֆրանսացի կիներ ու պարոններ, անդ իացի թ-

«Ինչ որ ճշմարտեան էր, որ հայերէն կ'խօսին, կ'հաղուին, հայերէն կ'սիրարանեն, միշտ պահելով իրենց ազգային տարազը, շարժումներն ու կենցաղը՝ կ'տեսնեմ լալիք ու շուայտ տեսարաններ, որոց մթնոլորտին մէջ հայ մատղաշ սրտեր կ'ծծեն մոլութեան ու մոլորութեան շունչն և նրկարագրուած դիւցազուններու և դիցունհիներու նմանելու տենչանօք կ'յարգարեն իրենց կենաց բոլոր պարագաները: Իսկ այժմ թարգմանօրէն լոյս տեսած անհամ վիպակները իրրև թերթօն դաս մը օրագիրներու մէջ ուրիշ բան չեն եթէ ոչ ապականութեան որոմներ ցանելու և դրամական հունձք քաղելու միջոց մը:

Եւ դու, պարոն, կ'գովես մեր աշխարհիկ գրականութեան այս «Կեդր» դու կարծես թէ մի քանի բացառիկ գրիչներ՝ որ գէթ կ'պահեն անվթար ազգային մատենագրութեան բնիկ ոգին, բաւական են Եւրոպայի ստորնադոյն դրական ոճին վատ ներդրածութեան դէմ մաքառելու, և դու կ'յուսաս որ այս անհարազատ ուղղութեամբ հայք պիտի յաջողին բուն ազգային գրականութեան մը տիրանալ:

— Ներէ՛ ինձ և դու, պարոն, ըսելու, պատասխանեց խօսակիցս, որ յետին ծայր յուետես ես: Ամեն բան սև ակնոցով կ'դիտես քու չորս կողմի, և բնապէս չես կարող նշմարել այն պայծառ լոյսերն որ կ'ծագին ոչ միայն վանական այլ և անհատական իմացականութեան ճգանց շնորհիւ՝ նպաստելով քաղաքակրթութեան փրկուէտ գործին: Բայդ դու հայ հանճարներ կ'փափաքիս տեսնել ամեն կողմն, հայու կաթով անած, հայու կեանքով ապրած հեղինակներ կ'փնտռես, կուզես որ իմացական ջահեր լուսաւորեն մեզ իրենց բնիկ լուսով, սակայն ի բաց թողլով այն նկատումն թէ՛ ամեն ժամանակ լուսամիտ ժողովրդեան մը մտաւորական արդիւնքն առ հօրիկ կը ներդրործեն նուազ յառաջագէմ՝ աղգի մը դրականութեան վրայ, ինչու համար չես ուզեր նաև խոստովանիլ որ հանճարն ալ էապէս միջախալի արդիւնք է: Միթէ հարկ է նշանակել աստ այն ամեն բարոյական, նիւթա-

կան, տեղական եւ պայմաններն որ ծնունդ կ'տան բարձր
իմացական կարողութեանց: Ո՞ւր են այդ պայմաններն:
Դիւրին է ըսել, որ հայ աշխարհիկ գրականութիւնը չէ
հայելին մեր աղգային կենաց, ինչպէս որ պարտ է լինիլ,
դիւրին է ըսել, որ մեր գրագէտներն օտար աղբիւրնե-
րու մէջ, եւրոպական բարուց ու սովորութեանց մէջ կը
փնտռեն ճարակ իրենց մտաց և գրչին, բայց դժուարին
է աղացուցանել որ տունկն տունաց ջրի, խոնաւութեան,
արեւու կրնայ լինիլ կաղնի, և մարդուս գլուխն իմացա-
կանութեան կատարը հասնիլ առանց այն հոգեկան
պայմաններուն որ կ'գտնուին զանազան պարագայից մէջ:
Այս հանգամանաց չգոյութիւնն է որ կ'ստիպէ հայ
գրագէտն՝ որքան խոհուն գլուխ ունենայ, մերթ սողալ,
մերթ օրինակել, մերթ այլափոխել ու զառանցել ա-
ռանց իր գրչին տալ կարենալու ինչ որ վստի է: Ուստի՝
ոչ միայն բանաճնանկան սխալմունք, այլ և անիրաւու-
թիւն է միահամուռ դատապարտել թէ Ս. Ղազարու-
եզըն, թէ Պոսփորի ափանց վրայ, թէ ի կովկաս և այլուր
փայլող հայ հանճարի նշոյլները գրական և գիտական
արտադրութեանց մէջ՝ հակառակ այլազան խոչնդոտնե-
րու: Բաց աստի՝ պէտք չէ վիպական գրականութեան
վրայ դատել անոր միւս կարեւորագոյն ճիւղերն որ օրէ
օր կ'զարգանան, ճիւղեր որ չեն գնահատուիր, չեն քա-
ջալերուիր ժողովրդեան կողմէ քանի որ թեթեւ մատե-
նագրութեան սիրահար է, աժտն և ձրի թերթերու ըն-
թերցող է, և աւելի զուարճանալ, ծիծաղիլ կ'սիրէ քան
թէ լուրջ գրուածներու վրայ սիրտ ու միտք մաշեցնել:
Ի վերջէ՝ իր բոլոր թերութեամբ նոր գրականութիւնն
անհամեմատ գերազանց է քան հինը:

— Այս, կ'ընդունիմ, արդէն ըսի, որ կան տեղ տեղ լուրջ
գլուխներ մեր մէջ, որ ճշմարիտ լուսաւորութեան քա-
րողներ են, որ ունին հմտութիւն, եռանդ, գրիչ, սակայն
մեծ մասամբ կամ ժողովրդեան մէջ չեն աղբիր, կամ
յառաջդիմութեան օրէնքը կ'բռնաբարեն և կամ խա-
ւարին դարերու արձագանքը կ'լինին: Աւելորդ կ'համա-

քիմ այս դիտողութիւններս մեկնել և հաւանելով ըստ մասին միջավայրի պայմաններու վրայ ըսածդ, կ'յաւելում որ Օսմանեան Մեծազօր Պետութեան պաշտպանութեան, մեր լուսամիտ ինքնակալին հովանւոյն ներքեւ հայ իմացականութիւնն օր ըստ օրէ իր գրական ասպարիզին մէջ շատ աւելի յառաջանալու դիւրութիւններ ունի, պահելով իր ազգային հանգամանքն, քան թէ այլուր:»

ԱՊՐԱՍՏ

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պօլս, 27 Նոյեմբեր 1891

Բարեկամ, Ահագին վիվուկ մ'է որ կ'լուի այս օրերս Հիւանդանոցի շուրջն: Ամեն գլխէ ձայն մը կ'երնէ, ամեն բերնէ ու գրչէ վճիռ մը կ'արձանուի: Անշուշտ դու այս մասին կարծիք չունիս, քանի որ բան մը չես գրեր: Բայց բաւական զուարճալի տեսարան մ'է: Ոմանք երկարակեաց Հոգաբարձութեան մը կողմէն կ'տաշեն, այլք բողոքարկու բժշկական մարմնոյն թմբուկը կ'զարնեն: Մեր մամիկներն ալ բնապէս չեն կրնար լուռ կենալ, և կ'նայիս որ այս խառն ու շփոթ աղաղակներուն, զորս ոմանք դիտողութիւն կ'անուանեն, կ'ձայնակցին կէս մը ունգային, և կէս մը կերկեր ճիչեր թողլով, և այսպէս ներդաշնակ վայնասուն մը յօրինելով: Միայն հիւանդները լռիկ մնջիկ մտիկ կ'ընեն, թերեւս յուսալով որ այս կարկտային մեղեդիէն իրենց առատ հունձք պիտի գայ: Եթէ Երիբովի պարիսպներն, որ անշուշտ խարխուլ էին, ի ձայն փողերու և ծնծղաներու փլան, տարակոյս չկայ որ մեր Փրկիչն ալ հիմէն պիտի դղրդէր նոյն սրտոտալի աղաղակներէն եթէ ի շնորհս Հոգաբարձութեան, նորոգ կառուցուած չլինէր: Յորչափ հին, գրեթէ կիսափուլէր Հիւանդանոցը ձայն ձուն հանող չկար իր սովորական ճամբուն մէջ կ'զլրէր կամ կ'սահէր անտես անտարբեր աչաց առջև, հիմակ որ այնքան հոգ, այնքան դժամ, այնքան ծանր նեղութիւն արժեց և հոյակապ չէք մը դարձաւ, լեզուները երկնցան, ականջ-

ները սրացան, և որտերն այնքան բարակցան որ ամեն մարդ, մինչև իսկ հայ բժիշկներ սկսան արգահատիլ ու գուրգուրալ հիւանդներուն վրայ: Ատրի՛ն: Միայն եթէ այդ չափ սրտմաշուք, հոգասիրական ժարմաջներ պիտի գրգռէր նորաչէն Փրկիչն, արդեօք լաւ ևս չէր լինէր եթէ իր նախկին վիճակին մէջ մնար անշուք և անխնամ, և կամ այնքան ընդարձակ լինէր որ բոլոր հայ ժողովուրդն իր չըջափակին մէջ կարենար ամբողջել: Վասն զի շատ հաւանական է թէ ներսիններն եթէ ոչ մարմնով, գըլ-խով աւելի հիւանդագին կ'գտնեն դրսինները: Եւ ի՞նչ է խնդիրը, կ'աղաչեմ: Շատ պարզ բան: Ինչո՞ւ համար Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան մէջ բժիշկ չկայ անդամակից, ինչպէս կը տրամադրէ Սահմանադրութիւնը որ լինի: Շատ լաւ՝ պատասխանը դիւրին է: — Ճիշտ այն պատճառաւ որ և ոչ մի բանի մէջ Սահմանադրութեան երես տեսող կայ: Հինկեկ թուղթ մը կ'նկատուի այդ, որ այժմ արժէք չունի: Ուստի ի՞նչ հարկ մեղադրել Հոգաբարձութիւն մ'որ իր այնքան երկարատեւ բարոյական խնամոց և նիւթական զոհողութեանց իրաւամբ կարող է վարել ծանր պաշտօն մ'որչափ որ յօժար գտնուի, զարմանալով անշուշտ որ հայ բժիշկներն յանկարծ սահմանադրասէր լինելու աւիւնով բորբոքած են: Բայց Հիւանդանոցը շատ հիւանդ է, կըսեն, այս կողմէն և բժիշկին յատուկ գործն է հիւանդին բազմեցրակը գննել և յարմար դեղը պատուիրել: Բայց Ս. Փրկիչ հիւանդանոցի արդի վիճակը կ'հաւասարի, եթէ չգերազանցեր, եւրոպական ամենէն լաւ բարեկարգ անկեւանոցներու վիճակին, կ'գոչեն, միւս կողմէն բաւական տաղտկալի սիւնակներ լեցնելով և հինօրեայ տեղեկագիրներէ վկայութիւններ մէջ բերելով: Արձ. հաւատաս: Այս միայն իրաւ է որ այժմ հարցնող չկայ թէ ինչ բարոյական հիւանդութեամբ կ'տառապին ընտանիք, գլորոց, վանք, եկեղեցի: Եւ տկար խելքով կարծեմ թէ մտքով ու սրտով որքան տառապի ժողովուրդ մ'այնքան իր Հիւանդանոցը նեղ պիտի գայ: Շատ աւելի մեծ խնամոց կարօտ են բարոյական հիւանդութիւնները քան Փիղիքական ցաւերը: Ասոնք կրնան դարմանուիլ արդի բուժութեան շնորհիւ, թէ և ըսուի թէ բուժական արհեստը միւս գիտութեանց մօտ, շատ ետ մնացած է: Սակայն մինչև իսկ տարափոխիկ, համաճարակ պատուհասներ, ժանտախտ, քօլերա, ծաղիկ, թօքախտ, որ երբեմն անթիւ զոհեր անդիլ աշխարհ կ'ղրկէին, գէթ յեւրոպա քիչ քիչ կ'նուազին բուժական և ողջապահիկ հոգատարու:

թեամբ, մինչդեռ, ընդհակառակն, մոլութեանց, ապօրինաւորութեանց ծնունդ տւող բարոյական հիւծախտն կ'ըլարակէ և անտարբերութեան, անզգայութեան կ'մատնէ ամենէ սուրբ բաները: Զարմանք չէ, ուրեմն, եթէ մասամբ նոյն քունը կ'քնանան անոնք որ պաշտօն ունին մեր մէջ մոլորած հոգիները բուժել և օրէնք, արդարութիւն պահպանել և ուսուցանել: Նոյն անշահ դրութեան մէջ կ'տուայտի, ընդհանրապէս, լոկ շահու ակնկալութեամբ, և մեր ազգային մամուլն որու պաշտօնը պիտի լինէր ճշմարիտը, արդարն ու օրինաւորը պաշտպանել:

Այսպէս երբ ժողովուրդ մ'իւր սիրտը շարժեր, իւր միտքը չլուսաւորեր, իւր ապրուստի միջոցները արդի նոր եղանակներու համեմատ կատարելագործելու չմտածեր, ինչ փոյթ Հիւանդանոցի լաւ կամ վատ վիճակն, որու վրայ ծագած թեր ու դէմ վիճաբանութիւնները կուսակցական յոռի ոգւոյ արդիւնքը կ'երևին քան թէ ճշմարիտ բարեկարգութեանմը հասնելու անկեղծ դիտաւորութեանց արտայայտութիւնը: Եւ միթէ այդ ոգին չէ որ՝ բաւական տարիներէ ի վեր՝ կ'աւերէ ինչ որ նուիրական է, միթէ այդ բարոյական հիւանդութեան, տգիտութեան, մոլորութեան հետևութիւնը չեն ասօրինաւորութեան և չարակամութեան դործեր: Նպատակ չունիմ և ես կարծիք յայտնել Հիւանդանոցի և հիւանդապահներու վրայ: Վասն զի չեմ ուզեր նմանիլ այն մանկիկին որ իւր հօր տունը հրոյ ճարակ եղած ժամանակ կ'վազէ խաղալիկներն ազատելու: Վասն զի բաւական ժամանակէ ի վեր զարմանալու տրամադրութենէ ազատ եմ, ուստի և զարմանալի չթուի ինձ եթէ երէկ մեռելներու և ոսկորներու համար իրարու գլուխ պատուող արարածներ, այսօր մասնաւոր հիւանդներու վրայ կոկորդ կ'պատուեն: Մի և նոյն պատճառներ համանման, արդիւնք յառաջ կ'բերեն: Այդչային բարոյական ցաւերուն զլիսաւոր պատճառն օրինաց արհամարհանքն է: Հիւանդանոց, կրթական հաստատութիւն, տնտեսական վիճակ, դաւառական տխուր գործեր, մանաւանդ եկեղեցիին կրնան բարեկարգիլ եթէ հաստատաբաւ օրէնքն անխտիր ի գործ՝ դրուին ամեն պարագայի և ամեն տնօրէնութեանց առթիւ: Քերէս ըսես, բարեկամ, թէ ուշ է, թերևս առաքիւս որ անկարելի դարման մը կ'լրկնեմ այնպիսիներու որ Սահմանադրութիւնը վաղուց ծալլելով մէկդի նետած են և յատուկ թմբուկներ են վարձած ապօրէն կարգադրութեանց օրինաւորութեան դոյն մը տալու համար: Այս թմբուկներն են

որ եկեղեցական կարևոր խնդիրներու վրայ քօղ ձգելու մտօք ժողովրդեան ունն այլուր կ'հրաւիրեն, որ յետադիմութիւնը զարգացում կ'անուանեն, չարախօսութիւնն ազատախօսութիւն, զրպարտութիւնը սրախօսութիւն, այս թմբուկներն են որ մասնական բաներու անհամեմատ կարևորութիւն կ'ընծայեն, թատերական պարծենկոտութեամբ կ'գովարանեն և կ'հռչակեն ինչ որ աննշան է և նշանաւոր անիրաւութիւններ լուծեամբ կ'անցնին: Ճշմարիտը՝ եթէ կեդրոնական վարժարան, եթէ Արհեստանոց, եթէ Արմաշի դպրէվանք ու Ս. Փրկիչ անդոյ բաներ լինէին, արդեօք ի՞նչ բանով պիտի պարծենային այդ թմբուկները:

Իրաւ է որ ոմանք սկսած են քիչ մը խորհիլ Կովկասու կողմն անցած դարձած եկեղեցական տխուր իրողութեանց վրայ, բայց դարմանը Սահմանադրութեան մէջ փնտռելու տեղ օտար օրինաց մէջ կ'որոնեն: Յաւ է ինչ որ հակակարծիք կ'գտնուիմ անուանի հայ կենցաղագիրտի մ'որ դեռ անցածներն իր մի նշանաւոր գրով Սահմանադրութեան անթերի դործադրութիւնը կ'հռչակէր և խնդութեամբ կ'կայտուէր: Երանի թէ ցոյց տար միանգամայն որ այդ Սահմանադրութեան ո՞ր արամադրութիւններն գործադրութեան մէջ են: Անոնք որ խնամակալութեանց ընտրութեան կ'վերաբերին, թէ ոչ անոնք որ երեսփոխանական վաւերացման կ'պատկանին, անոնք որ ընտրողական իրաւանց հետ յարաբերութիւն ունին, թէ ոչ անոնք որ առաջնորդական ընտրութեանց հետ առնչութիւն ունին, անոնք որ գաւառական ժողովներու կազմութեան հետ, թէ ոչ հայրապետական ընտրութեան հետ կապ ունին: Ես չկրցայ հասկնալ: Անշուշտ Սահմանադրութեան հոյակապ խմբագիրներէն մին իրաւունք ունի պարծիլ որ այդ ազգային օրինաց, որ նաև Տէրութեան օրինաց մի մասը կ'կազմէ, պատրաստութեան խորհրդակից և հաստատութեան աջակից դանուած է, բայց կ'հարցնեմ, միթէ ներելի՞ է յորդորուիլ երևակայելու, իրական մաստերու հակառակ, թէ այդ օրէնքը անթերի կ'գործադրուի:

Բայց ի՞նչ հարկ երկարաբանել: Թերևս կ'դառանցեմ, վասն զի այժմ՝ զառանցելէ ճշմարտութեան հետամուտ լինելէ, միայն այս գիտեմ որ ներկայ պղտոր ճամբէն ելնելու միակ միջոցն է օրինաւորութեան, արդարութեան դառնալը:

Յուսալի է որ ներկայ Ազգային վարչութիւնը պիտի ունենայ այդ բարոյական արիութիւնը:

ՇԱՀՆՈՒՐ

ԴԱՄԲԱՐԱՆ

ՍԷՕՐ - ՄԻՆԱՅԻ

Քաղաքիս Տիաքօնէղներու վարժուհի՝ բաղմարդիւն Տեսչուհի՝ հանգուցեալ Սէօր-Մինա Մարապետի ի յիշատակ դամբարան մը կանգնելու համար երախտագիտական զգացմամբ իր վաղեմի սանուհիները հանգանակութիւն մը բացած լինելով, հանգուցելոյն հայազգի աշակերտուհիներն ևս մասնակից եղան սիրայօժար սոյն հանգանակութեան, որու աղիւնքն, 54 մէճիտիէ, քաղքիս Գերմանիոյ Ընդհանուր Հիւպատոսին յանձնուեցաւ:

ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂՔ

ՏԻԿՆԱՅՔ

	Մէճիքի	Մէճիքի
Աննանեան	2 Մաքսուտեան (Մեւքոն)	1
Արապեան	2 Մաղաղաճեան (Պետրոս)	1
Արմենակ	2 Մերկերեան	1
Աւագեան	1 Պարտիզպանեան (Թագ.)	1
Աքճալեան (Ա. Էլիզա)	1 Պերկամալեան (Արրահամ)	1
Իփիքճեան (Յարութիւն)	1 Պուպլի (Ժօրժ)	1
Կիւրիւնեան	3 Սէրչօեան	1
Կոստանդեան (Տոքտօր)	1 Վէմեան (Յակոբ)	1
Ղոնճաեան (Ղոնճա)	1 Քայսէրլեան (Գէորգ)	1
Տիւպէրեան (Պետրոս)	1	

ՕՐԻՈՐԴՔ

Աղնաւորեան	1 Մսերեան	1
Աւագեան	1 Չաքրեան	1
Գրիգորեան	1 Պարլիպարեան	1
Գասպարեան	1 Պալասան	1
Թեւեան	1 Վարպետեան	1
	Համագումար	54

ՏՐԱՄԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ՀԵՂԻ ԵՒ ՀԵՂԻՆԷ

Դ.

Հեղի. — Օրիորդ, յուսամ որ մեր նախորդ տրամախօսութեան թեւն, որ պահ մի բրդաւ, գտած, նորանոր փաստերով զինուած եկած էք, և սիրտի հաճիք շարունակել ձեր խօսքը:

Հեղինէ. — Արդէն՝ անսպառելի նիւթ մը, ամուսնութիւնն, անվերջանալի պիտի դառնայ եթէ այսպէս հետզհետէ խճողի:

Հեղի. — Անսպառելի՛, ճիշտ կանանց սրտին պէս:

Հեղինէ. — Այլ ոչ ձեր լեզուին չափ. վասն զի կ'տեսնեմ որ ներկայ դարուս մէջ մարդիկ այնքան աւելի կ'սրեն իրենց լեզուն որքան որ կիներն արանց դերը կատարելու կ'ձգնին:

Հեղի. — Օրիորդ, վէճը, պայքարը միշտ լաւ է, և ես որ կանանց իրաւանց կուսակից եմ, կ'փափաքիմ տեսնել հայ կիներն ալ յասպարէզ: Յարդ գիւրին, գաղտնի, աննշան էին մեր յաղթանակները կանանց վրայ, այսուհետեւ բաց օդին և արեւուն ներքեւ աւելի պայծառ, աւելի նշանաւոր պիտի լինին . . . :

Հեղինէ. — Յաղթանակը չտարած դափնեայ պսակ կ'կապէք ձեր գլուխ, պարոն, բայց մի կարծէք որ մեծ շնորհ մը կ'ընէք մեզ՝ պաշտպանելով կանանց դատը: Նախ՝ չեմ հաւատար բնաւ որ մարդիկ անկեղծապէս կանանց ազատագրութեան կուսակից են, մանաւանդ կանամբի, կնասէր, սիրահար մարդիկ, և ալ խարհիւս մէջ ամենքն այս կամ այն կարգին կ'վերաբերին. երկրորդ՝ ես կարծեմ թէ կինն առանց նորանոր իրաւանց հետամուտ լինելու՝ իր տան ու ընկերութեան մէջ միշտ զօրաւոր, միշտ ազատ ու յաղթական կրնայ լինիլ բայոյապէս, եթէ լինի միանգամայն արթուն, կորովամիտ, գիտակ իր պաքտուց: Երթա՞ն ու պսակը չէ մարտական, նաւական, քաղաքական կրկէսներու մէջ, այլ իր ընտանեաց, իր զաւակաց ծոցն, ընկերային շրջաններու մէջ, իր խորհրդաւոր, անդիմադրելի ազդեցութեան մէջն է՝ թէ մարդկան և թէ իրերու նկատմամբ: Եւ այդ

աղղեցութեան շնորհն է՝ ինչ որ պատմութիւնը կ'աւանդէ մեզ
ազնիւ, օգտակար, գեղեցիկ ու վսեմ, երբ կ'ինն ի բնէ կամ
դաստիարակութեամբ եղած է սրտով ու մտք մեծահոգի ու
գեղեցիկ, ինչ որ կ'աւանդէ մեզ վատ, յոռի ու տգեղ, երբ
կ'ինն եղած է, ինչպէս կ'լինին ստէյլ մարդիկ՝ վայրաք, ան-
սանձ և լկտի:

Ահա՛ թէ և ընդ հանրապէս պարզասիրտ՝ հայ կ'ինն ունեցած
է և սլարտի միշտ ունենալ ընտիր ներգործութիւն հայու-
թեան մէջ, և դեռ ևս պիտի ունենար եթէ արդի քաղաքա-
կրթութեան մոլութիւններն, զոր այնքան եռանդով կ'պաշտ-
պանէք, մուտ չկ'գտնէին, առ հասարակ, մեր ընտանեկան չը-
ջաններու մէջ: Ահա այս պատճառաւ կ'ցաւիմ, պարոն, որ նոր
ծանծաղասիրտ հայ մարդիկ չեն ըմբռներ այդ ճշմարտութիւնն
և եւրոպական բարուց հետեւելու յիմարութեամբ կ'ընդունին
միջնէ և իսկ այդ բարուց վատ և միաստօր մոլորութիւններն,
որոց մին է և ապահարզանը:

Ձեռմ ուրանար որ ամուսնական լուծն չատ ծանր է, գրեթէ
անտանելի կ'դառնայ երբ կ'լծէ երկու անյարմար ամուլներ ան-
քակտելի կերպով, բայց ուստի՞ կ'ծագի այդ անյարմարութիւնն
եթէ ոչ ազգիաութենէ, սիրային մոլութենէ, ոսկեմոլութենէ:
Եւ որովհետեւ կան հաղարներու մէջ դաս մը տղէտներ, փառա-
մունք ու ոսկեմունք, ուստի և գծտած ու տարաբաղդ ընտա-
նիքներ, օրէնք է, իրաւո՞ւնք է սակաւութիւններու հաճելի լի-
նելու համար քակել ամեն ընտանեկան կապ և սատուրնական
խումբեր կազմել:

Հետեւապէս՝ դառնալով մեր բուն խնդրոյն՝ կ'յարեմ, որ մեր
ամուսնական օրէնքն անվթար պահելու պայմանաւ, պարտ է
կրթել և հայութեան ճշմարիտ շահերու տեսակէտով դարգաց-
նել ապագայ սերունդը, եթէ երբէք ապագայ մ'ունենալու
քաղձանք կայ. պարտ է որ հայ երիտասարդութիւնը լաւ հա-
մադրած լինի թէ ազգային էութեան ամենէ մեծ, ամենէ կու-
քտասրեր հարուածն, ընտանեկան, ամուսնական կասկերու կա-
մայական լուծումն, աւլօրէն, խառնակ կենակցութիւնն է, որ
գծրաղբօրէն օր ըստ օրէ ծանր տեւումներ յառաջ կ'ընէ:
Ահա այդ աւերումներու և անոնց պատճառներուն դէմ կ'ըս-
տեմ, և կ'պնդեմ թէ ինչ փաստեր որ մէջ կ'ընդունին, բնա-
խօսական, ընկերբանական անտեսական ի նշտաստ ամուսնա-
լուծութեան, աղղապղծութեան և ամուրիութեան, չեն կարող

համազել զիս, քանի կ'դիտեմ թէ ոչ միայն մեր ժողովուրդը բացառիկ դիրք ունի, այլ և այն չարիքն որոց վրայ հիմնուելով այնքան կ'որոտաք մեր արդի ամուսնական կարգադրութեանց դէմ մեծ մասամբ կրից քան օրինաց հետեւանքն են:

Հեղին. — Օրիորդ, ձեր անցումն մեր վէճի նիւթ եղող խընդ-րոյն թէն բնական, եղբակացութիւնը չէ անմիջական . . . :

Հեղին. — Խնդրեմ, պարզ խօսեցէք և բուն խնդրոյն մէջ մտէք:

Հեղին. — Արդէն մէջն ենք, օրիորդ, և այս ընթացքով անտի դուրս ելնելիք չունինք: Ես ըսել կուզեմ, որ ոչ միայն անհա-մազելի կուզէք մնալ սկզբունքով կամ կամակորուրթեամբ, այլ և կ'ցատտէք եղբակացութեան մ'որ մեր նախադասութեանց հետ ուղղակի յարաբերութիւն չունի: Եթէ կ'ուզէք որ աւելի պարզ խօսիմ, մեր տեսակէտը տարբեր է, ուստի եթէ ոչ ըզ-գացումով մտքով միշտ անհամաձայն պիտի գտնուինք: Դուք աստուածաբանական, կրօնական տեսակէտով կ'նկատէք խնդի-րը, ես կ'դատեմ ընկերային պիտոյքն ու զարգացումն մեկնա-կէա ընտրելով:

Հեղին. — Ներեցէք, պարոն, ես ոչ աստուածաբան եմ և ոչ կրօնաբան. նամանաւանդ տրամաբանական նրբութեանց անհմուտ: Ես պարզօրէն հայոց վիճակն ի նկատի առնելով կ'խօս-սիմ, և եթէ նկատումներս համաձայն կ'երևին ձեզ կրօնային օրինաց, նոր հաստատութիւն մ'առած կ'լինին: Միւս կողմէ ե-թէ մեր զգանմանց մէջ յարակցութիւն լինէր, եթէ իբրև հա-յազդի, և ոչ իբրև փրանսացի, ամերիկացի կամ անգլիացի խօս-սէիք, կարծեմ թէ մեր սէջ համամտութիւնը չուտով պիտի գոյանար: Ես կ'պնդեմ, արդէն ասպացուցի, որ եթէ ձեզի պէս երիտասարդներ սրտով ու մտք այս կորստաբեր տեսութիւն-ներով սնանին և շարժին աղգահատութիւնը լուի ժամանակէն խնդիր մը պիտի դառնայ:

Ծերունի. — Լեզուդ սիրեմ: Աւետարանի պէս կ'խօսի մեր աղջիկն, որու նմաններն եթէ շատնային Ազգին մէջ, ան-չուշտ շատ պատանիներու զգաստութեան վերադարձը պիտի տեսնէինք և սպառնալից չարեաց ականատես չպիտի լինէինք:

Պատահ. — Շատ իրաւ է, բայց ի՞նչ օգուտ: Աղջիկներու կրթութիւնը հրաշքներ պիտի ընէ մեր մէջ, ըսին: Անոնց գլու-խըն շատ մը արլեֆլէ բաներով լեցուցին, ըսին որ երբ դաշնակ, պար, փրանսերէն և չլիտեմ ի՞նչ ռաբբի գիտութիւններ սորվին:

իրենց հօրը տունը հեռա պիտի ընեն, ջրէն մեղր և հողէն ոսկի պիտի հանեն, ըսին, և դեռ ինչ բաներ ըսին: Ըսին որ շուտով էրիկ պիտի գանեն, մեր տղաքները կարգի պիտի դնեն, Սողոմոն իմաստուններ պիտի դարձնեն . . . :

Մէ Կանի օրհորհրներ — Մայրիկ, Սողոմոնին պատմութիւնը քիտէս . . . (և կ'ընթացին)

Պարտաւոր — Ըսին որ ճիշդիւն բաներէ պիտի փախչին, համարաւ, համեստ պիտի ըլլին, Ֆարադեօն հեռու պիտի մնան: Ե՛ն մնացի՛ն: Մըսի գլխիս: Հեղ մը չորս դին նայեցէք: Հիմա նորը տեսնողը հինը կ'փնտռէ: Ասկոծառակ բան մ'է կ'երթայ: Աւելի կոթին պէս տղաքներ, Խորդի Բեպեթիկն պէս քանի քանի աղջիկներ կ'ձանձնամ: Աստուած վերջը բարին ընէ: Տարապետիկ և աւել, որ ճիշդապէս է ի՞նչ է, անցածներս աղջկան մէկ հասիկ օժիտը, մէկ հատիկ գործիքն է կ'սուար, չորցած, փտած կ'մնան տան մէկ անկիւնը: Նայող չկայ: Խեղճ մայրերն մատերնին կ'թափեն չիեղով, աղջիկներն հայեիին կամ ուսմաններու աւել Դաս կ'առնեն որ կտոր կտոր ըլլին և մարդ որսան: Ի՞նչ օրերու հասեր ենք, հոգի: Ատեն մը Ֆերաճիկն ու սաւանին տակ ոսկի Բօթի պէս հայ հուրիներ կ'տեսնէիր, որ շատ սուղ էին, բայց իրարու ձեռքէ կ'առնէին: Մեծ չխօսիմ, և եթէ չխօսիմ պիտի ճաթիմ, ես ալ ժամանակին բան մ'էի: Տասներկու տարին դեռ չմտած էի, և ուղղունքը մատերուս վրայ կ'համրէի: Մեր տան Ընթացիւն բերան ունենար տէ խօսէր: Աղջիկտեսի համբանքը չկար: Խօսք կապ կուզէին. բայց հայրս, խելանի մարդ, ծանրէն կ'քաշէր, ես ալ բանալիին ծակէն կ'նայէի, ինչ մեղքս պահեմ, քիչ մը հեւալով . . . : Վայ գլխիս, ինչպէս ածանցեր է հիմակ ասպրանքը: Մեր դուռը զարնող չկայ, հարցնող չկայ թէ կարգուելիք աղջիկ ո՞վ ունի: Փուլ մը չէին տար մեր պապերը, վրան ստակ կառնէին և իրաւունք ունէին: Լսուած բան է որ վաճառականն ասպրանքն առնողին վրան ստակ տայ: Կրողը տանի այգալիսի նշանածները: Խելքս կ'թնտայ քանի կ'մտածեմ որ հէ՛մ աղւորիկ աղջիկ կ'ուզեն, հէ՛մ կլորիկ ոսկի: Աւելի աղու բանն այս է որ օրհորները հիմակ կ'վազեն տղաքներուն ետեւէն, և աւսոնք կ'փախին քանի անոնք կ'մօտենան: Ո՛ւր կ'փախչին: Տնաւէն, ուր որ կուգես: Բայց տունը միայն մարդ չկայ: Ամենքն իրենց գլուխն առեր կ'երթան, օթեանի կամ վրանի տակ, կամ բաց օդին կ'սպրին, և իրենց խելքին իշած տեղը կ'լարեն տաղաւարը: Հով, անձրև փոթորիկ բանի տեղ չեն դներ, իսկ ծը-

նողք ալ այդ ստաշակներուն բեռնակիրներերն են, կ'կրեն ու կրեն տունը հացն ու միսը, եղն ու ձուկն, գինին ու երէն . . . և ինչո՞ւ, փափուկ, նազիկ բաներու սիրող են մեր աղաքն, և ինչո՞ւ . . . շատ խելանի, շատ խմաստուն են մեր տղաք . . . Ժնողքն ալ փախուկ են . . . կ'դողան որ զաւակնին հարբութիւն չառնեն և զաւակնին մինչև վիզն Բաքոսի տակառին կամ Աստղիկ կոներին մէջ կ'մտնեն . . . և ապա կ'ենեն այդ գլխով չեն հաւնիր մեր էրիկ կնիկի հին կարգն ու սարգն, և ապա կ'ուզեն որ ոսկի թեւերով ու սրտով հրեշտակներ իբրև կին ունենան . . .

Հեղի. — Ներեցէ՛ք, խաթուն, չափէն աւելի քաղաքավար էք: Ես ձեր գիտցած երիտասարդներէն չեմ: Թոյլ տուէք որ խօսիմ:

Պարտաւ. — Բաւական խօսեցաք դուք, սիրուն պարոնս, ևս ալ աղատ եմ իմ կարծիքս յայտնելու: Պառաւնեքը չէք սիրեր, գիտեմ, ասի՛ք դուք չափի ծերանաք, եթէ արդէն ծերացած չէք:

Հեղի. — Կարելի չէ, օրիորդ. Հեղինէ, չարունակել մեր խօսքըն, քանի որ խաթունն, որ կ'երևի թէ շատ աղջիկ ունի, այսպէս կ'մրմռայ . . . :

Պարտաւ. — Եթէ ունենայի և ոչ մէկը ձեզի կ'տայի, պարոն . . . դուք ձեր բերնին չափն արդէն առիք: Դու խօսիր, աղջիկս, անուշիկ լեզուովդ, սա գիտուն պարոններուն խօսք հասկցուր: Ատեն մը սիրտն էր այն ոսկի վանդակն որու մէջ կ'մտնէին մեր հին պարոններն սիրով, հիմալ որ այդ վանդակին մէջ լոյս ալ կ'վառի, կ'ըսեն, հիմա որ թռչնիկն անուշ կ'երգէ, կ'ցատկոտէ, կ'ճլուրջայ, պէտքէն պէս ֆրանսերէն, անգլիարէն, յունարէն կը խօսի . . . ինչ եղեր է . . . ինչո՞ւ համար նոր որսորդները կը ծիկը դնեն և ոսկեգոյն ագռաւին համար ճաշակ ունին քան թէ քանիչիկ լորին: Արդեօք այս է նոր կրթութեան մեղի տուած պտուղն: Ասոնք են դպրոցներուն ծաղիկներն որ ընտանիքները դրախտի պիտի վտխէին, կ'ըսեն: Աստուած խելք տայ մեր խելացիներուն. ահա իմ մէկ ոտքս գերեզմանն է, ապրողը պիտի տեսնէ, և հովի խօսքեր իմ ականջս չեն մտներ . . . : Խօսի՛ր հիմայ, աղջիկս, ևս լմացուցի: Նայիմ ինչպէս պիտի դուրս ելնէք այդ լափերինթոսէն որու դուռը գտնելիք չունիք, կարծեմ, եթէ չգառնաք մեր սուրբերուն դրած օրէնքին:

(Նոյն միջոցին՝ նորապի օրերդները պարապեն շարս դին առին և յեւեթ պագին, Ժոսա Ժոսա նայելով Պ. Հեղինէն, որ սենեկին մէկ անկիւնը բաշտած պեղները կ'սլօքեր. իսկ կեններն աչքով նշմայր կ'ընէին Հեղինէին որ շարսանակէ հարսաածելու իր խօսակէցին, միջոցեւս քանի մը տարածք մարդիկ շօ, ութ լուելով դռարս կ'ենէին որ քիչ մը հոգ առնուին) :

Հեղինէ. — Շատ հեռու գացիք, սլարոն Հեղին:

Հեղին. — Ձեզ չունչ կ'տամ որ վայելէք ձեր նոր յաղթանակն, քանի որ դո՛ւ էք անտարակոյս գտնելով պերճարան պաշտպան մը ձեր դատին:

Հեղինէ. — Պաշտպանի պէտք չունիմ, սլարոն, և անիրաւու թիւն է հեղինել ինչ որ պարզ սրտէ մը, փորձառու գլխէ մը կը բխէր, թէ և խորթ ընդունի: Բայց ինչ օգուտ. արտաքին ձեն ու փայլն է որ կ'գրաւեն ձեզպէսներն և ոչ թէ սիրտ ու հոգի, և միթէ ամուսնութիւնն ալ սյծմ' ձե մը, պատրուակ մը չէ՝ եղած տարրեր նպատակի համար . . . :

Հեղին. — Ոչ ձե, ոչ պատրուակ կայ, օրիորդ, այլ ծանր բեռ մը, դժուարին պատասխանատուութիւն մը կրելու երկիւղն . . . Ախորժ: չունիմ, սակայն այս գիշեր աւելի ևս խօսիլ, և եթէ կը հաճիք ուրիշ նստի թողունք մեր փիճարանութիւնը:

Հեղինէ. — Կ'երևի թէ պառաւին խօսքը տխուր տպաւորու թիւն մ'ըրաւ ձեր վրայ: Բայց փոյթ չէ՛, կ'ընդունիմ ձեր առաջարկն յուսալով որ աւելի զօրաւոր փաստերով պիտի ներկայիք յաջորդ նստին:

(Շարսանակէլի)

Հ.

ՄԱՆՐ ԲԱՆԵՐՈՒ ԱՌԵԻՏՐԱՆԱՆ ԱՐՅԷԻՔ

Փոքրիկ փայտէ Կիւրիէն՝ երկու կողմէն սրածայր, որու համար 1886ին հնարողն արտօնագիր ստացած էր, այնպէս կ'իթուի որ շատ աննշան բան մ'է մենավաճառութեան նիւթ մը լինելու համար, և սակայն Մէյնի Պըքսֆիլտ քաղքի գործարանը հազարաւոր փայտակոյտներ կ'գործածէր ամեն տարի այդ մանր առարկան շինելու համար: Երկու հազար հինգ հարիւր քշփօրիկ

մէկ չիլինի կ'ծախուէր և մեծ չափ կ'ընդունէր: Այժմ որ մենավաճառը դադարած է, շատ տեղ կ'չինուին քչփորիկներ և գլխերն նոյնչափին համար հինգ բէնայի և աւելի վար իջած են: Քչփորիկը կ'չինուի իլենիի վայտէն: Արտուի թէ Հեսի մեծ դքսութեան մէջ դռնուած գործարանը բազմաթիւ գեղացիներ կ'բաննի ձմրան գիշերներն այս ապրանքը շինելու համար:

Քանի Քերուք գրչի տեղ այժմ երկաթէ գրիչներ կ'գործածուին, սագի փետուրով ուրիշ բաներ կ'չինեն, ինչպէս խողանակ, քչփորիկ, կարթի սունկ, հրացանի սրբիչ, հերակալ: 1870 ին յԱնգլիա 27½ միլիօն փետուր ներածուած է ի գին 30,000 անգլիական ոսկւոյ, ինչպէս նաև կարապի փետուրներ 376 ոսկւոյ արժողութեամբ: Բարիզի մի գործատանի մէջ օրը 250,000 փետրէ քչփորիկ կ'չինուի, իսկ տարին հարիւր միլիօնէն շատ աւելի: Ամեն բանւոր կին կարող է օրը քսան տուի լեցնել որ կ'պարունակէ քառասուն մանր կապոցներ, մէն մին քսան քչփորիկ ունենալով, կամ իւրաքանչիւր տուին ութ հարիւր:

Պինաստանի մէջ ընդարձակ առևտուրի նիւթ մ'է հրէիւն ոչ միայն տեղական կիրառութիւն այլև արտածութեան համար: Հնդկաստան և Ամերիկա միաստորուածն 300,000 ոսկւոյ արժողութեան կ'հասնի: Տուրեառի շատ աննշան առարկայ մը կրնայ նկատուիլ Ռեփլ, և սակայն Հոլանտա կ'արտադրէ 52,000 դօնո, 75,000 ոսկւոյ արժողութեամբ: Այս թելը կ'գործածուի կենդանիներու իրքը կեր, նոյնպէս խաղախորդներու և խաղալիքներ և բարձր լեցնելու համար: Համեմատաբար Յիւլիէն չնչին ապրանք մ'է, և սակայն կտրելու տուրեառի մը նիւթ է: Նորվիկայէն տարին 13,000 կենդինար ձկնկիթ կ'արտածուի 60 հազար ոսկւոյ արժողութեամբ: և Ֆրանսա մասնաւորապէս կընդունի, որպէս զի իրքը խայծ գործածէ ձկնարաններու մէջ: Թառաւիի կիթն խաւեար անուամբ Ռուսիայէն կ'գայ իրքը ընտիր ուտեստ 3000 դօնոի չափ և կ'արժէ 292,000 ոսկի: Գլխաւի և ուրիշ ձկներու կիթերն իրքը կերակուր կ'գործածուին Միջերկրականի այլ և այլ կողմերը: Իսկ ուրիշ մանր ձկներ՝ զմարիտ, անձրուկ և այլն առևտուրի շահաւէտ իրքեր են:

Շերաֆ ձուռ շատ մանրիկ բան մ'է, գնդասեղի մը գլխին աւելի մեծ չէ, և սակայն ընդարձակ վաճառանութեան տեղի կ'տայ րուծութեամբ: Մէն մի որդեւրկու հսրիւրէն մինչև երեք հարիւր ձու կ'ածէ և գրեթէ երեսուն չորս հազար ձու սլաք է որ մէկ ունկի մը լինի: Քանի մը տարի առաջ՝ երբ եւրոպական

երամն հիւանդութեամբ նուազեցաւ, հարկ եղաւ Ճաքոնէն բե-
տել աալ: Շերամի տուրեառի կարեորութիւնը կրնայ իմացուիլ
սա իրողութենէ թէ մինչև 1872ին երեք տարուան մէջ՝ Իտալիա
և Ֆրանսա միայն, մտաւ չորս միլիոն ունկի շերամի ձու, որու
արժէքը 17 միլիոն ոսկի էր: Սակայն հիմակ Ճաքոնէն շերամի
արտածութիւնը նուազած է և հետզհետէ կ'դադրի այնպէս որ
150,000 ոսկեայ արժողութենէ մինչև հազար ոսկեայ արժողու-
թեամբ շերամ կ'մտնէ միայն յԵւրոպա:

Ո՞ր անհատը կ'խորհի երբէք, երբ իր Բլանկ շիշը կ'գնէ, թէ
քանի՞ մեծ կարեորութիւն ունի թղթակցութեան այդ միջոցն
առուտուրի մէջ: Քառասուն տարի առաջ՝ սպառուած մեղանի
գինը 25,000 ոսկի կ'հաշուէր, իսկ հիմակ ի՞նչ պարտի լինիլ
դաստիարակութեան զարգացմամբ, օրագիրներու հրատարա-
կութեամբ և առևտրական թղթակցութեան անհամեմատ տա-
րածմամբ — ոչ նուազ քան 150,000 ոսկի: Լոնտօնի մի քանի
թերթեր ամեն շաբաթ երեք դօնօ տպագրական մեղան կ'սպա-
ռեն: Հապա ի՞նչ ըսենք Լոնցկէ վրայ, որու սպառումն անհաւա-
տալի կ'թուի: Լուցկիւն մեքենան զարմանալի կատարելու-
թեան հասած է: Մէն մի չրջանին մեքենան քսան երկու լուց-
կափայտ կ'կտրէ, և մէկ վայրկեանի մէջ երկու հարիւր չրջան կընէ,
այնպէս որ օրն երկուք ու կէս միլիոն անգամ կ'դառնայ իսկ
տարին 321 միլիոն: Լուցկիի տուրեքուն շինութիւնն այնքան
հետաքրքրաշարժ է որքան իրենց պարունակած լուցկիները:
ՅԱմերիկա բիւրաւոր բանւորներ կ'աշխատին գործարաններու
մէջ այդ ապրանքին արտադրութեան համար և հաշիւ եղած է
որ օրը մարդ զլուխ հինգ լուցկիի սպառում կ'լինի, կամ բոլոր
ժողովրդեան համար օրն 1,000,000, մինչև 3. Ֆրանսա այս մա-
սին աւելի շուայլ է, վասն զի 200 միլիոն լուցկի կ'սպառէ: Կա-
ռաժարութիւնն որ վարձու տուած է գործատուին, մտադիր է
ինք բանեցնել՝ լուցկին շատ վատ շինուած լինելուն, և կ'յուսայ
200 հազար ոսկեայ շահ մ'ընել: Արժանդեան հասարակապե-
տութիւնն 100 հազար ոսկեայ արժողութեամբ մոմէ լուցկի կը-
նեցած է ամեն տարի, սպանիացիք նշանաւոր ծխողներ լինելով:
Աստորիա մեծ քանակութեամբ լուցկի կ'արտադրէ: Տուփ մը
յիսուն կապոց ունի, մէն մին եօթսուն լուցկի պարունակելով:
Կ'ըսուի թէ յԵւրոպա յիսուն հազար գործատան կայ որ տաս մի-
լիոն ոսկեայ արժողութեամբ լուցկի կ'շինեն:

Աւրիշ մանր բաներու մէջ որ առևտրական արժէք ունին,

կան նաև դանադան եղևնի ծառի կոնսերվ (cône) որ այժմ իրրև ուտեստ առատորէն կ'դործածուին յիտալիա, Եւրոպայի հիւսիսային երկիրներն և Ամերիկայի՝ ալլ և ալլ կողմերն ուր հընդիկ ցեղերու էական սնունդն է: Ուրիշ անշան իր մը՝ այս է սեխի կուտերն, որ յԵւրոպա բնաւ արժէք չունի, վաճառակա նութեան կարևոր նիւթ մ'է Չինաստանի դանադան նաւահան գիտներու մէջ: Իրրև աղանդեր կ'ուտուին: *

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Կէ-լաւէ-մա-մը (bateau - baleine) . — Ամերիկեան չողենաւ մը՝ Ձերլ Ռեյմը կոչուած՝ աեցեալներն առաջին անգամ հասաւ ի Լիվրբուլ, հանրային ուղադրութիւնն դարձնելով իւր վրայ: Այս չողենաւ կէտ ձկան ձեն ունի գրեթէ երբ ոք զիտէ զայն իւր չարժած ժամանակ, նոյն ինքն կէտն է կարծես պղնձապատ որ կը յառաջանայ ձեղքելով ալիքներն: Իրանն՝ գլանաձև, սրածայր՝ 88 մեթր երկայնութիւն, 15 մեթր լայնութիւն և 8 մեթր բարձրութիւն ունի:

Ռեյմը կամ ըստ Լիվրբուլցուց Հեյլաւ չունի բնաւ առաջատու: Շողենարժ մեքենան 850 ձիու ոյժ ունի ու ժամն 12-13 մղոնի (noeud) արագութիւն մի կուտայ իրեն և օրն 13 թօնի (թօնն 1000 քիլօկրամ) ածուխ կ'սպառէ: Այս չողենաւին առաւելութիւններէն մին կը կարծուի իր չողույ մասին ընձեռած խնայողութիւնն:

Եսթ-լաւէ աւալէրու-մը . — Մանկամարդ Ռուսուհի մը Օրիորդ Տօյրօվսքին ծնեալ ի Ռօկադէթ (Քիէվի մօտ) 1866 Սեպ. 28ին, իւր փայլուն բանամբոցումէն յետոյ միաճայնութեամբ ընդունուած է Բարիզի բժշկական համալսարանի ուսուցչաց կաճառին մէջ:

Լօնդօն աւալէ Բալլաւալի-մը . — Անգլիոյ ոստանն՝ որ մեծագոյն քաղաքն է աշխարհի, այժմ 3,633,332 բնակիչ ունի, այսինքն Պեղծիքային հաւատար. Լոնտօն առաւել բազմա-

* Անգլիական օրագրէ մը քաղուած:

մարդ է քան Շուէտ որ ունի 4,800,000 բնակիչ, քան Բորդու-
կայ որ ունի 4 1/2 միլիոն, քան Զուիցերիա և Պուլկարիա որք ու-
նի քան իւրաքանչիւրն 3 միլիոն, քան Յունաստան և Նորվեգիա
ունին 2 ական միլիոն բնակիչ: Գանատա Եւրոպիոյ չափ մեծ
քաղաքը՝ Լոնտոնի բնակչաց թուոյն կէսն միայն ունի: Իսկ Աւս-
տրալիա, աշխարհիս հինգ զլիսաւոր մասանց մին, մէկ միլիոն
նուազ բնակիչ ունի քան անգլիական ոստանն:

Հոսմագաղանակաւ գերեզմանարան մը. — Մարթըը — Թօլօզանի
մէջ հողէ տման մը գտնուած է լի արծաթ և ոսկի զրամներով
որք հոգոմոգաղիական ժամանակի դրոշմն կը կրեն: Վերջին
կայսրներէն ոմանց պատկերներն կան այդ մետաղաց վերայ:
Հատեալ կոթողներէ (cippes), թաղման հանդիսի հետքերէ և
այլ զանազան բեկորներէ կ'ենթադրուի թէ հոգոմագաղիա-
կան գերեզմանատան մը պարտի վերաբերել այդ հող:

Պէնսիլվանիա քաղաքի մը տաճար. — Երկրաստղ Պ, Պէնթ' Զիւմ-
պի մէջ՝ ի հարաւային Ափրիկէ, գտած է աւերակներ որք
որոշ կէտան քաղքի մը հետքերն կ'թուին:

Կիսաւեր տաճար մը լի խորհրդանշաններով, փալլոսական
բազին մը թռչուններով պննուած, որսորդութեան տեսարան
մը յորում կ'երևին փիղեր, կապոյտ և կանաչ խեցիներու բե-
կորներ, կ'մատնեն արևելեան ծագում մը:

Երկէ՛ Բարբէլ. — Ի մօտոյ պիտի ունենանք երկրի քարտէզ
մը որու աստիճանն պիտի լինի 1/100,000, Պէռնի աշխարհագ-
րական գիտութեանց համաժողովն նախաձեռնութիւնն ըրած է
այս մեծ քարտիզին ուսումնասիրութեան: Համաժողովն այս
նպատակաւ յանձնաժողով մը կազմած է ում կ'անդամակցին
զանազան ազգաց գիտունք և որ պիտի խնդրէ ամեն կառու-
վարութիւններէ գործին յառաջացման նպատակէ: Յանձնաժո-
ղնմն բաց աստի պիտի ջանայ ոչ միայն տէրութեանց այլև ա-
մեն աշխարհագրական հանդիսից ու հաստատութեանց գոր-
ծակցութիւնն ստանալ, որպէս զի իւրաքանչիւրը քարտիզին ի-
րեն յատկացեալ մասին համար աշխատի: Վաճառումն այնպիսի
պայմանաց մէջ պիտի լինի զի մեծագոյն շահն վայելէ հասարա-
կութիւնն:

Պէնսիլվանիա քաղաքի մը տաճար. — Գերմանական թերթի մէջ Տօքթ.
Գոլդ կ'առաջարկէ պատանեկութեան քունի ժամուց վրայ յա-
ւելում մ'ընել. հմուտ Տօքթօրն կըսէ թէ նորածին մանուկն
տրեթէ միշտ կը քնանայ, բաւական է որ անհամար ստու թիւն մի

շուստեայ. նոյնպէս մի քանի տարի ետքն ալ մանկան կ'ընորհուի իւր ֆիզիքական զարգացման հարկաւոր քունն. բայց երբ 5-6 տարեկան կ'լինի այս ամեն ինչ բոլորովին կ'փոխուի. դպրոցական կեանքն կ'ղրկէ դինք պահանջեալ քունէն և փոխանակ 10-11 ժամու, հազիւ 8-9 ժամ իրնայ անկողին մնալ: Տօքթէօրն ոչ թէ տղայոց, որոց համար անշուշտ աւելի պէտք է, այլ և երիտասարդաց համար իսկ 9 ժամու չափ քուն հարկաւոր կը կարծէ և կ'թուէ քունի նուազութեան պատճառած անսլատեհ հութիւնքն, ջղային դրութեան, մանաւանդ ուղեղին հանգստեան պակասութիւնն՝ ուստի կը ծագին մտային ցնցումներ, գրգռմունք և վատուծութիւն:

Եւրոպական կրօնաւարներ. — Շատ անգամ եւրոպական լըր. ջամիտ մարդիկ ու թերթեր կ'մեղադրեն արևելեան ժողովրդոց կրօնամոլական շարժումներն և ամենաթեթեւ անպատեհութիւն մը փողբերով կ'հռչակին ու կ'դատաւարտեն: Սակայն ճշմարտութիւնն այս, որ ոչ միայն արևելեան ժողովուրդն այլև կառավարութիւններն, և մանաւանդ Օսմանեան Պետութիւնն կրօնական թոյլտուութեան և խղճի ազատութեան պայծառ անպացոյցները վաղուց անտի ցոյց տուած է և միշտ կ'ցունցէ: Իր հպատակներն ազատօրէն կ'դաւանին իրենց կրօնն, անարգել կ'աղօթեն իրենց տաճարներն և կ'կատարեն իրենց կրօնային արարողութիւնները, մինչդեռ ամենէ լուսամիտ կարծուած ժողովուրդներ յԵւրոպա մոլեռանդութեան աղէտայի և անպատուաբեր օրինակներ կ'ընծայեն: Այս օրինակներէն մին էր անցեալներն ի Լըվրբուլ տեղի ունեցած բարբարիկ շարժումն, որ մեծ արատ կ'բերէ թէ Անգլիոյ ժողովրդեան և թէ կառավարութեան, որու քարոզիչները համարձակ կ'քարոզեն և կ'աղօթեն արևելեան երկիրներու մէջ: Տարակոյս չկայ որ, հակառակ այն լուսաւորութեան որով կ'պանծայ Եւրոպա, տակաւին նախազաւարմունք և կրօնամոլութիւնը կ'տիրապետեն ժողովրդեան՝ եթէ ոչ բարձր, ստորին խաւերուն մէջ և շատ անգամ անհաւատալի հալածանաց տեղի կ'տան: Եւ միթէ այդ մոլի եռանդն ամասն է այն պարբերական հակառակութենէ և աղէտներէ որով կ'տառապի անմական ժողովուրդ մը, և այժմաւեւիք քան երբէք յԵւրոպա:

Աշխարհէն աւելի լաւագին գինն. — Անտարակոյս այս գինին է որ Ռօշ (վարդ) ըսուած տակաւին մէջ կ'գտնուի Պէմէնի քաղաքի մէջ պաշտօնատան շտեմարաններուն մէջ, Հոննոսի Ռոշ.

տէչէյմ գինին է 1653 թուականէն պահուած: Այդ գինին մթա-
գոյն գարեջրի կ'ըմանի, ծանր համ ալ աննկարագրելի անուշ
հոտ ունի: Երբէք չ'ծախուիր, ալ միայն Պրէմէնի հիւանդնե-
րուն համար պահուած է, որոնք, բժշկի վկայագրի վրայ, գոյզն
ինչ կ'ընդունին: Այդ գինին այժմ պնքան արժէք ունի որ մի
հոշն (ութ բաժակ պարունակող) կ'աժէ, կ'ըսուի, 18 միլիոն
արգ, մէկ կաթիլն՝ 2546 մարգ: Քանի մը մարդիկ միայն փոք-
րիկ շիշ մ'այս գինիէն կարող եղած են վայելել, այս է Ռուիշէլմ
Ա կայսրն, Ֆրետէրիկ Գ և Պիսմարգ իշխանն:

Խաւր ուղեղ և փոքր ճանկ. — Առհասարակ կ'կարծուէր որ ու-
ղեղին պարունակն որքան մեծ նոյնքան զօրաւոր կ'լինէր իմա-
ցական կարողութիւնը: Սակայն այս օրերս՝ հաջակաւոր Տօքտօր
Վիրխովի ըրած քննութիւնն այդ կարծիքը կերպով մը կ'ընէ:
Նա առաւ Յունական հին գանկեր՝ շիրիմներէ հանուած, որ
Քրիստոսէ չորս և վեց դարով առաջ թուական ունին, և քննեց:
Այս թուականին Հելլենք իրենց իմացական գերազանցութեան
զենիթն էին. բայց այդ գանկերն, թէև արանց, որ սովորաբար
10 աւելի խոշոր են քան կանանցը, թէ ներքին ծաւալով և
թէ արտաքին տարածութեամբ շատ պղտիկ էին: Ընդհանրա-
պէս խեղացի մարդոց ուղեղներն ծանր եղած են: Այսպէս՝ Քիւ-
վիէի ուղեղը կ'կռէր 64 1/2 ունկի: Սրիւրգէյմինն 55. Ճէմս Սիմ-
բսընի 54. և Ակասիսինն փոքր ինչ նուազ: Միւս կողմէ՝ Նիւ-
դըն, Պայրն և Բօք փոքր գլուխ ունէին—այլ սակայն այդ
փոքրութիւնն կ'փոխարինուէր ուղեղի գերազանց յատկու-
թեամբ, և Աանպէդայի վրայ զմայլողները զարմանօք տեսան,
Աանպէդա՝ որ թէև մեծ ատենաբան ալ ուրիշ կողմէ տկար,
ունէր գանկ մ'որու պարունակն չէր այնքան լեցուն: Տեսնուած
են ապուշներ խոշոր ուղեղներու տէր, կ'յիշուին շատ պարա-
գաներ որ իմացական կարողութենէ զուրկ ժողովուրդներ 60էն
մինչև 65 ունկի ծանրութեամբ ուղեղներ ունեցած են:

Աշխարհիս անբլաբանները. — Վ. Տօյինճէր մի անգամ կ'յայտա-
բարէր անձկութեամբ անգլիական գրականութեան ըրած յա-
ռաջըլիմութիւնը: Նա կ'ըսէր թէ մօտալուտ ապագայի մը մէջ
անգլիական լեզուն բոլոր քաղաքակիրթ աշխարհի լեզուն պիտի
դառնայ: Անգլիական գրականութեան նշանաւոր դործերն ար-
ժանի են միշտ ժողովրդական լինիլ: Հետաքրքրալար թէ Գեր-
մանացիի մը կողմէ այսպիսի կարծիք մը: Ահալուի որ ներկայ
դարուս սկիզբն գրեթէ 21,000,000 ժողովուրդ անգլիարէն

կ'իսուէին՝ 31,000,000 ժողովուրդ ֆրանսերէն, 26,000,000 սպանիական լեզուն: Այժմ՝ անգլիական ժողովրդոց թիւը կ'հասնի 123,000,000. ֆրանսերէն խօսողներն 50,000,000, գերմաներէն 70,000,000, սպանիականն՝ 40,000,000, ռուսականն՝ 70,000,000, իտալականն՝ 30,000,000: Անգլիական լեզուն տարածուած է լիովին հիւսիսային Ամերիկա և Աւստրալիա: Նոյնպէս կ'տարածուի այդ լեզուն հարաւային Ափրիկէ և Հնդկաստան:

Խաշէ Կալէ: Տարակոյս չկայ որ Կիֆֆէրէի բռնուած կովերու կաթն կրնայ նոյն հիւանդութիւնը տալ անոնց որ առանց խաշելու կ'սմեն կաթը: Տոբտոր Թ'Հորն համոզական կերպով կ'հաստատէ այս իրողութիւնը: Հետեւապէս ծնողք պարտաւոր են կաթը գործածելէ առաջ ելիել, վասնզի ոմանք, մանաւանդ զիւղացիք, այդ ծանրութենէ ազատ մնալու համար, շատ անգամ հում կ'սմեն կաթն և թերեւս այս պատճառաւ է որ զիւղերն ստէպ կ'ձարակի այդ հիւանդութիւնը: Ինչպէս խողի միսը նոյնպէս կաթն հարկ է եփել:

Ա. Շ.

Աժէլէ* առաջին անգամ երբ, ուր և որմէ՞ հնարուած է դիտցող չիկայ:

Բայց ստուգիւ գիտենք թէ 3-4000 տարի առաջ Նգիպտոսցիք կ'ածիլուէին. ըսել է ածելին այն ժամանակներէ ի վեր հնարուած էր:

Հին Նգիպտացւոց թողուցած քանդակներու և պատկերներու մէջ դեռ կ'երևին սափրիչի և ածիլող մարդի յօրինուածներ և որոնց մէջ ածելիին ձևը ճիշտ մեր արդի ածելիներուն ձևին կ'նմանի: Այս պատկերներուն օրինակը կրնաք տեսնել Louis Ninard է գրուած Hist. des Anciens Peuples de l'Orient գրքին մէջ երես 227:

*Զմիւռնիա հրատարակուած յունարէն Արիօն լրագրին մէջ քիչ քիչ ինչ ինչ հարցումներ եղած էր: Մինչև այսօր որ և է պատասխան մը գրուած չ'ըլլալուն՝ հետաքրքրութեան համար մեր ուսումնական ազգայիններէն մեծ. Գ. Կոստանդնուսի դիմեցի: Մեծօրէ վրայի գիտուն հեղինակը:—Այսպիսի խնդիրներ նշանակութիւն չունին և ժամանակի կորուստ է անոնց վրայ պարսպիլը:—Ըսելով հանդերձ, բարեհաճած է այս տեղեկութիւնները տալ, որոնք եթէ յարմար դատիք, հաճեցէք պատուական հանդիսիդ Այլ Եւրոպէի բաժնին մէջ հրատարակել:

Ս.

Իզմիր, 29 Նոյ. 91

Մովսէս իսկ որ մեզմէ գրեթէ 33 դար առաջ կ'ապրեր՝ կը պատուիրէ հրէից ածիլուիլ : (Տես Ղևատական) :

Հէրոտոդ Յոյն պատմիչը (ծրդ դար Բ. Ա.) կը հաւաստէ, թէ Եգիպտացւոց քուրմերը բոլորովին կ'ածիլուէին երեք օրը անգամ մը :

Յունաց և Հռովմայեցւոց մէջ ոմանք կ'ածիլուէին և ոմանք չէին ածիլուէր՝ ինչպէս յայտնի է այն ատեններէ մնացած արձաններէ և քանդակներէ որոց մէկ մասը մօրուք ունին և միւսն երբ չունին :

Իսկ Պլինիոս, Կիկերոն և պատմիչներու համեմատ ածիլուելու սովորութիւնը ընդհանրանալ սկսած է Ադեքսանդրէ ի վեր 400 տարի Բ. Ա. Յունաստանի մէջ, և 500 տարի Բ. Ա. Հռովմայեցւոց մէջ Տես այս մասին Diction. des Antiquités Romaines et Grecques par Antony Rich, երես 75 :

ԼՐԱՔԱՂ

Գալիական որբանոցն Նոյեմբեր 24ին իր հաստատութեան քանահինգ ամեակը տօնէց փառաւոր շքով : Հանդէս մը սարգուած էր որու կը նախագահէր Աման. Ս. Պատրիարքն : Ըստ սովորութեան գեղեցիկ բանախօսութիւն մ'արտասանեց Մեծ. Ռեթէոս Էֆ. Պէրպէրեան : Սոյն հաստատութիւնն 193 որբեր խնամած է ցարդ, որոց 38 դեռ կ'պատասպարուին, 33 որբանոցի ծախիւք ամենացած, 9 որդեգրուած, 3 մեռած, իսկ 110 առանին անտեսութիւն, ձեւագիտութիւն ուսած և ի վերջէ մօտաւոր ազգականաց յանձնուած են :

Յովնանկէ ԷՖ. Միհէկոսեան տպագիր արուեստագէտ, փորագորիչ ու ձուլիչ Նոյեմբեր 18ին վախճանեցաւ : Մեծ ծառայութիւններ մատուցած է հանգուցեալն իբրեւ տպագրիչ և արուեստագէտ համայն թուրքի : Իր շինած հոյերէն և թուրքերէն տառերն էին որ առաջին անգամ գործածուեցան ի թուրքիս :

Հայրենիք, ցաւ է մեզ յայտնել, այս երկրորդ անգամ անպայման կերպով դադարման դատապարտուեցաւ :

Էջմիածնայ Արարատ ամառգրի խմբագրութեան պաշտօնի կոչուեցաւ Արժ. Խորէն Ծ. Վ. Ստեփանէ, որ արդէն քաջածանօթ է Աղդին իր դրական գործունէութեամբ, և յուսալի է որ Արարատ ի շնորհս նոր խմբագրին աւելի բանաւոր ուղղութիւն մը կ'ստանայ : Տ. Մակար կաթողիկոսի գահակալութենէն ի վեր Արարատ և Ա. Մարտի մէջ եղած փոխանականութիւն դադարած էր, անշուշտ Բարձրագոյն հրամանաւ : յուսալի է որ այսուհետեւ վերստին կ'շարունակուի :

Ըստ Եւր. Դուրե Տ. իս. Ստեփանէ ձեմարանի տեսչութեան պիտի կոչուի :
Կ'լսուի նաեւ թէ վանքէն մի շատ պաշտօնէի միաբաններ կ'արտաքսուին
և անոնց տեղ նոր մարդիկ կուսակրօնութեան կ'կոչուին :

Տէր Ստեփանեանց ազնուագգի անձն իր հարստութիւնն, 300,000
բուլլի, կտակեր է իր քրոջ և փեսին պայման դնելով սր յետ անոնց մահ-
ուան սյոյ դեմարալ թիֆլիսի եկեղեցեաց նուիրուի :

Արձագանց շաբաթաթերթն այսուհետեւ՝ ստացած արտօնութեան
համեմատ՝ շաբաթը երեք անգամ պիտի հրատարակուի :

Մասիս լրագիրը յառաջիկայ Յունվար ամսէն պիտի սկսի քսան օրն
անգամ մը հրատարակուիլ ծանօթ գրագէտներու աշխատակցութեամբ,
որքէն Հրանտ Սատուր, Գր. Զահրապ և Տ. Կամարական էֆէնտիները :

Կրթութեան բնդն. ծրագիրն՝ նախորդ Ուսումն. Խորհրդոյ կողմէ
պատրաստուած, Ստեփան փաշա Ասլանեանի և Տիգրան էֆ. Եսսուէֆ-
եանի յանձնուած է որպէս զի զայն քննեն և իրենց քննութեան արդիւնքը
տեղեկագրեն :

Եկեղեցական գրեանց տպագրութիւնը այսուհետեւ անդի չպիտի
ունենայ առանց Կրօն. Ժողովոյ քննութեան և հաւանութեան, ըստ որոշ-
ման այն ժողովոյ :

Հ. Սերովբէ Վ. Տերվիշեան, Մխիթարեան Հարց կարողագոյն ան-
դաճեղէն, մին Դեկտ. 24ին իր մահկանացուն կնկեց : Հանգուցեալ հմուտ
էր բանասիրական ուսմանց և տեղեակ եւրոպական և ասիական շատ լե-
զուներու : Իր երկասիրութեանց մէջ կարեւորագոյն տեղը կ'ըսեն Հնդկա-
պետ Իւստինոս գործն : Հրատարակած է նաեւ Լեւոն անուն հանդէս մ'որ
միամետայ կեանք ունեցաւ միայն :

Տ. Գ.

ԱՅՏԸՆԻ ՎԻԼԱՅԷԴ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒՑՈՒՄ

Ի պաշտօնէ կ'հաղորդուի խմբագրութեանս հետեւ-
եալն ի հրատարակութիւն :

Ինչպէս որ արդէն մուսթարներու միջոցաւ հաղորդուած էր
չահակիցներու, ըստ Կայսերական Հրամանագրի, Զմիւռնիոյ քաղ-
քին կալուածոց գնահատութիւնն սկսած է դեկտեմբեր ամ-
սուն սկիզբէն չորս տարբեր կէտերու վրայ, այսինքն.

ա) Ղօնախի մեծ փողոցն և Քէմէր Ալթը.

բ) Հալիպէ մեծ փողոցն և չրջակայքը:

գ) Քարափունք, Բարալէլ փողոցը, միջնա՛յաց և չրջակայ
փողոցները:

դ) Պահրիպա գետ, Քարալէ՛ալ, Քարունց խնոտ, Ալօղթեփէ:

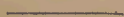
Այն կալուածատէրերը որ կը փախաքին ներկայ գտնուիլ
իրենց կալուածոց գնահատութեան միջոցին պարտին այս գե-
կուցումն ի նկատի առնուլ:

Իգլիկ 18/50 Դեկտեմբեր 1891

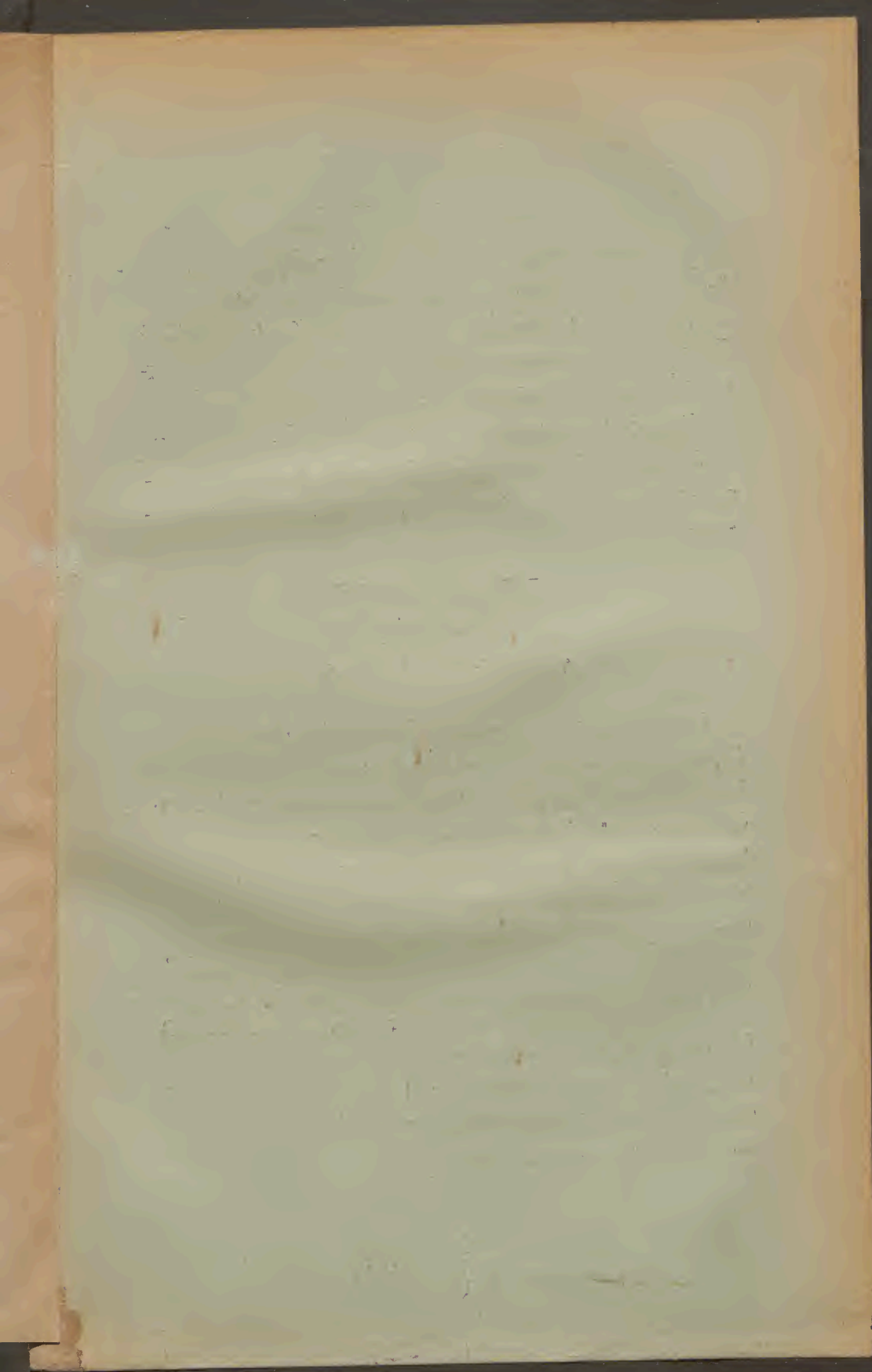
Ա. Զ. Դ.

Խմբագրութիւնս իր խոստումն համեմատ մտադիր էր
թէ և Ա. Մալա Նոյեմբեր և Դեկտեմբերի ամսագրերն մի-
ասին հրատարակելով ամբողջովին լրացնել տարեկան
թիւերն, սակայն թէ ժամանակէն կարճութիւնն և թէ
ղանաղան արդեւքներ զորս բացատրել աւելորդ կ'համա-
րի, իր առջեւ ելած տեսնելով, ստիպուեցաւ սոյն եր-
կամետայ թերթերուն պահանս, իր 32 երես, յաջորդ-
չըջանի մէջ լրացնել մասնաւոր յաւելուածներ ընելով:

Մեծ. Տիգրան Էփէնտի Եօրտամեան, քաջահմուտ թուրքերէն
լեզուի, սկսած է թուրքերէնի մասնաւոր դասեր տալ շատ
դիւրին և նոր մեթոտով: Ուստի անոնք որ կը փափաքին օգուտ
քաղել իր դասախօսութենէ կարող են դիմել իւր բնակարանը՝
Հայոց թաղը:

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արևելեան Մամուլ տարեգիրն է Չմիւռնիոյ համար 3¹/₂
արծաթ մէճիտիյէ, իսկ դուրսերու համար՝ 4:

Բաժանորդագրութիւնն տարեկան է, և Յունվարէ
կ'սկսի: Ավ որ տարուան ընթացքին մէջ բաժանորդ-
գրուի, արդէն հրատարակեալ ամսագրերը կ'ընդունի:

Ազգ, դասատուաց համար տարեգիրն է 2¹/₂ մէճիտ:

Խմբագրութեանս վերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռա-
գիր պէտք է ուղղել առ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուլ-
եան:

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Բաժանորդ գրուիլ ուղղը կրնայ գիմել
ԶՄԻՒՆԻԱ առ Խմբագիր-Տնօրէնն.

Կ. ՊՕԼԻՍ Մեծ. Ն. Կ. Պէրպլերեան. Էսկէ Զուրէէ հարդէ, 63.

ՏՐԱՊԻԶՈՆ » Գարուն Ս. Զելինկիրեան.

ԴԱՎՐԷժ Աւագ Խան Աֆտանտիլեանց.

ՊՕԹՈՒՇԱՆ Արժ. Տ. Պօղոս Յակօբեան.

ՄԱՐՍԻԼԻԱ Մեծ. Ս. Միրզայեանց. M. S. Mirzayantz.

MARSEILLE.

ՄԱՆՉԷՍթԷՐ Մեծ. Տիգրան վարպետեան. M. Dieran

Varbetian MANCHESTER

ԿԱՐԻՆ Մեծ. Վ. Մատոյեան.

ԱՐԱԲԿԻՐ Մեծ. Ս. Ամատեան.

ՍԵՐԱՍՏԻԱ Մեծ. Ա. Զամանեան.

ԱՄԱՍԻԱ Մեծ. Յ. Սէչէնեան

